

390

Yeshler

LYKAVAI

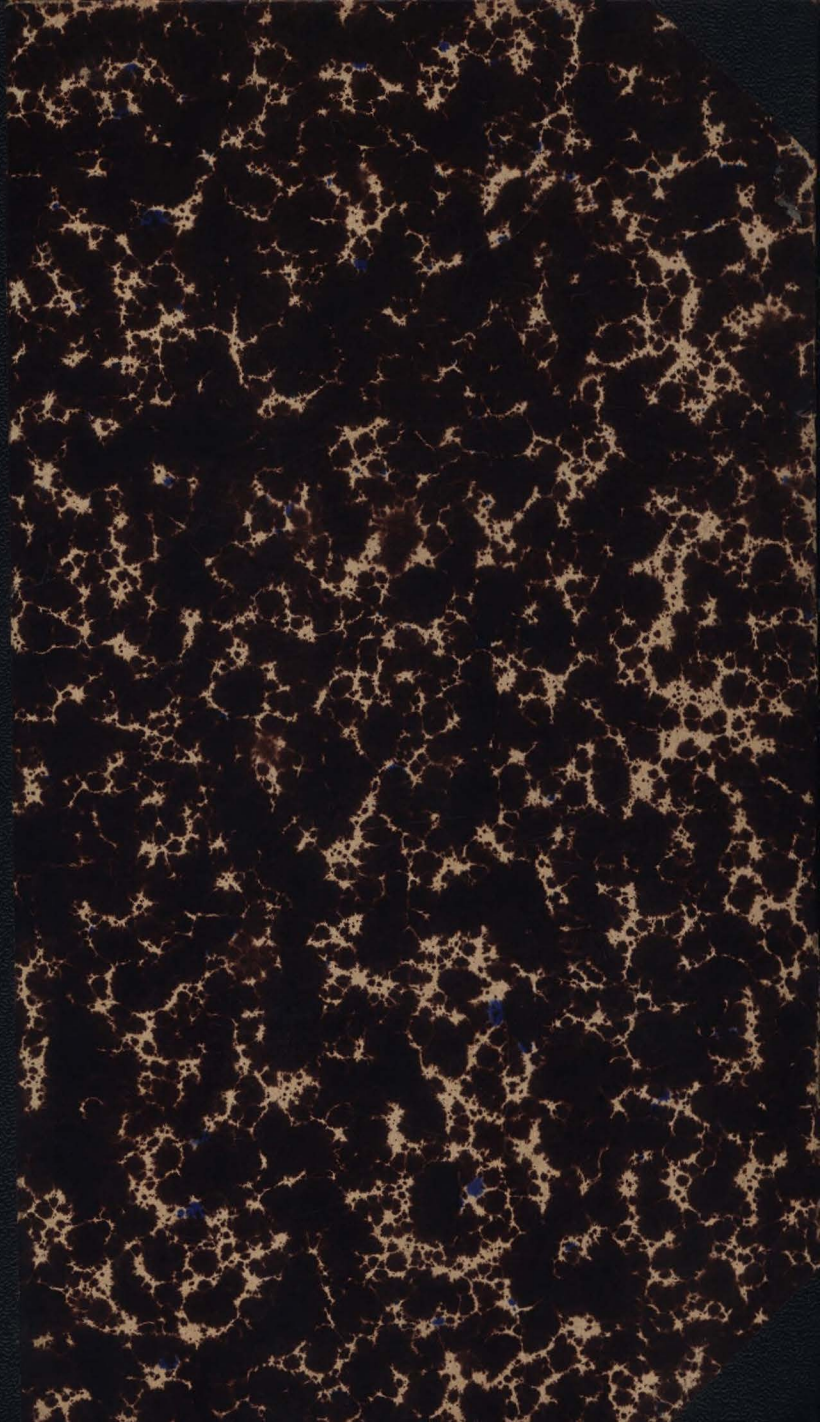
URADALOM

T

73

11
1011

OEE Könyvtár
ÁII.EII. 2018

ŐE KÖNYVTÁR
ÁLLAMI KÖNYVTÁR

119: 3802

977

Visszapillantás

a lykavai m. kir. kincstári uradalom
multjába.

Irta :

TESCHLER BÉLA

szepesi szentszéki ülnök,
liptóujvári kincstári plébános.

Ar: 3802

Liptószentmiklós, 1918.

NYOMATOTT LÖW DEZSÓ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

ELŐSZÓ.

„Liptó-Uj-Vár Története“ és „A liptóujvári kincstári uradalomra vonatkozó chronológiai adatok“ c. munkáim célja fényt vetni a liptóujvári kincstári erdőbirtok elmúlt évszázadaira; hasonló cél lebegett szemeim előtt amikor jelen munkám megírásába belé kezdtem.

Visszamegyek Krisztus Urunk előtti évszázadokba azért, hogy kimutassam, hogy a szlávok előtt már réges-régen germán törzsek lakták Felvidékünket, tehát Liptót is.

A lykavai uradalom alapításának és hazai történetünkkel kapcsolatos fejlődésének ismertetése után, a második részben közlöm az ezen uradalommal összefüggésben lévő erdészeti vonatkozásokat is.

A lykavai uradalom 1709-ben, a liptóujvári (hradeki) pedig 1731-ben kerül vissza véglegesen királyi kézre; 1762-ben egyesítve lettek Liptóujvár kezelési központtal: ezen időtől kezdve elsorolom a mindkét uradalomra vonatkozó erdőrendtartásokat.

Hazai tudományos erdészeti kiképzésünknek uttörője az akkoriban híres liptóujvári erdészeti iskola volt. Dicső emléke megérdemli, hogy munkámban vele részletesen foglalkozzam.

Mint régi erdészcsalád szülötte munkámmal elsősorban áldozni akarok az erdészetnek: megismertetni a jelenben és a jövőben itt szolgáló erdész barátaimat a kezelésök alatt lévő uradalmak letűnt évszázadainak történetével, erdészeti evolúciójával.

Érdeklődéssel talán lapozni fogja munkámat más szives olvasó is, kiváltképen a liptóiak, mert úgy tudom Lykavát részletesen és magyar nyelven én írom meg elsőnek.

A szerző.

08 014

I. rész.

Bevezetés.

A lykavai uradalomról azt az egyet, hogy az eredetileg királyi birtok (praedium regale) volt biztosan constatálhatjuk, hogy azonban területe mikor lett benépesítve, mikor lett emelve vára, arra nézve Klio semmi pozitív adatot nem hagyott reánk. A honfoglalás korában és az ezt követő időben az északi és északkeleti részek majdnem teljesen a király birtokában voltak. Ezeket és a többi rengeteg terjedelmű birtokokat már szt. István király uradalmakra osztotta fel, melyeknek élén az ispánok, a comes, (innen comitatus) állottak, akiknek kötelessége volt az uradalmak védelméről gondoskodni; ennek fejében kapták a jövedelem $\frac{1}{3}$ -át. Az uradalmakhoz tartoztak az erdőkerületek is. Még azután is amikor a királyi ispánság az adományozás folytán birtokilag megváltozott és a nemesség bevonulásával az ispánság nemes vármegyévé lett, olyan helyeken, ahol az erdő megmaradt királyi kézen, a királyi comes = ispán volt a megye feje.

Mailáth Béla egészen a XI. századig ősvadonnak mondja Liptót, s mint ilyent lakatlan területnek tartja azt; Hyross István a Nagy-Morva birodalom (822-900) virágzásának itt is akarja látni nyomait; mindketten a saját felfogásuk szerint vélik megállapíthatni az uradalom s vele a vár keletkezésének idejét. De ha az újabbkori archeologiai tudomány fényénél vizsgáljuk megyénk multját teljesen más kép tárul elénk:

itt látjuk az „ösvadonban“ már a Krisztus Urunk előtti kor emberét és vele az ő kulturáját. Igaz ugyan, hogy a szorosan vett kultúra csak a XIII. sz.-ban indul meg a megyében, de itt volt már az ember réges-régen, lakott volt ősidőktől fogva a mai Liptó területe. Bizonyítják ezt a megye területén manapság is látható őskori telepek, pogány kultuszhelyek és urnatemetők, mind meg annyi beszélő tanu akiket az archeologia feltámasztott a mai kulturföld humusa alól, s akik elmondják nekünk, a megye nyugati és keleti részében egyaránt, hogy már az ősidőben felismerte az ember megyénk ha nem is nagyon termékeny, de mindenesetre kies fekvését és itt telepedett meg.

Hogy kellően el tudjunk igazodni, célszerűnek tartjuk, hogy történeti visszapillantást tegyünk azou időkbe, amikor Hazánk még nem volt elfoglalva Árpád és dicső hadai által.

Europának az ókorban csak a földközi tenger mellékén lakó népei voltak ismeretesek, az alpesektől és Duna vonalától északra lakók csak annyiban, amennyiben azokkal az érintkezést fentartották.

Hogy kik voltak Liptó őslakói, arról még a hagyomány sem szól. Nagy Sándor (356-323) idejébeli írók mondják, hogy a mai Magyarország területén kelták laktak. A keltáktól északra a Carpatiusmons alján a hasonlóképen germán törzsű markomannok és quadok, ezeken túl szlávok.¹

Augusztus Caesar (63-14 Kr. u.) idejében Marbodius markomann király a mai Csehországban római mintára országot alapít,² melyet 70,000 gyalogos és

¹ Pulszky Ferenc: Magy. Osztr. Monarchia Írásban és képben Magyarország I. R. 24 lap.

² Mangold Lajos: Világtörténet I. 196.

4000 lovas védelmezett. Quadok birodalmának tehát a markomannokétól keletre kellett feküdnie vagyis a Kárpátok lábánál. De különben is a római provinciákon túl a Rajna torkolatától kezdve egészen a Fekete-tengerig germán törzsek: markomannok, quadok, suevek, buriák, victofalok, alánok, vandálok, bastarniák laktak.¹ Ezek közül maguk a quádok az Ipoly folyótól a Kárpátokig és Dunáig terjedtek, nyugaton a markomannokkal, keleten pedig a jazygokkal voltak határosak.

Fel van jegyezve a történetben, hogy a Duna bal partján lakó markomannok és quadok egyesülve az összes néemetséggel Marcus Aurelius császár alatt (121-180) megtámadták a római birodalmat. A támadás sikerült; átkeltek a Dunán és végig pusztították az egész Pannóniát. A császár megtorlandó ezen támadást hadjáratot indított ellenök. Ő maga is eljött Carnuntumba a főhadiszállásra, s itt és a Garamvölgyében² írta meg stoikus bölceleti tanulmányát, amelyért a „philosophus“ melléknevet kapta. Itt történt meg 174 körül, hogy a római sereg egy teljesen víz nélküli vidékre jött, ahol épp e miatt sokat kellett szenvednie. Az ellenség ezt felhasználta és a rómaiakat a legnagyobb veszedelem fenyegette; de akkor Arnuphis egyiptomi bűvész, vagy maga a császár, az istenekhez fordult esőért, akik záport engedve, az eltikkadt katonákat felfrissítették, az ellenséget pedig jégesővel és villámaikkal széjjel-szórták. Ezen jelenet meg lett örökítve a Rómában lévő Antónius győzelmi oszlopon.³

De a császár állítólagos győzelme nem volt

¹ Mangold Lajos: Világtörténet I. 196.

² Pulszky F. Id. min. I. 29.

³ Bottigor R. W. Die Weltgeschichte in Biographien Berlin II. 370.

képes megfékezni a szövetségeseket, Végre is kibékült velök ezen föltételek mellett, hogy nem települnek meg közvetlenül a Duna mellékén, s hogy a quádok Furtiust, adófizetéssel, királyokul elfogadják, továbbá, hogy a quád fogságba esett rómaiakat kiadják.¹ A béke nem tartott sokáig; 178-ban a quádok Furtiust elkergették a római megszálló csapatokkal együtt és Ariogaesust tették meg királyokul, aki a jazygokkal és Ballonar markomann királlyal a rómaiak ellen szövetséget kötött. Bár a légiók egy véres csatában győztek is, Commodus, Marcus Aurelius fia és utóda a trónon, békét kötött velök, akik megígérték, hogy 5 mértföldnyire a Dunától távoltage magukat és hogy kiadják a római szökevényeket és bizonyos mennyiségű zabot szolgáltatnak a római lakosságnak. Meg lett nekik tiltva, hogy a vandálokat megtámadják és az is, hogy a vásárokon havonta többször mint egyszer ne találkozzanak.² Legkiválóbb férfiak be lettek fogadva a római hadseregbe. Elmondja Tacitus Historia-jának V. kötetében, hogy a quádok inkább fegyvert forgató nép volt, a földmiveléssel nem szerettek foglalkozni. Megírta továbbá, hogy a quádok egy kisebb kelta törzset a mai felső Magyarországon, talán épp Selmec és Körmöcbányán, s lehetséges már Bocabányán is, a bányamunkákra reáknyszerítették. A leigázott kelták rabszolgáknak „non liberi” tekintettek.

Quádországon nagyforgalmu kereskedelmi ut vonult át, mely Adriát a Keleti-tengerrel összekötötte. Carnuntumból a nagyrabecsült borostyánkő emporiumból, fel a Vág völgyén, Csaczán és Jab-

¹ Arch. Ért. III. 91.

² Bibáry F. Világtörténet II. 640.

lonkau-on át, a Visztula folyóig vezetett ut, a keleti-tenger borostyánkő lelhelyeihez.¹

A quádoknak nagy kiterjedésű védelmi² és szer-tartásos³ építkezései arra vallanak, hogy ezen nép nem volt vad nomád törzs, hanem állandó lakhellyel bíró művelt nemzet. Vitészségüket, műveltségüket és hazaszeretetüket bizonyítja birodalmuknak 600 éves fenállása.

Tertullian (160-230) szerint a III. században keresztényekké lettek, később azonban Ulfilas püspök (311-381) tanítására az arianizmust fogadták el.

Ugy a quádoknak, valamint a Hernád és Tisza forrásai között lakó germántörzsi ligok, viktofalok és burok félezred évig való itt tartózkodásának megmaradt a mai napig is a folyók nomenclaturájában a nyoma. Egyes tudósaink a folyók elnevezésében a szláv gyököket keresik de feledik, hogy már a szlávok előtt is előfordul, mint azt fentebb láttuk, a Gramia név, a mai Garam. Gruoni vagy gruani az ófelnémet, az ujnémet grün szerint zöldet jelent, így tehát a Garam, mely régi okleveleinkben Grona, Grana és Goron alakokban fordul elő, vagy zöldes víztől vagy a benne visszatükröződő zöld növényzet színétől nyerte nevét. A Vág folyó neve is az ónémet wâg szóból származik, amely folyó vizet jelent. Az Ipoly az äpl, äppel, epli, ófelnémet aphol = alma, gyökben birja eredetét. A Hernád folyó, melynek neve a régi korban Hornad, Chornad alakban is használatos volt az ófelnémet hornaht szót tünteti föl, melynek kanyargós a jelentése.

Néhány hegynevtünk is világosan magán viseli a régi germán eredet bélyegét. A Tátra-hegység

¹ Arch. Értesítő III. 85.

² Neudeck: Germanische Befestigungen.

³ Dr. M. Much: Germanische Wohnsitze u. Baudentmale.

nevének töje az ófelnémet fadar s a középfu fatar = atya, szóban van. A Mátra pedig hihetőleg az ófn. muoter vagy muater szóban, amely anyát jelent, találja meg tövét. A Tátra pedig a gót daulttr, tohter (ófn.) szóktól származhatik.¹

Általában véve nagyon sok német eredetű szót találunk Hazánk most már teljesen magyarosnak hangzó neveiben.

A quádok uralmának a longobárd hódítás vetett véget 510-ben. Ezen nép Hanoveria és Altmark környékéről, hol Tiberius Chlaudus Nero császár idejében (14-37) említettnek, Justinianus (527-565) császár által meghíva betört a mai Magyarországra és a quádokat legyőzvé országukat elfoglalta. Éltek a Dunától a Kárpátokig fekvő területen körülbelül 60 éven át.²

Ugy mint a quádok a longobárdok is germán törzs volt. Műveltségük amazokéval egyforma volt. Rövid ideig való itt tartózkodásuknak nem maradhatott nagy emléke³ Árius vallását fogadták el s csak Theodolinda királyné közbenjöttével lettek katolikusokká Nagy-Gergely pápa idejében (590-604).

A longobárdok itáliai hadjáratuk előtt itteni területüket visszaadás kötelezettsége mellett a szlávoknak engedték át, akik tömegesen bevándorolva Hazánk északi részeiben telepedtek meg.⁴ Az arja néptörzsek közül ők voltak azok, kik legkésőbb hagyták oda őshazájukat, amire őket nem harci ösztön, kalandvágy és merész vállalkozás, hanem egyszerűen a túlszaporodás kényszerítette.⁵ Sohasem

¹ Borovszky S. A honfoglalás története 84.

² Pulszky K. Id. mű. I. 37.

³ Obermiller Vilmos: Die Zips.

⁴ Mihalik József: Liptó megye őskori telepei.

⁵ Mangold Id. mű. II. sz.

voltak harcias nép, alig maradt valami feljegyezve róluk. Először I. Darius (521-485 Kr. e.) alatt említettnek mint a skythák északi szomszédai, Herodotos (500-424 Kr. e.) melanchtainok-, audrophagosz-, neuroknak nevezi őket.¹ Velök ismét csak a longobárdok elvonulásakor találkozunk.

A szlávok bevándorlása Hellwald szerint a három nagy népvándorlás közül a legcsendesebb volt. Nem volt az egyéb, mint a kietlen pusztákká változtatott területeknek minden nagyobb zaj, hősi esemény, vakmerő vállalkozás nélkül való lassu benépesítése. Rendszerint rengeteg erdőségek, nádasok, mocsarak és meredek sziklák oltalma alatt kerestek menedéket. Ruházatuk állatok bőréből és fekete szövetből állott, melynek festését az ásszonyok végezték. Kedvenc ételük a köles és a tej volt. A szláv jellemére nézve tunya, mozdulataiban lomha. Egykori írók kiemelik vendégszeretetüket és adott szavuknak szentségét. Közömbös lelki állapotuk azonban néha a legvadabb indulatoknak engedett. Ilyenkor irgalmat nem ismertek s az öldöklés mámora a legkegyetlenebb kínzási módokat találta ki náluk. Hozzájuk fűződik a karóba huzás általi kivégzés. Mint katonák kitaró harcosok voltak; hajadon fővel, meztelen mellel oldalán hosszú handsárral kezében mérgezett nyilvesszővel rohant az ellenségre. Nem harcolt zárt sorokban, hanem egy-egy hegyszorosban meglapulva, mocsarakban vagy folyóban elmerülve és nádszálon át lélekzetet véve leste az ellenséget. Egy-egy földterület élén a zsupánok állottak, akik nemcsak a hadviselésben jártak elől, hanem az igazságot is kiszolgáltatták.²

A szlávok azonban nem sokáig élvezték függet-

¹ Mangold K. ott.

² Borovszky S. Id. mű. 46.

lenségüket, mert kevés időre a longobárdoknak Itáliába való vonulása után a Justiniánus császár által az alsó Dunához letelepített avarok (török és ugar nép keverék) elfoglalják az egész területet kezdve a Dunától a Kárpátokig és országot alapítanak, amely 250 évig tartja fenn magát.

Az avarok folytatják a szláv letelepítést azon célból, hogy legyenek nekik szolgálk.¹

Az avar nép a haladottabb szomszéd népek közül alig emelkedett a művelődésnek legalsó fokára, s erkölcsiben megtartotta szokásait egészen bukása napjáig. Fajtalanság és részegeskedés voltak jellemvonásai. A meghódított szlávokkal úgy bánt, mint barmaival. Fejedelmöket khágán-nak nevezték. Általában az avarok jelleme a durvaság és fényűzés vegyületéből állott; kapkodtak a szép öltözefen, az arany és ezüst edényeken, s kháganjaik selyem szövetekkel borított s metszett művi arany kereveten nyújtózkodtak, amely ágy és trón volt egyuttal.²

Az avarok uralma ellen a szlávok többször fellázadtak, de ők azért mindig félelmetes uraik maradtak nekik és kegyetlen ellenségeik a szomszédos nemzeteknek, míg csak Pipin, Nagy Károly fia (776-810) be nem vette erődítményeiket és véget nem vetett birodalmuknak.³

Az avarok letűnte után gyér népesség lakta a területet, — leginkább szlávok. A megmaradt avarok lassan a szlávokba és frankokba olvadtak bele úgy, hogy 100 év múlva alig maradt nyoma ezen népnek.⁴

Az avar birodalom bukása után 822-ben tűnik fel a morva nép. Adófizetői a német frank birodalomnak. Első fejedelmeik Mojmir és Rastiz voltak.

¹ Pulszky H. Id. mű. I. 30.

² Borovszky S. Id. mű 44.

³ Mangold Id. mű. 42.

⁴ Ugyanott 68.

Apró főnökök alatt éltek, kik kisebb területeken meglehetősen függetlenül uralkodtak. Mojmir a Maraha (Mári ófn. = fénylő; aha = víz; = fénylő víz = Morva folyó) és Thaja folyók mellékein lakó kisebb fejedelmeket meghódítván 830-ban hatalmát ki akarta terjeszteni a Nitrava (Nyitra) folyó partjaira is, hol akkor a nitravai várból Privina nevű zsupán uralkodott. Privina az Ostmark (a Dráva és Duna közötti terület) bánjához Radbodhoz menekült aki őt szívesen fogadta és I. Lajos római császárnak bemutatta. A császár rávette a morva főnököt a keresztény hit felvételére. Ugy látszik, hogy a frank fegyverek visszasegítették Privinát nitrovai székhelyére, mert 836 táján Adalram salzburgi érsek, mint a passauai egyházkerület főpapja, amely kerülethez akkor Morvaország is tartozott, Nitraván templomot szentelt föl. Ez volt Magyarország Dunán-inneni részének első keresztény temploma.

De a Radbod és Privina közötti barátság nem tartott sokáig. Privina ismét menekülni volt kénytelen fiával Kocellel együtt előbb Bolgárországba, azután Ratimir horvát herceghez futott. De ezen herceg 838-ban a bajoroktól vereséget szenvedett így a morva főnöknek itt sem volt maradása. Ekkor Privina a karintiai bánhoz, Salacho-hoz menekült, aki őt Radboddal és a császárral is kibékítette. Sőt annyira kegyébe jött Privina a császárnak, hogy ez Pannonia egy részét, a Szala folyó melletti területet hűbérül neki odaadta. Itt építette fel Privina a maga városát Mosaburgot a mai Zalavárt. Így keletkezett a Dunántul frank felsőség alatt egy szláv fejedelemség, mely a kereszténység terjesztésében nagy munkát végzett. Privina buzgósága annyira megnyerte a király tetszését, hogy 848-ban az eleinte hűbérül adott területet most már örök jogon neki

adományozta. Privina fejedelemsége területén mintegy harminc templomot építtetett, magán Mosaburgon hármat. Az egyiket Luipram érsek szentelte fel a bold. Szűz tiszteletére 850 január hó 22-én, s néhány évvel később egy másikat szt. Adrianus vértanu emlékére. A harmadik templomot Keresztelő szt. Jánosnak építette.

Mojmir a Nitrava vidéki fejedelemséggel megerősítvén országát, megtagadta az engedelmisséget a német császárnak. I. Lajos 846 Morvaországra tört Mojmirt megfosztotta a fejedelemségtől s ennek unokaöcsét Rasztizot nevezte ki a morvák főnökének. De Rasztiz sem viselte szívesen a német igát, mert 855-ben őt is megtámadta a császár s elpusztította országát. Azonban az erős sáncokkal körülvett várat, ahova Rasztiz seregével visszavonult, nem bírta elfoglalni. Sőt mikor a király haderejével elvonult, utána ment és megverte a császárt. Ezen győzelem rövid időre biztosította Morvaország függetlenségét. De mivel a morva fejedelem a német császár pártitű fiát Karlmanf támogatta, 864-ben ismét kitört a háború, s Rasztiz Dévény várába szorulva oly helyzetbe került, hogy csak adófizetés árán szabadulhatott meg. Morvaországot ezen vereség sem törte meg; 868-ban a német császár három oldalról támadta meg Rasztizot. A hadicsapatokat három fia vezette. Ujra feldúlták Morvaországot, melynek népe a hegységek erdeiben keresett menedéket. Rasztiz egy hatalmas földvár (ineffabilis munitionak írja a krónikás) sáncai között vontta meg magát, melynek arányai bámulatba ejtették a németeket. A fejedelem megszabadult ugyan a németektől, de 870-ben édes unokaöccse Szvatopluk fogta el, vasra verette s kiszolgáltatta a császárnak, aki őt szemevilágától megfosztván kolostorba záratta. Így került fejedelemséghez a honfoglalás történetében szereplő Szvatopluk.

Szvatopluk mint frank vazalus jutott a morva fejedelemséghez. Azonban a németek nem bíztak benne, s 871-ben Karlman mint esküszegőt elfogatta s Regensburg várába záratta. A morvák ekkor nyílt lázadásban törtek ki, s tüzzel-vassal pusztították a német birodalom határait. A császári udvar a lázadás elfojtására Szvatoplukot küldte ki egy német sereg élén. A morva sereg hátrált egészen Nyitra váráig, s amikor Szvatopluk oda is bevonult megérettette magát övével, kezébe vette a kormányt, s a mitsem sejtő németekre ütött, s nagy részüket lemészárolta. A császár ezen újabb esküszegés miatt négy oldalról támadta meg Morvaországot, de az egyenetlenkedő német vezéreken Szvatopluk győzelmet aratott s 874-ben a német császár kénytelen volt elismerni Morvaország függetlenségét. Némi adófizetést ugyan elvállalt Szvatopluk, de kikötötte, hogy azokon a szlávokon, akik őt uroknak elismerik korlátlanul uralkodhassék.

Kocel halála után Karlman természetes fia Arnulf lett Pannóniának ura, aki nagybátyja Vastag Károly császár ellen fondorlatokat szőtt s azért megengedte, hogy a balkán-félszigeti bolgárok, területén áthaladva Morvaországra törjenek. Szvatopluk azért 883-ban Pannóniára ütött és ezt pusztította. A következő tavasszal pedig Brazlávval, aki a Dráva és Száva közötti területen uralkodott — szövetkezve, hatalmas sereget állít össze, s morvai hadai „farkasok módjára“ (amint ezt a fuldai krónikás írja) rontanak rá Pannóniára. A német császár azzal jutalmazta meg Szvatoplukot, hogy Pannóniát elvette Arnulftól s a tartományt 884-ben neki adja hűbérbe. Morávia most már a Szerémségig terjedt ki.

888-ban Arnulf lett a császár, még pedig Szvatopluk segítségével, aki jutalmul megkapta Csehországot.

Arnulf a normanokon vett győzelme után, akik ellen Szvatoplukkal szövetekezett, ezt szőszegés miatt, Brazlávval megtámadta, de bár ellene az Atelkuzuban lakó magyarokat is segítségül hívta, nem bírta megtörni. Szvatopluk 894-ben halt meg. Három fia volt: II. Mojmir, Szvatopluk és Szvatoboj, kik közül az első lett Morvaország fejedelme. Ez a magyaroktól való félelmében Arnulfnál keresett oltalmat. De a morva hatalom foszladozni kezdett; 895-ben Csehország szakadt el. Alsó Pannóniát Arnulf Brazláv védelmére bizta, de már késő volt; a magyarok elfoglalták. 905-ben vagy legkésőbb 906-ban omlott össze Morvaország a magyarok csapásai alatt, s a háboruban, amely a morváknak a kegyelemdőfést megadta, hihetőleg II. Mojmir is elesett. Népe meghódolt a magyaroknak, akik pedig azt nem akarták tenni, kivándoroltak.

Az eddigiekből megtudtuk, hogy kik voltak a mai Dunáninneri felvidék lakosai; és hogy ezen itt megfordult népek magát Liptót is lakták, bizonyítják a megye területén mai nap is látható tanyahelyek. Felkutatta, meghatározta ezeket kiváló régészünk Mihalik József kir. tanácsos, a muzeumok és könyvtárak országos felügyelője. Le vannak írva ezen őskori telepek a Magyarországi Kárpát egyesület XVI. számú évkönyvében.

Lykava-vára, Hunyady, Zápolyai.

Visszatérve tulajdonképeni célunkhoz az elmondottak alapján nem állítunk lehetetlenséget, ha föltételezzük, hogy a lykavai vár mostani helyén már a régi századokban is lehetett valami erődítmény. De hogy a mai várnak ki vetette meg az alapját arra nézve nincs pozitív adatunk. Fényes Elek geographiájában (II, k. 83 l.) 1129-re teszi a vár keletkezését.

Az 1128-ban január hó 13-án a troyosi zsinaton II. Honorius pápa által aprotált templárius rendet 1230-ban már Liptóban is találjuk¹: Liptó-szent-Márton község területén állott monostoruk. Volt ezenkívül még más 10 monostoruk az országban. Miután pedig ezen lovagrend nemcsak monostorokat — manseriákat, de várakat is épített, a történészek egy része azon a nézetten van, hogy a vár megalkotói a templáriusok voltak, és hogy ők építették föl a mostaninak keleti részét, melynek alapja kőfal volt, felső része pedig fából való.²

A lovagrend feladatát képezte: védeni a hitet és a hazát. Ezen kettős kötelesség teljesítésére a rend sok donátiót kapott mindenütt ahol megtelepedett. Ezen körülményből feltehetjük, hogy nemcsak Szt-Márton község területét kapták, hanem az egész környéket is.

Liptónak nagyobb mérvű benépesítése IV. Béla idejében a tatár pusztítás után kezdődött a királyi praediumok feldarabolása és adományozása által, mert mint azt IV. László Hekkel gölnicbányai pol-

¹ Fuchshoffer: Monasteriologia II. 240.

² Hyross J.: Lykava vára 37.

gárnak a Jekkelfalussyak ősének adott adománylevelében mondja: „sokkal hasznosabb lesz az erdő benépesítve, mint lakatlanul.¹ Ezen adományosok között majdnem az elsők között találjuk Bosint fiaival, ki mint a királyi rengeteg „erdők és vadászterületek óvója“ és liptói lakos Verbicha és Akalichna között három ekényi föld (450 holdnyi terület) adományozását kérte a királytól. A statutióval 1248-ban meg lett bízva Mike zólyomi comes, aki Bosint és Sevislov, Punak, Milath, Bohuta és Bohuret nevű fiait érdemeik elismeréséül (*debellando ferrocissimos Tartaros crudeli periculo mortis se ipsos opposcentes*) bevezeti a kért birtoktestbe és ezáltal őket egyszerű erdőóvói állapotukból kiemeli, s oly előjogokban részesíti, melyeknek élvezetében csak birtokos nemesek voltak.²

Az adományozott kiváltságok azonban még nem foglalták magukban a teljes nemesi előjogokat, mert Bosin és fiai 1263-ig még bizonyos tizedet és censust fizettek a zólyomi comesnek, ezen évben u. is a király liptómegyei erdőóvóinak Bozey, Stoysa, Sadrek, Korma, Koyzlo, Vitko, Egyd és Milathnak a tizedet és censust elengedi.³ Ugyanezen Milath 1276-ban birtokrészt szerez Likwán (Lichwa, Likova). Részbirtokos lehetett nem adományozás útján, hanem maga szerezte, mert amidőn Tamás mester (chokaköi) Béla király ajtónállója 1261-ben Liptó comese lett, a kinevezési oklevélben Likwa birtokosaként említetik. Ezen oklevélből következtetni lehet a vár korára is, mert benne van az is, hogy a király megengedi Tamás mesternek, hogy addig amíg saját birtokán Likwán a várat fel nem építé Liptóóváron lakhassék: „ primum honorem comitis provinciae nostre

¹ Fehér: Codex diplom V, 247.

² Magyar tört. tár IV.

³ Ugyanott.

de Liptou eidem contulimus, cum illa potestatis facultate, ut in castro nostro Liptouwar nansionem suam tamdiu habere possit, donec sibi in terra sua Likwa propriam arcem extruxerit¹.

A Milath nemzetség körülbelül 70 évig Likwa részbirtokán békés egyetértésben élt egymás között. Chokakői Tamás mester ezen idő alatt az 1312 év körül befejezte Lykava várának felépítését. Ugyanezen időtájban éltek és birták a lykavai birtokrészt Milath fiai és unokái is, kik között némi perpatvar támadván, egymással egyenetlenségbe jutottak. Legvalószínűbb oka ezen egyenetlenségnek Domonkos zólyomi comes fia Donch mester volt, aki 1315-ben chokakői Tamás mester halála után kapta meg Lykawa várát Róbert Károly királytól, a Csák Máté ellen viselt hadjáratban kifejtett érdemei elismeréséül. Ezen erőszakos, jogtalan foglalásokat tevő főur hihetőleg nem nézte jó szemmel, hogy a lykavai határ területén más birtokosok is legyenek kivülről s valamelyes körülménynél fogva arra kényszerítette a Miláth törzsbelieket, hogy lykavai részbirtokukat adják el neki. Ezen eladásról szól egy az 1335 évi október 6-án a turóczi konvent által kiállított oklevél, amely szerint a konvent előtt megjelent Péter fia Anda Albusz és protestatióképen előadja, hogy tudomására jutott, hogy legközelebbi rokonai (unokatestvérei) Milath fia Sad és ennek fia Márton és Philpes, Miklós fia Pachouch, Márton fiai Marchus és Mygb, Liptó districtusban lévő lichawai nevű birtokukat és saját szerzeményét, Domonkos comes de Zolio fiának Donchnak átadták az ő tudta és akarata nélkül, a lichawai birtokra vonatkozó összes oklevelekkel és kiváltságokkal együtt és mindezek fejében cserébe megkapták a szomszédos Tornocho².

¹ Árpádkori új okmánytár XI. 504.

² Anjou okm. III. 202.

Ezen protestationának bizonyára megvolt a maga eredménye, mert a Milath törzsbeli lichwai birtokrész 1341-ben csere útján királyi-kézre kerül, amelyért Milath fiának Sadnak és az ő fiainak Fülöp, Márton és Györgynek; Játó fiainak: Anda, Lach, Miklós és Péternek; végre Pachouch fiainak: Jakó, Miklós és Andának Libelét (Lubelát) adja cserébe. Ezen adomány levelet 1348-ban a szepesi, 1354-ben az esztergomi káptalan átírja.¹

Donch 1339-ben halt meg, mire a vár és uradalmának Donch által bírt része a koronára szállt vissza,² az egész uradalom pedig 1341-ben.

Az uradalomhoz tartozott: a vár egész környéke, Lizkfalva, Topla, Madách, Luchk, Rudolffalva, az egész Revuca völgye (Rozomberk hospesei 1355-ben kapnak privilegiumot), a Vág völgye az Árva folyóig; Boldogasszonyfalva, Zelnice, Tornoeh, Bobrouch, Solmos és Libele határai.³

Donch halála után Likava várát és uradalmát Bubek György (Liptói comes 1252—88-ig) kapta meg, utána fiára Imrére (comes 1388—91-ig) szállott át a birtok.⁴

Bubekék Zsigmond elleni fellázadása azt eredményezte, hogy kegyvesztesek lettek és Likavát confiscálták tőlük.

1397-ben és 99-ben Zsigmond király megfordul Lykaván és a rózsahegyi Zsófia kastélyba, ahol megerősíti Németlipcse privilegiumát⁵ és a rózsahegyieket a vári és kereskedelmi tized fizetése alól felmenti⁶.

1425-ben Mespeth János likavai királyi várnagy Péternek, Sztank fiának Gombás határában egy laneus földet adományoz (egy laneus = 40 hold)

¹ Magyar tszt. tár IV, 14.

² Mat. Bél Not. Hung. II. 271.

³ Hyross: Lykava 18.

⁴ Lehotczky Stemmatogr. I. 129. 157. II. 45.

⁵ Németlipcsei városi irattár.

⁶ Rózsahegyí városi irattár.

azzal, hogy ezen vidéket benépesítse. A várnagy ezen intézkedését Zsigmond 1426-ban megerősíti.

Midőn a husziták Nagy Prokop Hanus és Prokopek vezérlete alatt 1431-ben az országba betörték és Nagyszombat, Nyitra, Léva elfoglalása után a Vág völgyén felfelé húzódva pusztították és felégették a falukat, végre Liptóba is betörték. Itt szeptember havában éjjel körülzárták Likava várát és hatalmukba kerítették. A vár felszabadítására Borbála egy Véghles várában írt levelében felszólítja a hűséges kassaiakat, hogy a husziták ellen, akik szent Mihály napja előtti csütörtökön éjjel csendben körülvették az ő Likava várát és ezt csellel bevették, ezen várnak visszafoglalására fegyvert fogjanak. Zsigmond maga is kiküldte ellenük Liptóba Rozgonyi Miklóst, és Mihályt berzevici János mester fiát. Eredményes csatát nem jegyzett fel a történet, csupán annyit tudunk, hogy a husziták feldúlták megyénket, s minekutána a várat is felperzselték, még ez év őszén haza takarodtak.¹

1433-ban ismét itt vannak a csehek. Késmárk kifosztása után megyénkbe törnek. Május hó 7-én Hibbét égették fel, azután Uj-Várát foglalták el; onnan kezdve pedig végig pusztítják az egész megyét. Rabolnak, gyilkolnak, s csak az menekszik meg a halál elől, aki vallásukra tér. Lipcse és Rózsahegy Hibbe sorsára jut.² Likaván már nem volt keresni valójuk, mert a vár fel volt égetve. Junius hó 11-én vonultak ki a megyéből.

Ezen időben szerepel országunkban Hunyadi János dicső egyénisége. A sok donátio, amellyel el lett halmozva, Liptóhoz is juttatja. A vár régi kapujának udvar felől eső részén 1718-ban még meglátszott a Hunyadiék címere. Az 1435-iki évszám azt bizonyítja,

¹ Nagy Iván M. O. Cs. II. 41. és fehér Codex diplom. X. VII. 350.

² Uj-Vár története c. munkám 12. old.

hogy ezen évben a vár már az ő birtokában volt¹. Elmondja Bél M. is 1736-ban, hogy még nem régen látható volt a vár nyugati kapuja fölött a Hunyadyéknak kőbe vésett családi cimere.²

Megírja továbbá Bonbardi³, hogy a felső vár lovagtermének nyugati kapuján megvolt Hunyady Mátyás királyi cimere is.

Midőn Erzsébet özvegy királyné Ulászló lengyel király ellen Giskra Jánost hadaival együtt szolgálátába fogadta, hogy László csecsemő fia részére a magyar koronát biztosítsa, Giskra 1441-ben a felvidéket rakta meg csehivel, s akkor Lykava is kezökbe került. Őt tette meg a királyné 1442-ben a bányavárosok főkapitányává. Rettenetesek azok a pusztítások, amelyeket ezen cseh vezér itt a felvidéken végzett. Akik Ulászló hívei voltak azoknak életét és vagyonát nem kímélte. Sőt még Ulászlónak 1444 november 10-én a várnai csatában bekövetkezett szomorú halála után is, magát még mindig a felvidék főkapitányának tartotta; az országos törvényeket lábbal tiporta. Cseh ki-kitörtek sziklaváraikból dulva pusztítva és gyilkolva mindenütt. Hunyadi János Székely Tamást küldte ki ellene, de Giskra visszaverte. Maga Hunyadi ment el tehát ellene, megverte, mire ez fegyverszünetet kért tőle. De Giskráék megszegték adott ígéretüket, 1450-ben ismét pusztítani kezdtek; Garayval összejátszva majdnem egész Nógrádot elfoglalták. Hunyady tehát mihelyt Brankovicscsal és a törökkel békét kötött, néhány megye és több főúr zászlóaljait Giskra ellen vezette. Az urak egyrésze azonban a cseh vezérrel egyetértett és Hunyadyt a csata kezdete előtt elárulta, minek következtében kénytelen volt visszavonulni. Ekkor össze-

¹ M. Bonbárdi: Topogr. M. R. Hung. p. IV. 12—115.

² M. Bél: Notit. Hung. nov. II. 571.

³ U. ott.

gyűjtven saját hadait rátört, több rablófészkét egyebek között Zólyomot is elvette tőle. Hunyady ellenségei azonban kieroszakolták azt, hogy Giskra teljes letérése helyett béke lett vele kötve¹; mire maga is midőn Czillej ármánykodásait felismerte, az általa 1453. év elejére Pozsonyba összehívott országgyűlésen Giskrával szorosabb szövetséget kötött². Ugyanezen év szept. 25-én kelt V. László király által kiadott oklevél szerint, Szentmiklósi Pongrác Sztrecsnót, Óvárt és a zsolnai harmincadot 18,000 arany forinton zálogba kapta. Berencs, Uj-vár, Lykava, továbbá Liptó-Ó-Vár pedig minden tartozandóságával együtt, szolgálatai jutalmául, örök jogon, visszavonhatatlanul neki lesz adományozva.³

Pongrác ugylátszik rossz lát tehetett a tűzre, mert Mátyás 1459-ben elveszi tőle Likavát, Ó-Várat és Uj-Várat, a mi miatt István, Pongrác testvére, a királyt a budai káptalan előtt bepanaszolja.⁴

Méltó társa volt Pongrácnak az ujbári várur Komorovszky Péter. Sok panasz ment fel a királyhoz ellene; amelyekre Uj-Várat Zapolya megtámadja azonban eredmény nélkül. Mátyás király végre 1462-ben békét köt vele és 2028 arany lefizetése ellenében kinevezte őt liptói főispánnak. Neki adományozza Likavát, Ó-Várat és Uj-Várat. De a királya iránti hála nem tartott sokáig öbenne, amidőn u. is az elégüetlen magyar urak hívására Kázmér lengyel királyfi 1470-ben az országba jön, a szintén lengyel származásu Komorovszky neki esküszik hűséget. S amikor Kázmér Hatvanra, Nyitrán át Illavára és Rózsahegyre ér, Komorovszky megnyitja előtte liptói várait, elsősorban Lykavát. Az országba beözönlött

¹ Horváth M.: A magyarok története 131.

² U. ott.

³ Századok 1878. 111.

⁴ Kosztolányi család levéltára.

lengyel hadsereg leveretése után Mátyás Lengyelországba üt. A béke 1474-ben lett megkötve a szepes-megyei Ófalván.¹

Komorovszky tovább garázdálkodik s azért Mátyás Löcsén és Szepesszombáfon át Liptóba vezeti hadait. Itt mindenekelőtt Uj-Várat ostromolja meg, tovább haladva Rózsahegyre ér virágvasárnapja előtti csütörtökön és Lykavát foglalja el. Komorovszky nem mert ellentállani a hatalmas királynak és azért az erősebb Árva-várába menekül; de mikor látja, hogy itt sem tarthatja magát sokáig, Mátyással egyezsége lépett, amely szerint 8000 frt ellenében átengedi a várat és a lengyelországi Saybuschra vonul vissza; ezt Kázmér lengyel királytól kapta magyarországi szolgálatainak jutalmául. Három évre rá ott halt meg. Ugyanakkor fel lett perzselve a fából épült Ó-Vár, amely azóta romjaiban hever.

Lykava és uradalma valamint Ó- és Uj-Várak Komorovszky elűzése után királyi kézre kerülnek. Ó-Várat, most már csupán uradalmát, tarkeői Tamás a király által kinevezett új liptói főispán kapta meg; Uj-Vár pedig Trenkának lesz három évre 3600 frt ellenében elzalogosítva. Mátyásnak feleségeitől nem született gyermeke, Corvin János fiában tehát összpontosult minden atyai szeretete és gyengédsége. Tudta, hogy dicsőségteljes országlata alatt szerzett érdemei mellett sem fogja a nemzet közönyösen nézni fiának származását, s azért hogy a születése elleni előítéleteket lerontsa, fokonkint emelte gyermekét: 1481-ben őt hunyadi gróffá és liptói herceggé nevezte ki, majd a Garay nemzetség magvaszakadásával, ezeknek jószágaival ajándékozta meg és Sziléziában is szerzett neki hercegséget. Ezek alapján Lykava és uradalma János liptói hercegre ment át. A várban lévő címerek arra engednek következtetni, hogy az

¹ Uj-Vár története c. munkám 18–20!

ő korában lett az tetemesen megnagyobitva. Az okolicsnói szt. ferencrendi remekművü gothikus templom is neki köszöni létezését.¹

Hogy pedig fiának támaszt biztosítson, az 1485-ben ujonnan szabályozott nádori méltóságra, az alacsony sorsból, esztergomi hajdukapitányból származó Szapolyai Imrét választotta meg, őt már előzőleg 1465-ben szepesi örökös gróffá emelte, 1485-ben Uj-Vár urává tette, s nagy birtokkal ajándékozta meg, nem kételkedvén abban, hogy az aki mindenét neki köszönhette, őszinte ragaszkodással fogja meghálálni a vett jótéteményeket.²

A rut hálátlanságból majdnem mindegyikünknek kijut, — kijutott belőle János hercegnek is: leköteltette buktatta meg, Zápolyai István, Imre fivére, 1487—99-ig Magyarország nádora, II. Ulászló párthive, akitől hűséges szolgálatai jutalmául 1496-ban megkapja a lykavai várat uradalmaival együtt³ ugyszintén az árvai uradalmat is. János herceg ugyan tisztázta magát a Zápolyai által ellene felhozott rágalomokkal szemben, mindenek dacára 1504-ben október 12-én bekövetkezett korai halála után, Lykava nem özvegyére ment át, hanem Zápolyai István kezére került, ennek halála után pedig 1499-ben özvegyére Hedvig teseni hercegnőre, aki 1506-ig bírta.⁴ 1506-ban Ulászló Hedvig fiára Zápolyai Jánosra iratta Lykavát.

Zápolyai János itt Liptóban nagyon kegyetlenkedett, jobbágyait és a nemességet egyaránt sanyargatta. Oligarchikus eljárásának az lett a következménye, hogy midőn 1526-ban ellenkirálynak választották meg, Liptó nem neki, de Ferdinándnak eskü-

¹ Az okolicsnói szt. ferencrendi zárda tört. c. mun. 9 old.

² Horváth M.: idézett műve 153.

³ Kubinyi Miklós: Árva vára 57.

⁴ Genersich: Késmárk I. 192.

szik hűséget. Ezt megboszulandó Zapolyai, Kosztka generálisát küldi Liptóra, azonban Palugyai György visszaveri. Kosztka új haderőre tesz szert, ismét beűt a megyébe, Új-Várat elfoglalja és végig dulja a megyét. A széjjel ugrasztott nemesség Löcsére menekül, a honnan Kassára küldenek deputációt Kacianerhez, Ferdinánd generalisához, oltalmat kérve tőle Zapolyai ellen. Kacianer azonnal Liptóba vonul, vele együtt az elmenekült nemesség is és Új-Vár bevétele után Lykava ellen indul, azt is beveszi, de annyira felégeti, hogy még ép ajtó sem marad a várban.

Zapolyai birtokai confiscáltak és liptói várai Árva-Varával együtt betlenfalyi Thurzó Eleknek és Jánosnak lesznek adományozva, akik azonban tényleges birtoklásba nem lépnek.¹

Zapolyai után 1533-ig Kosztkát találjuk a várban. Ugyanezen évben Ferdinánd a várat petrovinai Pekry Lajosnak királyi főkapitányának adományozza, megteszi egyuttal Új-Vár urának, liptói és árvai főispánnak és asztalnokmesterévé nevezi ki.

Pekry birtoklását megörökitette a felső vár déli oldalának kiépítésével. Ezen várrész kapuján 1876-ban még láthatók voltak az ő és második feleségének cimerei a következő felirással: *Arma Magnifici Domini Ludovici Pekry de Petrovina, Supremi Capitanei Regiae Majestatis. 1534 Arma Illustris Dominae Sophiae Ducis Nassowiae Russiae. 1534. Nisi Dominus custodierit civitatem in vanum laborat, qui custodit eam.*²

Pekryt annyira kedvelte Ferdinánd, hogy horvát bánná is meg akarta tenni, de ezek ismervén az ő kapzsi és erőszakos természetét, megakadályozták

¹ Új-Vár tört. c. munkám 22.

² Math. Bél: Notít. Hung. nov. II. 672-75 és Hyross: Lykava 161.

ezt. Valószínűleg a sértett gög viszi őt Zapolyai táborába, hűtlenségét azonban elárulják és 1538-ban előbb a bécsi majd a stájermarki börtönbe kerül. Hét évig tartják fogva. Birtokait confiscálják, s így Lykava 1538-ban Ferdinánd kezére szállt vissza. Azonban Rády László lykavai vártiszte mozgalmat indít meg a nemesek között ura érdekében és ezen utánjárás azt eredményezi, hogy Ferdinánd egy 1545-ben Nagyszombaton kiadott rendeletével Pekrynek megkegyelmez, őt előbbeni birtokainak élvezetébe visszahelyezi.¹ Pekry életkedvét elááshatta a hosszú raboskodás, mert azonnal kiszabadulása után Lykavát majd Révay Istvánnak, majd pedig Brodanics Mátyásnak akarja eladni, de az alku nem sikerül.²

Pekry 1551-ben halt meg. Lykavát Ferdinánd el akarja venni özvegyétől (Báthory Erzsébet volt a felesége) s azért fia Pekry János 1554-ben a pozsonyi káptalan előtt protestál az ellen, hogy a várat Mérey Mihálynak akarják adományozni.³

1554-ben Lykava várában ott találjuk özv. Pekry Lajosnén a somlyói Báthory Erzsébeten és fián Pekry Jánoson kívül várbirtokosnak Báthory Andrást is, aki egyuttal a megye főispánja⁴; a Lubochna és Revucza közötti terület Mérey Mihály birtokában van⁵, aki nádori helytartó, Serédy Anna férje, kinek édes atyja Gáspár 1528-ban Ferdinánd parancsára Zapolyaitól elfoglalta a lykavai és trencséni várakat.⁶

¹ Uj-Vár tört. c. munkám 25.

² Protocolt. Com. Lypt. II. 52.

³ Nagy Iván: M. O. Cs. I. 221.

⁴ Nagy Iván id. m. IX. 199, Wagner Analecta. IV. 95.

⁵ Protoc. Com. Lypt. III. 27-151. Tinom. Építchoe 124-160.

⁶ Nagy Iván id. m. X. 151.

Szt. Zsófia kastélya; Illésházyék.

1559-ben Rády László Iykava vári praefektus a megyei gyűlésen bizonyítja, hogy Tepla, Ivachino, Szt. Mihály és Lucsky a vár tartozékai lévén az ottani erdők is az uradalomhoz tartoznak; Rády ezen oknál fogva a lucskyi halászati jogot is gyakorolta.¹ 1569-ben a vár királyi kézen van.²

Az 1550-ben férfi utód hátra hagyása nélkül meghalt Serédi Gáspár birtokai királyi inscriptió útján Krusith János hadvezérre mennek át. 1569-ben Lykaván találjuk;³ a 25000 frt-ra becsült váruradalmat ezen összeg lefizetése ellenében zálogba kapta a királytól. 1579-ben újból meg lesz erősítve ezen birtoklásban.⁴ Az 1580 évi tavaszi megyei gyűlésen még ott van Krusith, szielnici és tarnóci jobbágyairól tárgyalván. Nemsokára erre Kanizsán halt meg. Az u. évi augusztus hó 6-án megtartott gyűlésen már özvegye Pálffy Katalin szerepel bobróczyi emberei érdekében.⁵

Krusith 1565-ben korponai várparancsnok volt; 1568-ban Dersfy halála után dunáninneri hadvezér. Ezen időben szolgált hadseregében a Csallóközből származó Illésházy István nemes ember. Vitézségével kitűnt és ennek következtében Krusith közbenjárására Dersfy özvegye Erdődy Anna hozzá ment nőül.

¹ Protoc. Com. Lypto IV. 207—213.

² M. ott. IV. 393.

³ Sion III. 525.

⁴ Historia domus Német—Lipce.

⁵ Protoc. Com. Lypto VII. 11—30.

De ezen házasság a nő korai halála miatt rövid ideig tartott; amikor pedig 1580-ban maga Krusith is meghalt örökösök hátrahagyása nélkül, ennek özvegyét Pálffy Katalint Illésházy vette el. Így történt, hogy az özvegyel együtt a lykavai uradalom is Illésházyjé lett.¹

1582-ben lipcsei főispánná lett kinevezve.²

Pálffy Katalinnak volt a Krusiththal való házasságából egy Ilona nevű lánya, aki 1581-ben Ditrichstein Miksához ment feleségül, innen van, hogy 1585-ben Illésházy és Ditrichsten mint Likava várának urai szerepelnek.³

A Rózsahegyén lévő szt. Zsófia kastélyról (a mai törvényszéki épületről) azt jegyezte fel Bonbardi, hogy az valamikor a szt. Domonkos rendi apácák részére épült, s hogy a mai épület déli szárnya lett volna a monostor.⁴ Ezen volt monostor az idők folyamán a likavai várhoz lett csatolva. 1397-ben ott száll meg Zsigmond király, amint ezt a németlipcseieknek akkor adott kiváltságaikat megerősítő levele bizonyítja. 1399-ben augusztusban újból ott van Zsigmond király, s ennek emlékére felszabadítja a rózsahegyieket a vám fizetése alól. Az új várbirtokos figyelme kiterjed ezen káptalára is; őtöle származik a kastély déli oldala, amint ezt az odavezető kapu fölötti epithaphium felirata elmondja nekünk: „Tempore Rudolphi Imperatoris Romani, Magnificus dominus Stephanus Illésházy, Comes Comitatus Trenchyn et Liptóviensis ac per Regnum Hungariae Magister Curiae et Consors Generosa ac Magnifica Domina Catharina Pálffy hoc aedificaverunt 1586.

Ditrichsteinné 1586 szept. 14-én hunyt el

¹ Bél id. m. II. 222. Nagy Iván id. m. IX. 44.

² Protoc. Com. Lypto VII. 140.

³ U. ott VIII. 213.

⁴ Hyross: Lykava 17.

Pozsonyszentgyörgyön. Gyermekai nem voltak, s így lykavai zálogbirtok része édes anyjára Illésházyra száll át.

A 15 évig huzódó nagy török háborúra készült a király, amelyhez pénz kellett. Zálogba kerültek tehát a királyi uradalmak. Ugy történt Likavával is. A már 1569-ben Krusith által kölcsönadott 25 ezer forinthez Illésházy még más 12 ezer forintot adott hozzá, s így a vár 37 ezer forint kölcsön ellenében, zálogbirtokként Illésházyra és nejeére lesz inscribálva 1587-ben.¹

1587-ben határkezelési per támad Illésházy lucskyi jobbágysai és Lipcse város között a legeltetést és fahasználatot illetőleg.²

1593-ban Illésházy és neje 201065 taléron megveszik Forgách Imre gróftól és feleségétől Zrinyi Katalintól a trencsényi, bányai és surányi birtokokat, amely vételt Rudolf király 1600-ban megerősít.³

1600-ban a Csehországba visszavonuló Báthory Zsigmond Illésházy vendége a szt. Zsófia-i kastélyban.⁴

Az 1605-6 évi béketárgyalásokon Illésházy István nagy szerepet játszik, bár ezt megelőzőleg a bécsi ministerek oly annyira üldözték, hogy 1603-ban összes birtokai confiscáltattak. Okot erre az szolgáltatott, hogy Illésházy maga is az elégtelen főurak közé tartozván az 1600 évi október 16-án megtartott megyegyűlésen azon határozatot hozatta, hogy a lipcsei nemesi insurrektio a bocai és stureci hágókat őrizze.⁵ Ezt Ivó János generális annak magyarázta, hogy Illésházy a királyi hadak ellen tör, s emiatt őt Bécsben felségárulással vádolta. A bécsi kormány ezért őt

¹ Protocol Com. Lyptó. VIII. 104.

² U. ott. IX. 26.

³ Nagy Iván id. mű. XII. 379.

⁴ Bél. M. id. műve II. 575.

⁵ Protocol. Com. Lyptó IX. 90.

oda idézte, s 1603 évi november 4-én hozott ítéletével birtokainak elvesztésére ítélte. Illésházy még az ítélet kihirdetése előtt Bécsből megszökött. Trencsén várában összecsomagolva drágaságait a lengyelországi Lands Cronába a krakói palatinus házába menekült.¹ Felesége ezen ítélet ellen a vármegyéhez fordul, amely november 19-én Németlipcsén tartott megyegyűlésen a következő bizonyáglevelet állítja ki neki: „ a megye nagyon jól tudja, hogy Lykava vára mint zálogbirtok nagyságos Krusith János tulajdona volt, kinek halála után átszállt özvegyére; midőn pedig ez Illésházy Istvánnal törvényes házasságra lépett ugy a várat, mint az uradalmat Illésházy vette át. Leányának Krusith Honának Ditrichstein Miksával kötött frigye után, Lykava várának jószágai az anya és leánya között oszlottak meg. Hona meghalt utódok hátrahagyása nélkül s azért osztályrésze anyjának Pálffy Katalinnak adatott át.”²

Ezen bizonyáglevélnek meglelt a fogamatja, mert midőn 1604 évi január hó 5-én Illésházy birtokai confiscáltak és Henkel Lázár bécsi nagykereskedőnek adatnak át, Lykava, Szt.-Márton, Liskfalva, Sólmos és Bobrouch községek meghagyatnak Pálffy Katalin kezén.³

Január hó 18-án Illésházy Landskrónából Liptó megyéhez írt levelében protestál ezen foglalás ellen és felpanaszolja, hogy összes ingó és ingatlan vagyonát, továbbá osztályrészes testvéreinek jussát, sőt feleségének még ama tulajdonát is, amely övé, első férje Krusith János után, nevezetesen Szt.-György, Bazin, Lykava, Csábrágli és az osztrák Morefels várait, de még ruháit is erőszakosan elvette a kamara,

¹ Spányik: Historia Regni Hung. 375.

² Protoc. Com. Lipto IX. 177.

³ U. ott IX. 188.

holott azon esetben, ha törvényes ítélet hozatott volna, felesége javait el kellett volna különíteni. . . „S bár a magyarok a folytonos török háboruk miatt tönkre is mentek, de azért ősrégi törvényei nem pusztultak el. Tudva van kegyelmetek előtt — folytatja — hogy mennyire össze-vissza hurcoltak engem anélkül, hogy meghozták volna az ítéletet, amely ellen én revisiót kérhettem volna; s azért az Isten igazságosságára kérve kérem kegyelmeteket, hogy meghagyjátok a jövő pozsonyi országgyűlésre kiküldendő követeknek, hogy érterem, feleségemért és fivéremért közbenjárjanak. Én a magam és feleségem nevében protestálok Lykava várának, Pecke, Somodi István, Pruzsinszky János által történt elvétele ellen, s erről kérek bizonyáglevelet“¹

December hó 9-én Somodi István hűségesküt vesz ki a király részére Lykava vára jobbágyaitól, amelyet azok le is tesznek, de kikötik maguknak, hogy továbbra is megmaradnak kiváltságaik és vallásuk szabad gyakorlatában, hogy nem lesznek kötelezve az esetleges várostromban résztvenni, végül pedig „ha a nagyságos urnak és nagyságos asszonynak meglesz kegyelmezve, ezek bosszút nem fognak állni mostani elpártolásukért.“

A vár tehát királyi kézre ment át; intézői lettek Pruzsinszky János és Emericy Máté.²

Bocskay felkelésének hullámai Liptóra is kiterjedtek, s bár a megye még 1605 évi április 9-én tartott gyűlésében a császárnak esküszik hűséget, április 20-án már Bocskay táborához szegődik.³ A hajduk bevonulnak Liptóba és amikor július 1-én Trencsén vára is elesik, Bocskay a Lands-kronába menekült Illésházyt visszahívja, őt jószágába vissza-

¹ Rheygi kisebb protocolum 29. 30.

² U. ott VIII. 105.

³ Protoc. Com. Liptó IX, 218.

állítja, kincstartóvá és a Duna melléki vármegyék kormányzójává nevezi ki. Illésházy julius hó 30-án be is vonul Lykava várába. A lázadás annyira elterjedt, hogy maga Bástá császári generális is kénytelen visszavonulni. E szükségben Mátyás főherceg a tekintélyes Illésházyhoz folyamodik, s nemcsak javaiba helyezi vissza, de más jutalom felől is biztosítja, ha a békét helyreállítani sikerül. Illésházy nagy ovatossággal ugyan, nehogy pártjában gyanút keltsen, de mindent elkövetett Bocskaynál, hogy őt a békére hajlandóvá tegye. Bocskay ettől nem is huzódozott. Közös megegyezéssel Korponára hirdettek gyűlést, amelyre Mátyás főherceg követi is meghivattak, ahol Forgách Zsigmond császári követ békeajánlatára ismét Bécsbe hívták össze teljes béke megkötése végett egy újabb gyűlést. A béke végre meg lett kötve a Zsitva folyó torkolatánál.¹

II. Mátyásnak 1608-ban magyar királlyá történt megválasztása után, Illésházy palatinussá lesz és ki lesz nevezve Liptó és Trencsén vármegyék örökös főispánjává; ezenkívül, hogy a király iránta való háláját és elismerését még jobban lerójjá, Lykavát mely 37 ezer frt ellenében zálogképen Illésházy nejeinek kezén volt, 1609 január hó 25-én örök és visszavonulhatatlan jogon neki és feleségének adományozta.

Illésházynek nem voltak gyermekei, s azért 1609 május hó 15-én bekövetkezett halála előtt úgy végrendekezett, hogy Lykava az ő és neje elhunytá után Ferencz öccsének Gáspár nevű fiára szálljon át.²

Az új várurat és a megye főispánját dec. 29-én erősítette meg a király ezen állásában és a következő év április hó 5-én Németlipcsén megtartott megyegyűlésen ünnepélyesen be is lett iktatva.³

¹ Horváth M. id. műve 212.

² Lehotzky: Stematogr. II. 199.

³ Protocoll Rosenbergense minus 50, 84—85.

Illésházy Istvánné 1616-ban szünet meg élni s így Lykava most már teljesen Illésházy Gáspár tulajdonába ment át.

Már 1610 óta őszinte barátság füzte Bethlen Gábor erdélyi fejedelemhez és midőn ez 1619 okt. 14-én Kassa elfoglalása után Nagyszombat és Érsekújvár ellen indul, utközben a szt. Zsófia kastélyban száll meg, hadai pedig a Rózsahegy és Fehérpatak közötti sikon táboroztak.¹ A morva határszélen levő Brumora vár megvívása után, ahol Illésházy Gáspár is szerepelt, 1622 január hó 23-án ismét a szt. Zsófia kastélyban találjuk Bethlent. Midőn pedig 1623-ban a bányavárosok elfoglalása után a tél közelsége és az éleség hiánya miatt Bethlen a stureci hágón Rózsahegy felé vonul vissza, január hó 23-án harmadszor vendége Illésházynak a szt. Zsófia kastélyban.

1626-ban negyedizben van Rózsahegyen Bethien Gábor.²

Akkortájt 1622-ben történt, hogy amikor a nikolsburgi békekötés után a magyar szt. korona Ecsedről Trencsénbe vitetett, egy éjjelre a szt. Zsófia kastélyban volt letéve.³

A szt. Zsófia kastély délkeleti oldalán lévő 1629-es évszám azt bizonyítja, hogy ezen kastély fejlesztésében Illésházy Gáspárnak is volt része.

1633. szept. 4-én Katalin leánya férjhez megyen Bethlen Péterhez; a lakadalomra meghívja, ő és neje Thurzó Ilona a megyét is.⁴

Nagy lehetett a megyében ezen időben az erkölcsi zülöttség, mert általános a panasz, hogy rablás, gyilkolás, büntettek fordulnak elő a megyében. A beharfalvi nemesek ellen pedig bünvádi eljárást

¹ Bél M: Not. Hung. II. 467.

² Protocol. Rosenbergense 116.

³ Bél M. Not. Hung. II. 467.

⁴ Wagner: Analecta Scep. IV. 138.

indít meg Kubinyi László alispán mert azzal vannak vádolva, hogy a kereszténység meggyalázására ebeket kereszteltek meg.¹

Állandó perpatvarban éltek a váruradalom Tarnóc, Pálfalva és Kisbobrócz községeinek jobbágyai a határaikban levő erdők fakihasztnálását és a legeltetést illetőleg, mig nem Illésházy Gáspár a vitás ügyet 1630 január hó 14-én ezenképen rendezte: pálfalvai és kisbobróczy jobbágyai szabadon legeltethetik szarvasmarháikat Tarnóc határában, de ugyanazt teheti Tarnóc is a más két község határában is. Fát a juhok és kecskék részére levágni 12 frt-nyi pénzbüntetés terhe alatt tilos. Tüzi és háziszükségletre való fát szabadon vághatnak egymás határaiban, kivéve a tarnóci határben levő Vapenice Vrchdgl, Dobrassova nevü tilalmi erdőket. Ezekben az erdőkben egyetlen egy jobbágy sem merészeljen fát vágni. Épületfát sem szabad vágniok a vár praefektusának tudta és engedélye nélkül. Szükség esetén a praefektus cédulát (schedulam) fog adni. A tarnóciak azon rétein a hol ezek igásökreiket legeltették, szabad a másik két község ökreit és lovait kihajtani. Meg van engedve a Homolka és Cserna-Hora hegyeken a juh legeltetés.²

1636-ban Illésházy Gáspár szeszdót vett ki Rózsahegyre: minden üst tulajdonos évi egy tallért köteles fizetni; de a város hivatkozik régi privilegiumára és ezek alapján fel lesz mentve az adótól.³ A vár praefektusa Palugyay Ferenc.

1637 év őszén árkot ásnak a vár körül; minden egyes porta hat embert küld ki egy hétre.⁴

¹ Protocol. Com. Liptó XII.

² Erdészeti oklevéltár I. 381, 228 sz.

³ Protocoll Rosenberg, minus 130.

⁴ Protocoll Com. Liptó XIII. 63.

1638-ban országos törvény veszi oltalmába a liptói, nevezetesen a királylehotai tutajosokat, akik egész Budáig szállítják a fát.¹

Az 1638 évi 65 cikkely a Vágon és Garamon való tutajozást illetőleg ezenképen intézkedik: „A Karok és rendek elhatározzák, hogy a házi szükségletre használható rézedényeknek szabad vásárlására és a fa eszközöknek a Garam folyó segélyével való szállítására nézve az 1625 évi 42 törvény cikkelyt megtartsák és hogy az országlakókat az említettekben a besztercebányai kamarai tisztek, valamint Liptó, Árva, Turóc és Trenčin vármegyék lakói, a galgóci és sempci tisztek a Vág folyón a tutajok, deszkák, zindelyek és efféle faneműek szállításában és szabad eladásában ok nélkül meg ne akadályozzák, le ne tartóztassák, jog és igazság ellenére ne taksálják és ne bántsák; sőt inkább, hogy azok a tutajokat és áruikat illő árban minden nehézség és akadály nélkül, azoknak akiknek akarják eladhassák; és hogy az ennek ellene cselekvőket szigoruan megfenyítsék“.²

Ugyanezen évben Németlipcsén tartják meg Illésházy Gáspár főispán elnökletével a megyei gyűlést. Ismét panasz esik a vármegye területén elharapódzott erkölcsi romlottságról: az ifjuság nem részesül oktatásban, s azért a gyűlés, hogy ezen bajoknak vallás és erkölcsi nevelés útján elejét vegye, elhatározza hogy Rózsahegyen iskolát épít. Az építéshez azonnal hozzáfognak, úgy hogy 1639 november végén készen is vannak vele. Az építés költségeit a megye lakosaira kivetett adóból fedezik.³

1640-ben Szmrecsányi Péter volt az uradalmi praefektus.⁴

¹ Pirchala dr. A szep. prépost. tört. 380.

² Dr. Márkus Dezső: Magyar Törvénytar.

³ Protoc. Com. Liptó XIII. 84.

⁴ U. ott XII.

1641 február hó 20-án Illésházy Gáspár negyedik fia Gábor esküvőjét tartja Zólyomlipcsén, Széchy György és neje homonnai Drugeth Mária murányi várurnő leányával Évával. Az ünnepélyre meghívatik a megye.¹

Megírta Bél Mátyás id. művének 572-ik és következő lapjain, hogy Lykava vára Illésházynek kedvenc tartózkodási helye volt, s azért tovább fejlesztette az által, hogy új épületeket emeltetett, a keleti kaput nyitatta és bástyával ellátta. A múlt század harmincas éveiben² még ott volt ezen kapu fölött egy föliratos kőlap, melynek szövege Bél szerint a következő volt: Illustrissimus Comes Cáspar Illésházy, perpetuus a Trenchin ejusdemque et Liptóviensis haereditarius Comes, ac Arvensis Comitatum supremus Comes S. C. Reg. Majestatis Consiliarius.

Dum fureret Suevus Moravorum tecta petendo,

Et Silesiacos rumperet ense focus,

Hanc ego suspendi tabulatam pondere portam,

Ut sit aperta bonis, non peteatque malis,

Magne Deus, serves haec propugnacula tanquam

Perpetuae gratum posteritatis opus

Anno: 1642.

1643 július havában a svédek betörték Morvába, mire III. Ferdinánd a megyében is elrendeli a nemesi insurrectiót. A július hó 17-én tartott megyegyűlésen a lovasság vezérévé Baán János, a gyalogság vezérévé Thuolt Tamás lesz kinevezve. Alkapitánynak Kubinyi Kristófot teszik meg.³ A nemesi összeírás aug. 5-én a verbicci vendéglőben lesz megtartva. Aug. 17-én újabb királyi parancs érkezik, amely szerint a liptói bandériumnak azonnal a nádor haderejéhez kell csatlakoznia; ezen parancs minél előbbi

¹ Protoc. Com. Liptó XIII. 136.

² Hyross: Likava 241.

³ Protoc. Com. Liptó XII; XIII 169—179.

teljesítését szorgalmazza az alispán aug. 24-én. Azonban nem igen volt fogantja, mert a december 23-án Boldogasszonyfalván megtartott gyűlésen felolvassák az újabb királyi parancsot, hogy minden nemes készen legyen a fölkelésre.¹

Az 1644 év elején Kassán Magyarország fejedelmévé kikiáltott I. Rákóczy György megindítja III. Ferdinánd ellen a háborút és amikor március hó 2-án hajdui betörnek a Szepességre, a megye a kétfelől jövő nyomásra ide is oda is hajlik: benedekfalvi Luby Jánost a nádorhoz küldi, vele tart az időközben királyi főkapitánnyá kinevezett Baán János, de követeket meneszt Kassára is a fejedelemhez.² Rákóczy hadai számra nézve 6000 hajdu husvét utáni szerdán Kapronczai György vezérletével betörnek Liptóba, Uj-Várat beveszik, Osztrosich Miklós várurat elűzik és helyére Baán Jánost most már a fejedelem hívét, teszik meg várparancsnoknak.³ A megye meghódol Rákóczynak. Illésházy kezdettől fogva Rákóczy embere volt; szint vallott még a múlt évi Boldogasszonyfalván megtartott megyegyűlésen, ahol megtagadta a királynak adandó segítséget.⁴

Április 9-én Rákóczy parancsára a nemesi insurrectios elállja a megye északi tátrai hágóit mert hire ment, hogy a király segítségére jövő lengyel had arra készül betörni.⁵

A május havában megtartott megyegyűlések olyan zajosak, hogy semmit sem lehetett végezni, miért is június hó 4-ére Boldogasszonyfalvára hivatik össze egy újabb gyűlés, amelyre minden curiális

¹ Protoc. Com. Liptó XII.

² U. ott XIII, 179—180.

³ U. ott.

⁴ U. ott XIII. 179—180.

⁵ U. ott.

nemes 12 frt. birság terhe alatt köteles megjelenni. Ezen elhatározták, hogy követeket menesztenek a nádorhoz azon ígérettel, hogy Ő Felsége katonaságát ellátják a szükséges élelemmel, adnak sört, 8 mázsa sót, mézet, vaját és bort, ha a hajdúkat innen kizavarja.¹ A királyi had át is vonul erre Kassa felé, csak hogy nem volt köszönet benne, mert végig sarcolták a megyét, még a templomokat sem kimélték. Különösen Németlipcse szenvedt sokat.²

Augusztus 1-én már ismét Rákóczy pártján van a megye. Követeket küldenek hozzá Szepességre, akik azon parancsal térnek vissza, hogy Liptó a szepesi és sárosi hadsereghez csatlakozzék. Ugyanakkor a benedekfalvi nemesek a maguk és jobbágyaik nevében panaszt emelnek a megye előtt, hogy az átvonuló császári és a magyar katonaság felégetett ott 7 kuriát és 25 házikót, elhajtották a szarvasmarhákat és erőszakkal elvittek ruhát és más egyebet.³

Hogy Illésházy Gáspár mennyire kétszínű szerepet játszott, kitűnik abból, hogy amidőn a nádor a királyához való hűségre inti, augusztus hó 3-án Trencsénből levelet intéz a megyéhez, amelyben felhívja, hogy ne csatlakozzék Rákóczyhoz, de im a maga részéről, sem a királyhoz hű ujbári Osztrochieket sem segíti, sem a kralováni, sztankováni, gombási és sossói szorosokat sem erősíti meg az ellenség ellen, úgyhogy Bakos Gábor Mindszentek napján 6 ezer hajduval akadálytalanul a megyébe vonulhatott. A főhadiszállást Tarnócon ütik fel, nyomorúságba döntve a várost. December hó 28-án 700 frt-nyi sarcot és 40 lovat vet ki a megyére. Bakos tavaszig maradt itt. Meg is elégették ezt a megye-

¹ Protoc. Com. Liptó XIII. 182, 184.

² Bél M. IX. 555.

³ Protocoll. Com. Liptó XIII. 185, 186.

beliek, mert már 1645 január hó 4-én titkos gyűlést tartanak, arról tanácskozva, hogyan lehetne megszabadulni tőle. Ezen célból követeket is küldenek magához Rákóczyhoz, de kevés eredménnyel mert mint láttuk Bakos tavaszig táborozott Liptóban.¹

Aug. 14-én Illésháznak Gábor nevű fia a szklabinai várból levélbelileg felszólítja a megyét, hogy Rákóczy érdekében fegyverkezzék.² Ugyanakkor aug. 18-án pedig a fejedelem ráparancsol a megyére, hogy az erre Trencsén és Nyitra felé átutazó anabaptistákat élelmezze és fuvarral lássa el.³

Az 1645 évi december 16-án Lincben megkötött béke után lecsendesült a fegyverzaj a sokat zaklatott Liptóban.

Akkoriban a lykavai uradalom praefektusa Szmracsányi Péter; ő adja tudtára az 1646 évi júliusban a Boldogasszonyfalván megtartott megyegyűlésnek, hogy az I. Ferdinánd által a megyének adott hivatalos pecsét elveszett, miért is a főispán ujat fog készíttetni, kéri azonban a megyegyűlést, hogy hozzájáruljon ahhoz, hogy az eddigi a paizsban lévő sas helyett, urának címere, a nyillal átlőtt holló alkalmaztassék az új pecsétre. A gyűlés ezt meg is szavazta.⁴

A közel multu katonai táborozásoknak demoralizáló utóhatásai csakhamar jelentkeztek; arra vall az 1646 évi Dorottya-napján — február hó 6-án — Németlipcsén megtartott megyegyűlés, amelyen Illésházy főispán szemére veti a megyének azon sok gonoszságot, erkölcstelenséget, tolvajkodást, rablást, amely a megyében el lesz követve. Ugyanilyen értelemben tárgyalnak az április 10-iki gyűlésen is.⁵

¹ Protocoll. Com. Liptó XIII. 191—193.

² U. ott XIII. 206.

³ U. ott XIII. 206.

⁴ U. ott XIII. 915.

⁵ U. ott XIII. 215.

Illésházy Gáspár 1648 április 11-én halt meg 57 éves korában. Halála előtt visszatért a katolikus hitre. Hulláját november 8-án Trencsénbe vitték át.

Életében így intézkedett, hogy másodszülött fia György legyen Lykava ura és a megye főispánja, de az özvegy cselszövéseire az idősebb Gábor lett Németlipcsén május hó 9-én megválasztva, ahol azonnal le is tette az esküt. A Boldogasszonyfalván Keresztelő szt. János napja utáni szerdán megtartott gyűlésen felolvasták Ill. Ferdinándnak április 28-án Prágában kiadott parancsát, amelyben a megye eltiltatik a főispán választástól, lévén ennek kinevezése a király joga. Október 22-én az ifjabb Györgyöt nevezi ki liptói főispánná, aki 1649 január hó 4-én át is veszi a hivatalt.¹ Még 1648 jul. 30-án ő maga is visszatért a kath. Egyházba, s midőn ezen elhatározása miatt a megyei protestáus nemesség bizalmatlan kezd lenni vele szemben, az 1649. jun. 9-én Németlipcsén megtartott gyűlésen azt igéri nekik, hogy támogatni és védelmezni fogja őket.²

Illésházyék vagyoni viszonyai nagyon megrendülhettek, mert Gábor 1649-ben lykavai felerészét Károlyi Ádámnak zálogosítja el de kiköti „hogy a lutheranus hit mindenütt megmaradjon.“³ De maga Illésházy György is pénzzavarban volt, mert 1649. junius hó 2-án egyezer magyar frton inscribál köröskényi András lykavai várpraefektusnak pálfalvai birtokából két sessiót. Ugyanezen elzálogosított két sessióra 1660-ban újabb egyezer magyar frtot vesz fel.⁴

¹ Protocol. Com. Liptó XIII. 237.

² U. ott XIII. 251=257.

³ Szepeshelyi levéltár, Protoc. 1643. fol. 337 a.

⁴ Liptóújvári m. kir. főerdőhivatali irattár ad annum 1649.

1650-ben Illésházy Gábor is katolikussá lesz.¹ Árva főispánja 1652. március hó 20-áig, amikor betegeskedése miatt ifj. Thököly István foglalja el helyét. 1667. április 13-án halt meg 44 éves korában és Trencsénben lett eltemetve.

¹ Kazy fr. Historia R. H. VII. 161.

Tökölyiek. Lykava királyi kézen.

I. Tököly István 1651. április hó 22-én egyezségre lép a késmárkiakkal és a nekik biztosított szabadságért 50.000 frt-ot és 100 aranyat kap tőlük. Ezen a pénzen 30 ezer talléron zálogba veszi Illés-házy György lykavai birtokának fele részét, egyúttal Gábor részét is.¹ Új gazdát kap az uradalom de ez nem tart sokáig, mert Tökölyi még ezen évi november 8-án meghalt. A birtoktest átszállt fiára II. Tökölyi Istvánra, aki mint fentebb megírtuk 1652. márc. 20-án Pozsonyban megtartott családi conferentián, anyja Thurzó Katalin révén, árvai főispánná lett kinevezve.

1655. évi december hó 27-én Kázmér lengyel király látogatta meg Thökölyt szt. Zsófia-i kastélyában; 1655-ben pedig Vesselényi Ferenc nádor, aki Liptón át Pozsonyba utazván, Rózsahegytől kezdődőleg a Vág folyón teszi meg az utat. Ezen célra a megye 15 tutajt bocsát a nádor rendelkezésére.²

Az új birtokos alatt érte el Lykava vára fénykorát. Az ifjú főúr, aki végig utazta egész Európát, megismerkedett a műépítészet remekeivel is, s ebbeli tapasztalatait felhasználva, rengeteg jövedelmeit nemcsak a késmárki és sávniki, de a lykavai vár fejlesztésére és diszítésére is fordította. Akkor lett a vár újabb bástyákkal ellátva, a lakosztályok ki lettek bővitve, diszesen berendezve, a vár alja pedig kertnek alakítottatott át. Az összes építkezések között

¹ Protoc. Rosenberg minus 176—230.

² Protoc. Com. Liptó XIII. 419.

azonban első helyet foglal el a kut létesítése. Lenn a déli várfal alatt ástak egy 50 öl mélységű kutat, oldalait kocka kövekből rótták össze. Hogy pedig a kut vizét minden körülmények között is biztosítsák a várnak, a kut fölé egy hatalmas bástyát emeltek, amelynek falai hét öl vastagságúak voltak, magát a kutat pedig kőboltozattal látták el. A kut nyílásához a borpincéből vezetett egy folyosó. A legfelsőbb vár alatt, mely négyzet alakban 3—5 emeletével valamennyi épület fölé emelkedett, volt a nagy borpince; innen indult a terméskőbe vágott 80 lépcsővel lefelé a kut nyílásához vezető folyosó. Krónikások feljegyezték, hogy magának a kутnak és védőműveinek építési költsége százezer frt-ba került. Még maupság is a liptói és árvai köznép között azon monda van elterjedve, amelyet Bél Mátyás is közöl idézett művében, hogy a mikor a „lykavai gróf“ a kutat építtette, Liptó és árva összes tyúk és ludtozásait összevásárolták, ezeknek fehérjeit összekevertette a homokból, mészből és borból készült habarcsba, s ez lett volna a nagy kőkockák összekötő anyaga.

A várba három megerősített kapun át vezetett az út s így az három udvarra oszlott. A legfelsőbb udvarban, ennek délkeleti falán volt a tágas két oratoriummal ellátott kápolna, mellette a termék; a másik két udvarban pedig a lakosztályok, melyeknek északi és déli külső falába tornácos folyosók voltak odaépítve. A még látható festmények, a góthikus bordázatok arra engednek következtetni, hogy az egész lakott rész pazarul volt berendezve. A külső udvarban voltak a cselédség lakásai, az istállók, magtárak és börtönök. Lenn a vár nyugati, déli és északi lejtőit, kertek foglalták el. A luzsnai toronyban még meglevő 1635 évszámmal ellátott kis harang is innen került ki a vár lerombolása után.

A rózsahegyi szt. Zsófia kastély keleti része szintén Thökölyi alkotása.¹

1660. év nyarán 6000 katona vonul át Liptón; elővigyázatból a rózsahegyiek elrendelik, hogy a zabot mindenki még július elején lekaszálja. A piaci árak a következők: 1 font kenyér 2 kr. egy drb. ürü 90 kr. 1 drb bárány 25 kr. 1 akó sör 1 frt; $\frac{1}{2}$ font só 6 kr.; 1 drb. tyuk 6 kr.²

Az 166°/₁ és 166¹/₂ évi tél olyan enyhe volt, hogy a tutajosok akadály nélkül usztattak. 1662. május hó 20-án azonban olyan hó esett s annyira lehült a levegő, hogy minden lefagyott. A hirtelen olvadás pedig olyan árvizet zúditott a megyére, hogy a kiömlő ár elsöpörte a vetéseket. A gombási, besse-
newi uttesteket is akkor mosta el a Vág.³

1661-ben vitássá válik Horváth Ferenc de Wégla között és Madocsányi Dániel, Loffay György, továbbá a kelemenfalvai lakosok között a Plyeszka nevű erdő tulajdonjoga. U. évi április hó 21-én egy megyei bizottság előtt a perlekedő felek egyezséget kötnek és úgy az erdő mint ennek őrzése közös lesz ezentul.⁴

1662. év elején a császári hadsereg Letánfalván táborozva megszállja Iglót. Febr. 21-én Liptóba indulnak s nyolc hétig vannak a megye nyakán; innen Szatmárra mennek.⁵

1663-ban Gombáson vámot állítanak.⁶ Midőn pedig ezen év tavaszán Köprili Ahmed nagyvezér roppant hadával az országba tör és Forgách Ádám hat ezernyi seregét Párkánynál megverve Érsekujvárat

¹ Hyross: Lykava 273—77; Genersich: Merkwürdigkeiten der R. I., Sz. Käsmark I. 460.

² Protocoll. Com. Liptó XIII. 535—544.

³ U. ott XIII. 639—692.

⁴ Erdészeti okl. tár. I. 521. 1804.

⁵ Protocoll. Rosenberg minus 200.

⁶ Protoc. Com. Liptó XIII. 690.

megszállja, a nemesi fölkelés Liptóban is lesz elrendelve azon hozzáadással, hogy minden 16 éven felüli férfi csatlakozzék az insurrekcióhoz. A bandérium kapitányává Köröskényi András megyei alispán lesz megválasztva.¹ A felkeléstől azonban sokan elmaradtak; részint azért mert tűzhelyeiket nem merték elhagyni, részint azért mert Izmael basa már egészen a Felvidékig kalandozott rabló tatárjaival.

Az 1664. évi január hó 26-án Trencsénben megtartandó gyűlésre Wesselényi Ferenc nádor ismét Liptón át utazik. Márc. 10-én a liptói felkelő csapat Rajeczre indul; Liptószentmiklóson pedig a 13 felvidéki megye kiküldöttei gyűléseznek.²

Lykava várának és uradalmának eladásával a birtoktest gazdát cserélt ugyan, de a főispáni méltóság továbbra is megmaradt Illésházyék kezén egészen 1838-ig; midőn pedig I. Lipót 1665-ben ráír Illésházy György liptói főispánra, hogy a császári hadat fogadja be trencsényi várába, ő és a Lengyelországba menekült Gábor bátyja, aki felesége Tarnóvszka Zsófia Petronella révén ott az indigenátust³ megszerezte, protestálnak ez ellen.⁴

1667-ben Revucán vámot állít Thököly István: a királytól kapja ezen privilégiumot. Illésházy felesége révén vagyonhoz jutott s ezzel megkísérli 1666-ban Lykavának visszaváltását, amibe azonban Thököly István nem megyen bele.⁵ Gábor 1667. január hó 13-án halt meg, utána Katalin leánya, Battyány Pál gróf neje, kíséri meg, hogy az uradalomhoz visszajusson, de az ő vállalkozása is eredménytelen.⁶

¹ Protocoll. Com. Liptó XIII. 703.

² U. ott XIII. 722.

³ Szepeshelyi levéltár Protoc. 1667, 72—74.

⁴ Protoc. Com. Liptó XIII. 774.

⁵ U. ott XIV. 19.

⁶ U. ott XIV. 173.

Thökölyiek advocatusa akkoriban Mesko Béla volt; hűséges szolgálatai elismeréséül megkapja a lucskyi erdőkben való fakihasznási jogot, amely idővel az egész Meskó családra származik át.¹

Liptóban rosszak a közbiztonsági állapotok: a rablók annyira elszaporodtak, hogy veszélyes dolog utra kelni; kiváltképen a Hochwaldon garázdálkodnak. Csak az mehet át Szepesség felé, aki előzetesen maguktól a rablóktól szerzi be az utlevelet.²

Még 1649-ben, akkor amidőn Illésházy Gábor Károlyi Ádámnak elzálogositja a maga felerészét, a falvak között felsoroltatik a Nova-Oszada új telepítvényes falu, a mai Luzsna.³ Rendszeres telepítés azonban csak 1670. után indult meg, amikor ez év augusztus hó 5-én II. Thököly István Késmárk és Lykava ura, Árva örökös főispánja, egy Árva-Várában kiadott levelében a Veszele árvai községből származó Veszelovszky Györgynek adományozza a lykavai uradalomhoz tartozó, Oszada fölött lévő mocsaras (lužyna) réteket és a körülötte fekvő havast, azon kötelezettséggel, hogy ezen területet benépesítse, hogy az új vallás hívei legyenek és hogy hetenkint egyszer a telepítvény legszebb leányzója — a mai Korytniczáról — ásványvizet hozzon a lykavai várba.⁴

Az 1664. aug. 10-én Vasvárt megkötött béket, mint az országra nézve megalázót, közelégtületlenséggel fogadták a vezető magyar főurak. Határozottabb irányt vett ezen ingerültség azon gyülekezésekben, melyek 1665-ben és a következő évben Rákóczi Ferenc és Zrinyi Ilona eljegyzésekor a tencsényi fürdőben, esküvőjük alkalmával pedig Sárospatakon, utóbb pedig magánál Wesselényinél Murány

¹ Nagy I. id. m. VII. 444.

² Protoc. Com. Liptó XIII. 637—887.

³ Szepeshelyi levéltár; Protoc. 1643. fol. 337 a.

⁴ Veszelovszkyék eredeti oklevele.

várában tartottak. E közben Lipót módot akart nyújtani a panaszok orvoslására és elrendelte, hogy 1667. tavaszán a Besztercebányán megtartandó nádori gyűlésen a 13 felső megye követei is megjelenjenek. Biztosítékul Lipót a maga részéről Rothal grófot és Zrinyi Pétert küldte ki. Megjelentek: Wesselényi nádor, Szelepcsényi esztergomi érsek, Nádasdy Ferenc országbiró, Eszterházy Pál, Rákóczi Ferenc, Bocskay István, Thököly István, Szatmáry kir. személynök és sok más ur. De a megyék követei Rothal gróf elnöklése alatt tanácskozni nem akartak, hanem a nádornál összegyűltek s egy feliratban arra kérték a királyt, hogy a sérelmek orvoslása végett minél hamarabb országgyűlést hívjon össze. Ezek után a megyék követei eloszlottak, az urak pedig Wesselényinél összejőve titkos tanácskozásra ültek össze. A nádor jó irányt igyekezett adni a murányi összeesküvésnek: — fegyverhez a szabadság védelmére — csak a legvégső esetben lesz szabad fogni. Így állott az összeesküvés, midőn Wesselényi ennek főmozgatója, a gyűlés után pár napra meghalt. Ezóta a nagyravágyás és haszonlesés ördöge a többiek lelkét megszálotta és a közügy magánérdekké törpült. Zrinyi mellékes dolognak tartotta a Wesselényi által kitűzött célt; és idővel mindinkább megbarátkozott azon eszmével, hogy idegen segítséggel ő maga Magyarország, veje Rákóczi Ferenc Erdély fejedelme lehessen.

Hogy az országban összeesküvés lappang meg tudta a kormány Casanova konstantinápolyi követe által. Lipót még most is orvosolni akarta a panaszokat s azért 1669 tavaszán Eperjesre hirdetett gyűlést, de ez is a protestáns rendek tulkövetelései miatt eredmény nélkül oszlott szét. Az elégtelenség a sok vallási izgatás folytán olyan tetőpontra hágott, hogy 1670 tavaszán ki lett tűzve a lázadás zászlója. Az összesküvést azonban felfedezték, minek következtében

szászári hadak indultak meg: Zrinyi ellen Spankau, Rákóczi ellen Spork generálisok.¹

Junius hó 3-án Spork Liptón át Szepességre, onnan pedig Kassára vonul, az összes utjába eső várakat elfoglalja és német helyőrséggel rakja meg Augustus végén ismét Liptóban van és Rózsahegy körül tanyázik hadseregével; nagy kárt okozva a mezőn. Augustus 23-án Montecuculi katonái Szlécset szállják meg.¹ Lykava vára akkoriban üresen állott: ura a biztosabb Árva várába zárkózott. Ő is résztvett az összeesküvésben, ellene is megindult a megtorló eljárás. Azzal volt megvádolva, hogy már 4 évvel ezelőtt a királyt el akarta fogni és várba zárni; továbbá, hogy mikor Rákóczi Ferencz anyja közbenjárása Munkácson kegyelmet nyert a királytól, ő vette át a fölkelés további vezetését. Mindezek alapján egy u. a. évi november 1-én kiadott királyi parancs összes javainak elkobzására ítélte. Az ítélet végrehajtásával Heister és Spankau bizattak meg. Thökölyt magát el kellett fogniok és a királynak beszolgáltatniok.²

Thököly mindenekelőtt gyermekeinek biztonságáról gondoskodott; november 15-én férjhez adta Katalin leányát Eszterházy Ferenc grófhoz; — Imre fiát — aki akkor 13 éves volt, parasztruhába öltöztetve Absolom Dániel nevelője, Petróczy István, Kecser Ambrus és Bakóczy meghitt embereinek társaságában Lykava várába szöktette. Árva-Várának ostroma november 28-án kezdődött. Három nappal rá december hó 1-én Thököly 48 éves korában meghalt. A várur elvesztésével a vár őrsége is megadta magát, csupán azt kötve ki, hogy az árván maradt két leánynak Máriának és Évának, valamint nekik is szabad elvonulás biztossittassék; hogy uruk tetemeit ennek kívánsága szerint Késmárkra elszállíthassák. E kívánságot teljesítette

¹ Protoc. Roseoberg, minus 233.

² Kubinyi Miklós: Árva vára.

Heister és a német helyőrség, december hó 10-én vonult be a várba.¹

Árva várának bevétele után az ostromló had Lykava ellen indult. A várőrség hősiiesen védte magát, úgyhogy csak 3 napi ostrom után adták meg magukat.

A rózsahegy krónikás² így mondja el: 1670 évi december hó 19-én Heister Lykava a'á vonult és felszólította az őrséget, hogy adja meg magát, de Nemes-sányi várkapitány visszautasította ezen felhívást. Erre Heister elrendelte a vár lövöldözését, amely ami nagy rémületünkre szakadatlanul folyt. Azután tüzes golyókat röpített a várba, amelyek azt felgyújtották. Amikor Nemessányi ezeket látta, Bocko nevű kapitányát fegyveres népével éjjeli támadásra vezényelte a német sáncok ellen, de Bocko azzal jött vissza, hogy a sáncokban nem bukkant ellenségre. Még ez éjjel a várkapitány őrségével kivonult az erődből. Reggel azaz december 21-én Heister bevonult Lykavába és megrakta ezt Ő Felsége katonáival.

Mielőtt még a vár kapitolált volna, az összes drágaságokat összeszedték és egy titkos helyen el-falazták, azonban, az ezen munkát végző kőműves elárulta a helyet és az egész kincs a császárnak kezébe került.³

Az akkor mégcsak 13 éves Thököly Imre Lykavában való tartózkodását és innen való további menekülését Hyross Lykava című művében, hivatkozással más történetírókra⁴ úgy írja le: Thököly Imre midőn megtudta, hogy édes atyja meghalt és hogy Árva el-

¹ Kubinyi Miklós: Árva vára és Genersich id. művének I. 496-497 alapján.

² Protoc. Rosenberg. minus 234.

³ C. Wagner: Analecta IV. 178-179 és Bethlen Hist. Rex Transylo II. 59.

⁴ Betlen: Historia rex. Transylo II. 58; Kubinyi: Árva-Vára 126. Wagner: Analecta IV. 177.

esett, bizalmasaival védeni akarta Lykavát. Midőn azonban hírül hozták, hogy Heister erős hadával a vár alá vonul csakhamar belátták, hogy nem sokáig tartathatják magukat, azért elhatározták, hogy menekülnek. Egy éjjel leányruhába öltözve embereivel együtt ki-osont a várból és lóháton Liskován át a Szepesség felé hajtatra az elzalogosított városokba innen Lengyelországba és végre Erdélybe Apaffy Mihály fejedelemhez ért, s így megszabadultak az elfogatástól.

A pártütés büne miatt confiscált Thököly birtokok királyi kézre kerültek.¹

Ezen időben súlyos vallási viszályok dultak Liptóban a régi és az új vallás hívei között. A hatalomhoz jutott protestánsok annyira üldözték a katolikusokat, hogy ezek még vallásukat sem gyakorolhatták szabadon. A katolikus templomok javarészt el lettek foglalva. Több véres áldozata is volt ezen üldözésnek; így Németlipcsén 1651-ben halálra keresték az ottani plébánost, amidőn pedig az elrejtőzött, helyette édes atyját ütötték agyon. 1676-ban Palugyai György kispalugyai plébánost Pottornyán, Thuránszky Gábort pedig Turikon gyilkolták meg. 1677-ben a pribilina, majd 1679-ben Kovalszky Ferenc bodafalvi plébánosok haltak meg hitükért.²

1671-ben Spork generális van a megyében és ezer mérő rozsot követel. Szeptember 30-án ismét Spankau vet ki a megyére hat nap alatt lefizetendő 2000 tallért.³

1672-ben Thuránszky Gábor a lykavai kir. uradalom praefektusa. Ugyanezen évben az elfoglalt templomok visszaadatnak a katolikusoknak.

Az eperjesi csata után Kobb tábornok Szepeségen át Liptóba vonul, majd ismért Spork, és decem-

¹ Bél M. 1. id. min. II. 272.

² Protoc. Com. Liptó XIV. 417, 503, 530, XV. 22, 591.

³ U. ott XIV. 312.

ber havában Herberstein tanyáznak itt katonáikkal, akik sarcolják a szegény népet.¹

A kuruc és labanc szavak ezen időben kerülnek először forgalomba; ádáz gyűlölködés és vad kegyetlenkedés jár nyomukban.

1674-ben a lykavai vár parancsnoka Hachsler János, aki január 30-án ráparancsol a megyére, hogy katonáit ellássa élelmiszerekkel, tüzfával, szalmával és gyertyával.

1675-ben a megye azon határozatot hozza, hogy vadat, nevezetesen fűrjet, süket és nyirfajdot nem szabad kiszállítani a megyéből.²

Az országban akkor dúlt elégületlenség kihatott a Felvidékre is; elfojtására ki lett küldve ide Stralsoldos, aki csapataival július hó 28-án üt táborn Rózsahegy alatt.

Ezen időben történt, hogy igen sok liptói férfi felveszi a kuruc jelleget, de nem azért, hogy a felkelők csapataihoz szegődve harcoljon, hanem hogy a név örve alatt itt a megyében szabadon rabolhasson. Ezek ellen lép fel a megye és elrendeli, hogy még a gyanúsítottakat is el kell fogni.³

1676-ban majdnem az egész éven át császári katonaság tartja megszállva Liptót. A végig sarcolt és nyomorba elöntött megye hiába kéri a kiürítést.

1677-ben Koerner János a kir. praefektus Lykaván.⁴

Az ezen év június hó 14-én Németlipcsén megtartott megyegyűlés elhatározza, hogy a gyűlések ezentul Liptószentmiklóson tartandók; a vármegye pecsétje az ottani templomban őrizendő egy ládában, melynek kulcsa az alispánnál legyen.⁵

¹ U. ott 346—349.

² Protoc. Com. Liptó 399.

³ U. ott XV. 532.

⁴ U. ott XV. 122.

⁵ Prtotoc. Com. Liptó 19—60.

Augusztus 30-án királyi parancs érkezik a megyéhez, amely szerint az összelövöldözött és felégetett lykavai várat javítani kell, hogy veszély idején legyen hová menekülnie a lakosságnak, de a megye hivatkozik szegénységére és kéri Ő Felségét, hogy ezen újabb elviselhetetlen teher alól mentse fel.¹

Az elégtelennek 1678-ban a bátor, eszes és tevékeny ifju Thököly Imrét választották fővezérüknek, aki a vármegyékhez parancsot bocsát ki, hogy minden nemes fejvesztés terhe alatt jelenjen meg táborában. Ezen parancsnak meg volt a faganatja, mert rövid idő alatt 20 ezer emberre szaporodik fel a hadsereg. A Tornán szeptember elején megtartott haditanács elhatározta, hogy a Thököly birtokok visszaszerzése céljából a hadjáratot Felsőmagyarországon indítja meg. Már 18-án itt van Petrócy hadával, 20-án pedig maga Thököly Imre is. A vár nagyon rossz állapotban lehetett, mert a császári csapat, számra nézve 240-en a kurucok elől nem a várba vonul vissza, hanem szí. Zsófia kastélyban torlaszolja el magát. Petrócy mindenekelőtt ezt támadja meg. Három napig ostromolták a kastélyt, végre minekutána az épületeket felgyújtották, betörnek és felkoncolják az egész őrséget.

A rózsahegyí krónikás² így jegyezte fel ezeket: Petrócy István báró a kastély bevétele után a város melletti Male Poliki mezőn ütötte fel táborát. Katonái igen nagy kárt okoztak a városnak. Akit megfogtak azt pörére vetköztették le és elszedték ruháit. A városi biróval is így cselekedtek. Sokan testi épségükben is szenvedtek kárt. A csüröket kifosztották, a magot elrabolták. Innen Turócba, majd Zsolnára a végre a bányavárosokba vonult tovább a 20 ezer főből álló

¹ U. ott 18—20.

² Prctoc. Rosenberg. minus 262.

sereg. Október 11-én nyomukban van a Würben-Dünewald által vezetett császári had.

A hadiszerencse állhatatlanságát nehéz csapásokban érezte Lykava és az egész megye. A kurucok féktelensége, a fegyelmezetlenség és az, hogy sok esetben csak saját érdeküket keresték, s igen laza, néha semmiféle összefüggésben sem voltak Thökölyvel, nagyon elkeserítették a megyét, kiváltképen akkor, amikor a császári és Thököly hadak elől Tátra völgyeiben bujkálók azok elvonulása után be-becsaptak a sikra, rabolva, gyilkolva és perzselve mindent ami utjukba esett. Ezért történt, hogy amikor Thököly felszólítja a megyét, hogy Lykavát megerősítse, az 1680 március 2-án összegyűlt nemesség visszautasítja a fővezér parancsát.¹

Március 6-án szóba kerülnek a megyegyűlésen mindazon óriási kiadások, melyeket Herberstein, Obersdorf, Szavernak, Strasold, Thiheim, Metternich tábornokok átvonuló katonái okoztak.²

Julius hó második felében ismét Kaprara és Soa generálisok vannak Lykaván.

Növelte mindezen szerencsétlenséget a megyében akkoriban pusztító pestis.

1681-ben Lykava császári kormányzója Török János, a lizkófalvai Török-Musztafa unokája.³

1682. április hó 7-én a megyegyűlés felir Eszterházy Pál nádorhoz, hogy Lykava várának adandó szolgálmányaitól szabadítsa fel.⁴

1683-ban Osztrósch Mátyás ujházi várur 200 frt ellenében elzalogosítsa Furár Tóbiásnak a Hibbén lévő Kalyovszka aliás Bobakovszka nevű urbéri sessiót.⁵

¹ Századok XVIII. 140.

² Protoc. Com. Liptó XV. 175—176.

³ U. ott 87 levél.

⁴ U. ott 109 levél.

⁵ Liptóujvári m. kir. főerdőhivatali irattár ad 1683.

Midőn Thököly Imre a török segítségével Felső Magyarország fejedelmévé lett megtéve, aug. 29-én elrendeli a megyében a nemesi fölkelést. Ezen felszólításra a megye részint a rokonszenv, részint a félelem által inditattva hozza-csatlakozik.¹

1683-ban Mohamed szultán és Kara Musztafa Nándorfehérvári táborában találjuk Thököly Imrét. Szeptember 12-én van a bécsi csata. A török leverésével az ország is meghódol a királynak. 1684-ben Thökölyt elfogatja a temesvári pasa; 1685-ben kiszabadul és Buda dicsőséges bevétele után Thököly a Felvidéken ismét párthiveket toboroz.

Ennek következtében dühöng az eperjesi védtörvényszék: 1687-ben amnesztia adatik mindenkinek az egy Thökölyt kivéve.

U. a. év április hó 14-én Körmer János lykavai várkapitány jobbagyságára akarja szorítani a megyében szerte-széjjel kóborló volt kurucokat, akik pedig közülük nem akarna földet művelni, az álljon be várkatonának. Sokan az utóbbit tették, de a gyülevész nép most is folytatja előbbi életmódját: a vár környékére törnek és azt fosztogatják.²

1690-ben Lykavát Széchény György esztergomi primás királyi kancellár kapja meg Lipóttól; ellenszolgálmányul kapta ezt, azon 88 ezer frt-nyi adományáért, amelyet 1681-ben kalocsai érsek korában a soproni országgyűlésen tett Lublówváranak és a szepesi városok visszaváltása érdekében.

A primás 1695 február 18-án halt meg Pozsonyban, mire Lykava és uradalma királyi kézre került vissza. Várpraefectusoknak Nefftzer Leonárd, majd ennek 1699-ben bekövetkezett halála után Nefftzer János lettek kinevezve a király által.³

¹ Protoc. Com. Liptó 120—121.

² U. ott. XV. 202, 217, 221.

³ Protoc. Rosenberg minus 316—350.

Az országban ezalatt fényes győzelmeket arattak a törökön, Erdély is meghódolt és meg lett kötve a karloviczi béke.

1696-ban épül a fenyőházi hid.

1697-ben Likavát javítják, a megye is hozzájárul a munkalatokhoz, de kiköti, hogy ez ne szolgáljon praecedensul későbbi reá rovandó kötelezettségekre.¹

1698-ban a már elviselhetetlenné vált katonai terhek miatt Rózsahegy polgárai menekülnek, gazdátlanul hagyva házaikat. 1690-től 1698-ig 25731 frt. 39 kr. hadiadót fizetett a város.²

1699-ben Visconti vonul be katonáival Liptóba és Lykaván telepedik meg.

A kormány a török háboru roppant költségeit fedezendő, országgyűlés nélkül több ízben rendkívüli adót vet ki az országra; így Liptóra 1699-ben 20 ezer forintot végrehajtás terhe alatt. Ezenkívül királyi nászajándékul is 223 frtot kell fizetnie, de meg Visconti Lykava várában lakó katonát is el kellett tartani. Növelték ezen terheket azon körülmények, hogy a behozott katonaság nem kapván meg rendszeresen zsoldját, zsarolásaival és pusztításaival nagy bajt okozott a megyének.³

1700 január hó 4-én Kommers váltja fel Lykaván az eddigi őrséget. Ezen parancsuok a vár megerősítésének szükségességével zaklatja a megyét.⁴

Hazánk a sófogyasztást illetőleg a mármarosai és erdélyi sóbányákra volt utalva, lévén a só monopolium királyi jog. De királyaink bizonyos vidékeknek, amelyek a jelzett sókamaráktól távol estek megengedték, hogy külföldi sót is használhassanak. Így a megye már IV. Béla idejében Árván át a wieliczka

¹ Protoc. Com. Liptó XV. 449.

² Protoc. Rosenberg. minus 294—307.

³ Protoc. Com. Liptó XVI. 4. 24, 53, 57.

⁴ U ott 61. 111.

és bochniai só behozatalának privilegiumát kapta meg. Ezen szabadalmas kiváltságot meg is erősítette Liptó részére az 1548. évi XXIX. törvénycikk. És ime ezen szabadalom ellenére Nefftzer János várpraefektus 1700-ban eltiltja a vár környékének lakosait a lengyel só behozatalától, akik pedig azt behozták vagy akik ellen gyanu is merül föl azokat bünteti.¹ Cselekedte ezeket azért, hogy a maga sójával csináljon jó üzletet.

Ugyanezen évben hadiköltség címén Liptóra 37878 frt 12 kr-nyi adó lesz kivetve ; 1701-ben 36755 frt 54 kr., 1702-ben 33179 frt 98 kr.;² pedig a pénznek ezen időben nagy értéke lehetett, ha meggondoljuk, hogy egy öl hasábfa 12 garas volt, 13500 darab veres-fenyőzsindely és két tutaj szálfá pedig 37 frt 13 garas.³

A II. Rákóczy Ferenc által megindított szabadságharc első hullámai Liptóba 1703. augusztus havában érnek el. Az augusztus hó 25-én megtartott megyegyűlésen felolvasták a király levelét, amely iránta való hűségre inti a közönséget, minek következtében elhatározzák, hogy 40 hajdut küldenek ki a keleti határ őrzésére. Október 11-én Rákóczi Ádám személyes felhívására elhatározza a megye, hogy a fejedelemhez csatlakozik ; követeit Csemiczky Sándort, Andaházy Istvánt és Malatinszky Gábort Rákóczihoz meneszti, magában a megyében pedig mindenkitől követeli a meghódolást.⁴

Árva várának eleste után Luby György ezredes Lykava ellen indul, körülveszi ezt és december 18-án megadásra kényszeríti Nefftzer János császári várpraefektust. A várban 50 főből álló őrséget helyez el. Az ugyanott talált pénzt több megyei ur maga között osztja meg⁵ A december hó 24-én Rózsahegyen meg-

¹ U. ott XVI. 63, 65, 100.

² U. ott 79, 107, 127.

³ Liber Ecclesiae Szléc.

⁴ Protoc. Com. Liptó XVI. 165—167.

⁵ U. ott. 400.

tartott gyűlésen kitörő nagy lelkesedéssel fogadják a fejedelem két levelét; a várőrség élelmezésének kérdését pedig úgy oldják meg, hogy a királyhű marcellfalvai nemesek gabonáját confiscálják, kicsépeltetik, a magot a várba vitetik. Ugyanonnán a lefoglalt Nefftzer sóból 20 szekérrel Rákóczi hadának küldenek.

1704 január 21-én Vazsecen tartják meg a megyegyűlést; február 6-án publikálják a fejedelem parancsát, amely szerint a templomokat és plébániákat nem szabad bántani, hanem a meglévő statusquot fenn kell tartani. Március 25-én Révay Imre báró tétetik meg a lipthói, árvi és turóci hadak kapitányává. Május hó 5-én megengedi a fejedelem a megyének, hogy tekintettel a lengyelországi sóval való kereskedelemre használhassa a régi pénzt, mert az új polturát és libertást Lengyelországban nem fogadják el. Ugyanakkor lefoglalja a primási tizedet. A nemesség irtóztván a csatától, maga helyett 400 katonát ajánl a fejedelemnek.²

1705. okt. 17 és 22-én Liptószentmiklóson leteszi a nemesség a confoederionális esküt.³ A katonaság élelmezésére fejenkint 1 font hus, 2 font kenyér és 1 itce sör lesz megszavazva. Lykava-vár uradalmi prefectusa Okolicsányi Mihály.⁴

Ősszel megindul a szécsényi gyűlés határozatainak értelmében a katolikus templomoknak a lutheránusok részére való lefoglalása. A bizottság tagjai: Rakovszky Menyhért katolikus, Gyürki Ferenc ref. és Okolicsányi Kristóf lutheránus vallásnak. Lefoglalták pedig november 17-én a szt. annai és proszéki; 18-án a szielniczi; 19-én a tarnóci, nagybobróci és nádasi; 20-án a lipthószentmiklósi; 22-én a szmrecsányi, szt.-

¹ Protoc. Com. Liptó 169—171.

² U. ott. 172, 174, 178, 198, 184.

³ Századok XLIII. évf. 809.

⁴ Protoc. Com. Liptó XVI. 222—243.

iványi; 23-án a pribilinaí, kokavai és vichodnai; 24-én a csorbai és vázseci; 25-én a hibbei és szt.-péteri; 26-án a liptósztváni és porubkai; 29-én a szt.-kereszti, nagypalugyai és dubravai; 30-án a szt. erzsébeti és németlipcsei; dec. 2-án a mindszei (kúthi) és liszkófalvai; 3-án a rózsahegyi és vele együtt szt.-mártoni, hrboltói, oszadai, revucái és luzsnai leányegyházi; 5-én a komjáthnai és sztankováni katolikus templomokat. Az ezenképen elvett templomok azon berendezését, amelyet a protestánsok is használhattak visszatartották, a többet pedig a papokkal együtt egyszerűen kidobták, amint kidobták a dovallói asszonyok 1706 jan. 10-én Kubovics Pál nevű kath. papjukat is.¹ Katolikus kézben maradt az egész megyében, csupán a szt. andrási, okolicsnói, kispalugyai, boldogasszonyfalvi, kvacsáni, teplai, szlécsi és szt. mihályi templom és a németlipcsei kápolna. 1706 jun. 4-én újabb foglalásokat terveznek, de csak a dovallói templomot viszik el.²

1707 január hó 5-én megparancsolja Bercsényi, hogy miuden egyes iparos és földműves az általános felkelés esetére szerezzen be puskát. A libertásoknak olyan kevés az értéke, hogy a tisztviselőket nyersmarha bőrével fizeti a megye. Az átvonuló katonaság kiváltképen Sztankovánt és Gombást teszi tönkre. Szállítani volt köteles a megye katonai ruha-felszerelést, azonkívül havi 3271 frt 57 kr adót vetettek ki rája.³

1707 szeptember hó 22-én ütött ki Lykava vára pusztulásának órája; azon a napon u. is maga a fejedelem rendeli el, hogy a várat le kell bontani. Az október 12-én Szentmiklóson megtartott gyűlés ezen parancsból kifolyólag elhatározza, hogy minden egyes

¹ Szepeshelyi levéltár Ser. 14 E. fasc. 4. No. 1.

² Protoc. Com. Liptó XVI. 262,

³ Protoc. Com. Liptó 247-257, 302-310, 315-321.

sessió köteles küldeni a jövő vasárnapon Rózsahegyre, mint gyülekezési helyre két munkást, akik Szmracsányi László felügyelete alatt a rózsahegy, lipsei és bocai bányászok közreműködésével másnap hozzáfognak a vár lerombolásához; és így esett meg, hogy az épületeket kifosztották, az értékesebb tárgyak egyik részét Árva várába szállították, a másik részét pedig elvitték a nemesek; nagyobb vandalizmust azonban nem igen végezhettek, ugyilátszik maguk is visszaborzadtak az építészeti műremeknek ilyenén való megsemmisítésétől, mert a megye november hó 7-én felsőbb parancsra újabb intézkedést tesz a rombolás folytatására.¹

Igy dőlt meg a büszkeszikkavár, amely évszázadokon át állotta az idők viharait. Műalkotó elme, szorgalmas kéz emelte; hosszú idő kellett hozzá, hogy naggyá, erőssé, bámulttá legyen. Lelketlen parancs, durva csáskány rövid pár nap alatt végeztek vele.

Nov. 23-án 6443 mérő gabonát 3613 mérő zabot, 943 mázsa $73\frac{1}{2}$ font húst és 74, 141 frt $69\frac{1}{2}$ k-rt. ad le a megye a hadipénztárba. Sokan nem akarták a rájuk eső részt befizetni, ezeket katonailag végrehajtották. Ugy történt ez 1708 április 7-én is amikor Ballásy János, később pedig Ócskay a megyébe jönnek, hogy a katonai adókat exequálják.²

Heister császári fővezér 1708 karácsonya előtt indult el Pozsonyból, hogy a bányavárosok biztosítása végett a kurucokat Liptóból kiverje. Néhány nappal újév után már Besztercebányán volt és innen küldte ki Pállfy János császári tábornokot Liptó ellen. Rózsahegy körül Czelder Orbán ezredes táborozott 800 kuruc lovasával, a stureci hágót pedig Andrassy Pál tábornok védte 300 gyalogossal. Pállfy január hó 6-án

¹ U. ott. 306, 307, 309, 312 Liber Ecclesiae Szlécs, Analecta parochiae Szentmihály.

² Protoc. Com. Liptó XVI. 315-320, 338-354.

tört a stureci hágóra, amelyet 1200 emberével három órai küzdelem után hamarosan bevett. A kurucok a a tulnyomó erő elől Rózsahegyre, innen Liptószentmiklóstra vonultak vissza. Nagy hideg lehetett, mert az ellenség szt. Zsófia kastélyában igen sok fagyás folytán harcképtelenné vált katonát talált. Január 10-én Czelder Szt.-miklóst is kiűritette és Vázsecen lovasőrséget állítván fel a Lucsivnán táborozó Babocsay Ferenc brigadérosához csatlakozott.

Maga Pállfy is 400 embert vesztett akkor, akik részint a kurucok által vágattak le, részint a nagy hidegben pusztultak el. Innen Árva várának ostromára indult, amelyet Winkler Vilmos hősieesen védelmezett. Hogy Liptó megmaradjon a császáriak kezén, Viárd, Ocskay, Thuróczy vonulnak be ide 1500 katonával.¹

Lykava várát és uradalmát a király részére confiscálják. Katonai commissáriusnak és kormányzónak Nefftzer Jánost tették meg.² Ezen foglalással meg lett pecsételve Lykava sorsa. A vár és uradalma, amely évszázadokon annyi birtokost látott visszakapja eredeti praedium regale jellegét, amely azóta napjainkig nem változott többé.

II. Rákóczi fejedelem, hogy a császáriakat elvonja Liptóból, Csajághy János brigadéroszt január 13-án 300 gyalogossal és 900 lovassal Besztercebánya ellen Heister főhadiszállása ellen küldte ki. Terve sikerült, mert Viárd lovasságának nagy részével Liptóból oda lesz rendelve. A megyét Tollet császári generális őrzi, de a Szepességről be-bechapó kurucok gyakran háborgatják.³

Január 14-én a megye Szentivány Farkas alispánt, Rády Jánost és Pataky Lászlót Heisterhez küldi,

¹ Századok XLIII. évf. 809.

² Protoc. Com. Liptó XVI. 374.

³ Századok u. ott. 810.

hogy a királynak hűséget esküdjenek, ugyanilyen esküt tesz le itt a megyei nemesség is Tollet kezébe. Bécsbe pedig a királyhoz Dvornikovichot menesztik.¹

Pállfy, hogy a Szepességen 5000 főre szaporodott kuruc ellen operálhasson, Árvából Liptószentmiklóásra vonul és magához rendeli Viardot is.

Bercsényi terve az volt, hogy Liptót a Szepességen Csáky Mihály és Andrássy Pál vezérlete alatt táborozó 5000 kurucával szabadítsa fel, de mielőtt ez megtörténthetett volna, Tollet és Viard a Szepességre rontanak és Lőcseig portyáznak, anélkül azonban, hogy csatára került volna a sor. Február hó 12-én már megint Liptóban vannak. Élelmezésüket a megyére rótták ki még pedig napi 2800 adaggal.

Tollett, hogy magát a Szepesség felől fenyegető kuruc betörés ellen biztosítsa Szentpéter és Vavrissó között a még ma is fennálló csillag sáncokat, redouteokat hányatta.

Bercsényi ezalatt 14 ezer emberre növelte seregét és a fejedelem tanácsára azt határozta, hogy annak egy részével előbb Liptót, azután Árvát és Turócot fogja felszabadítani. Julius hó 27-én Csáky Mihályt és Andrássy Pál tábornokot részletes utasítással látta el: eszerint Csáky Mihálynak körülbelül 4500 emberrel Tholletet kellett támadnia. Ha ez az új-vári várba zárkózik, tüzérségével ostromolja. Egy 2000 gyalogosból és 300 lovasból álló másik hadoszlop Andrássy Pál tábornok vezérlete alatt mint tartalék álljon készen, hogy Csákyt támogassa. Ha Thollet a várba vagy a sáncokba szorul, el kell őt vágni a Vág alsó vidékétől és mielőtt segítséget kapna, megadásra kell kényszeríteni. Bercsényi maga a Garam völgyében foglalkoztatja a császáriakat. Ha ezen vállalat sikerül Andrássy Rózsahegyen marad,

¹ Protoc. Com. Liptó XVI. 374.

Csáky pedig visszatér Telgartra, hogy a Felső-Garamot biztosítsa. Ha vereséget szenvednének, ne a Szepességre, hanem az erdőkön át Telgartra és Dobsinára vonuljanak vissza.

Augusztus hó 4-én a kurucok olyan gyorsan és zajtalanul vonultak be Liptóba, hogy a császáriak ezt csak akkor vették észre, amikor Csáky derékhadával már Hibbe, Andrássy a tartalékhaddal Királylehota és Kisporuba, Csajághy pedig Liptóújvár és Szt. Miklós között állott. Thollet észak felé nem tudván menekülni, csekély hadával Dovalló, Szentpéter és Vavrissó között hamarosan csatarendbe állott. Vitéz ellenállás után a lovasság támadása elől a körülzárt Vavrissóba húzódott vissza, amikor pedig a gyalogság is támadta, a közeli csillagsáncba menekült. Csajághy azonnal rohamra vitte hajduit de Csáky visszaparancsolta őt, mert azt hitte, hogy a halálosan megsebesült Thollet az első ágyudörgésre meg fogja magát adni.

Aug. 5-én Riviere tüzérezredes az elfoglalt redoutból bombázni kezdte a sáncokat. A benszorult 600 császáriból száznál többen estek el és nagyon sokan sebesültek meg.

Öt napig tartott a bombázás.

Pállfy Ujbarsnál aug. 7-én tudta meg Thollet szorult helyzetét s erre Viardot rendelte Zólyomból segítségére, aki másnap hat századdal leverve a sturci hágón örökődő Bajcsy György ezredest, megerősödve Ebergenyi László altábornagy csapataival, összesen 1500 emberrel sietett Uj-vár felé.

Csáky ahelyett, hogy Szentmiklósnál Paur Ferenc lovasságát Czelderrel megerősítette volna, azt Vavrissóra rendelte, Czeldert pedig kiküldte a megyéből. Szentmiklós tehát védtelenül állott. Azt gondolta, hogy Viard nagyobb erővel nyomul előre és hogy Pállfy nyomon követi. Aggodalmait meggyőzték Andrássyt, Babocsayt és Szemere László ezredest, s azért a meg-

tartott haditanács leszavazta a további rohamot tanácsló Csajághyt, mire az ostrom le lett fujva.

A visszavonulás aug. 9-én éjjel kezdődött meg. Riviere méltatlankodásában a földhöz vágta fővegét amikor parancsot kapott, hogy a tüzelést szüntesse be. Maguk a hajduk is fellázadtak és Babocsayt árulónak mondták, annyira biztosnak vették a győzelmet.¹

Liptó akkor vezetett el végleg a magyarokra.

Heister november 18-án kiadott parancsában elrendeli, hogy az 1705-ben elfoglalt templomok és egyházi javadalmak visszaadassanak előbbi tulajdonosaiknak. A bizottság november hó 26-án alakul meg Rózsahegyén; tagjai: a megye alispánja, Dvornikovich Miklós megyei főjegyző, Rády János és Szentiványi Ferenc, akik a régi statusquót hamarosan visszaállították.²

Amikor 1703 dec. 18-án Lykava Luby György kezébe került, a várban lévő pénz eltűnt; most midőn Nefftzer János ismét visszakerült kormányzónak pört indít meg a megyénél az eltulajdonítók ellen. A pör csak 1711 márc. 4-én nyer befejezést s akkor kitűnik, hogy 4771 frt tűnt el. Az eltulajdonított összeget meg kellett téríteni.³

¹ Századok XLIII. 809—814.

² Protoc. Com. Liptó XVI. 394.

³ U. ott XVII. 29.

II. rész.

Királyi erdőővők. Erdőhasználat. Vadászat, halászat.

Liptó 1318-ig Zólyom megyének tartozékaként szerepel, s addig önálló comitatus-nak nem nevezetik.

Midőn Miklós, Dettrik comes de Zolum fia, 1233-ban II. Endre királytól Oyufalut (Villa-Nova, a mai Illano) adományul kapja, elmondja a donatios levél hogy: „ . . . sitam et jacentem in Liptou que ad praedium nostrum pertinebat ”¹ Biztos tehát, hogy Liptó királyi birtok volt. A régi királyi uradalmakban az ispánsági intézményen kívül a mai erdészeti kultúra alapelemeivel is találkozunk már. Habár királyi erdőterületek általában a comesnek joghatósága alá tartoztak, mégis speciális gondozásban részesültek. Ezen tisztet a király erdőővői, — mert ez volt az Árpádok korában az ő hivatalos címük — töltötték be. Hivataluk apáról fiúra ment át. Ezen erdőővők az erdők körüli falvakban laktak úgy, hogy rendszerint az egész falu lakossága csupa erdőővőkből állott. Közvetlen előljárójuk a decurio = tiznagy, fölötte pedig a centurio = száznagy állott, akik a többieket katonai fegyelemben tartották és az ország szélein határőri szolgátot is teljesítettek.

¹ Történelmi Tár 1879. évf. 293.

Szolgálatuk elsősorban az erdők őrizete volt, de az erdő gondozására is kiterjedhetett, amint ezt szép ősi magyar nomenclaturájuk sejteti. Másik tisztüket az erdei patakok halászata és a vadászata képezte és a király szemponijából ez a két foglalkozás volt a legfontosabb. Az erdei halászatra külön vizóvók is voltak. A vadászatnak olyan fontosságot tulajdonítottak, hogy a vadászszemélyzet közvetlenül a királyi udvarhoz tartozott. A vadászat minden nemének külön személyzete volt; így találunk királyi solymárokat, madarászokat, kutyapecéreket, agarászokat. Szatmár és a mai Szilágy megyék területén bölényvadászokat. E különféle vadászok már nem a comes-ispán joghatósága alatt állanak, hanem külön ispánjuk van; így III. András királynak 1291-ben Pozsony városa részére kiadott szabadalom levele „vadászok ispánját“ említi. Az erdőóvók pedig tíz- és száz-nagyjuk alatt élnek falvaikban. Zólyomban 1263-ban királyi vadaskert is említették.

A vadászok, erdő- és vizivók társadalmi helyzetét illetőleg, kétségtelen, hogy ezek csak félig szabad emberek voltak, mert állomásuk és foglalkozásuk lekötötte őket. Ispánjuknak adóval és szállásadással tartoztak. Vannak közöttük „jobbágyok“ is, de ezen szót a XIII. századbeli értelemben kell vennünk, vagyis az erdőóvók előbbkelőit, jobbjaik kell értenünk. Belőlük lesznek a tíz- és száznagyok, s ha más hivatalt nem viselnek, akkor ispánjuknak főtanácsadói. Vannak közöttük vagyonosok is, mert többször egész falu van birtokukban, sőt birtokadományozásban is részesülnek.¹

A XIII. század második felében a nemesi rend teljes kifejlesztésével az erdőóvók külön nemes levelekkel az országos nemesek sorába emeltetnek, mint ezt látjuk a „Stoysa regius caniferers“ esetében,

¹ Tagányi Károly: Magyar erdészeti oklevéltár VIII.—X.

akinek utódai ma is élnek a lipői Vitalisék személyében.¹

Az erdő tulajdonképpen használatáról és kultúrájáról a halászaton és vadászaton kívül ezen korban csak az oklevelekben előforduló egyes elnevezésekből értesülünk, így 1109-ben Kálmán királynak a veszprémvölgyi apácák részére kiadott oklevelében „konyhaerdőről“ (*sylva coquinae*) tesz említést; a tűzifát szolgáltató erdőterületet érte alatta. A „bárdos erdő“ a veszprémi káptalan 1214-ben kiadott bizonyág levelében fordul elő. A bárd (*dolabrum*) volt azon mértékegység, mely szerint a község tagjainak erdőilletményét határozták meg. Akkor területet értettek alatta, amennyit egy ember egy bárdal egy nap alatt kivághatott és az olyan részt „bárdutjának“ (*via cultelli et securis*) vagy „bárdaljának“ nevezték. Ezen erdők szolgáltatták az épületfát. Előfordul 1231-ben az „eresztvény“ erdőnem, amely alatt a magból vagy töből kieresztett, kisarjadzott erdőt kell értenünk. 1236-ban találkozunk az „avas“ erdő elnevezéssel. Ez a legnagyobb valószínűséggel a magyar ó = régi szónak szinonimja és régi nagy fákból álló erdőt jelenthetett. Az adatokból az is kiolvasható, hogy makkos erdőt értettek alatta. A „feketeerdővel . . .“ is találkozunk, amely sűrű (*densosa sylva*) őserdő volt. Ezen kifejezés a XIII. század végén kezd forgalomba jönni, akkor amikor a kezdődő telepítés céljából az őserdők is tarolás alá jönnek.

A fatutajozás nagy arányu lehet a felvidéken, mert már 1075-ben I. Gejza király a Garamon leszállított fa utáni vámot a Garamszentbenedeki apátság részére biztosítja. Föltehető, hogy Bogomér comes is, aki 1262-ben kapja meg azon birtoktestet, amelyen ma Szent-Iván, Kispöruba, Maluzsina, Boca, Királylehota, Vazsec, Csorba, Felsőszépfalu községek fek-

¹ Instrumentum Bubekianum.

szenek, őserdeiből tutajon szállította az akkor népesülő megyének a fát. Birtokában lehetett még a Zólyommegyei Vacok község határa is, mert 1274-ben ő telepített oda embereket.

A szénégetéssel 1222-ben találkozunk. Minden erdészeti kultúrtörékvéseknek koronája az az 1202. évből származó perirat amely elmondja, hogy a pozsonymegyei Karcsa faluban volt egy másfél ekényi erdőterület, amely emberi kézzel vetett magból keletkezett.¹

Hogy Liptó is mint praedium regale a királyi háztartás, vagyis a királyi konyha némi szükségletének fedezésére szolgált, támogatják a következő oklevelek: Az 1262-ben a liptó népnek adott kiváltság levélben a királynak Zólyomban való tartozkodása alatt a királyi konyhára adni tartozott minden harminc házhely „ egy tinót, egy hároméves sertést és mindenegyes házhely egy tyukot és négy tojást” El vannak azonban tiltva a vadászatból „ item cervos, apros, onagos, Benjaminos venari non possent perdices vero nullo loco capere praesument.” Őzre, vaddisznóra, császármadárra nem volt szabad vadászniok. Hogy az onagos és Benjaminos szavak alatt milyen vadat kelljen érteni, nem sikerült kipuhatólnom. Onager vadszamarat, de ilyen állat csak nem élt Liptó ősvadonában. Talán a sutát vagy szarvas-tehenet értették. A benjaminus alatt valami apró állatot kell értetünk. Lehetséges, hogy az őzgidát, vagy a vadmalacot nevezték így. El van továbbá tiltva a halászat is a Lipche, Rebuče, Tepla és Szeltriche patakokban. A Hiba város lakosainak 1265-ben kiadott privilegiális levél megadja nekik a földterületet az épületi és tűzifát, de eltiltja őket a Vágban való halászattól.²

¹ Tagányi id. műve XII—XV.

² Történelmi tár 1879. évf. 293.

A halászatot és vadászatot a királyok a maguk számára tartják meg nemcsak Liptóban, hanem a szomszédos Zólyom megyében is, amelynek megyénk külömben is tartozéka volt ezen korban; így 1255-ben IV. Béla király Besztercebánya város részére adott szabadalom levelében többek közt megengedi, hogy lakosai az egész megyében mindenütt, a földeken, erdőkben és vizekben aranyat és ezüstöt kutathassanak, hogy továbbá a nekik adományozott terület mindennemű javaival szabadon élhessenek kivéve a vadászatot és halászatot.¹

Királyi solymárok is voltak Liptóban; 1297-ben Demeter zólyomi comes az itteni solymárok földjéből „. . . . de terra falconariorum ipsius domini regis in Lyptho existentem” egy Gergely nevű által elfoglalt földrészt a kir. solymároknak visszaadja.² A régi Solymos Szokolcs-tótosodott el.

Pénz és területegység, erdő értéke, erdei károk.

Hazánkban ezen időben a területegység az aratrum = 1 ekényi föld vagy 1 ekealja volt. Ezen területet a különböző vidékek és a föld minősége szerint több-kevesebb a mai értelemben vett holdat foglalt magában. Közönségesen nyolc ökörrrel megművelhető földdarabot értettek alatta. Az esztergomi káptalan 1233-ban 110 holdat állapít meg egy ekealjul: „cui-libet aratros debent centum et decem iugera assignari. A tihanyi convent 1296 évi megállapítása szerint egy ekealjban legyen 130 hold. Szepesi mérték szerint egy aratremban 120 hold volt, 1514-ben a királyi mér-

¹ Erdészeti oklevéltár I. 9. 29.

² Arp. Ujokmánytár V. 180.

tékkel mért ekealj 150 holdnyi volt. Egy hold 900—1600² ölből állott.

Hogy az ezen időben forgalomban lévő pénznemek mai értékét megérthessük és fogalmat alkothassunk magunknak az ingatlanok áráról, felsoroljuk a különféle pénznemeket és az akkoriban divótt egyezményes pénzlábat. Az Árpádházból származó királyaink alatt az arany és ezüst márka, magyarosan gira, szolgált fizetési eszközül. 1 márka 8 unciát nyomott; 1 uncia = 2 lat = 35 gram; tehát egy márka = 16 lat = $\frac{1}{2}$ font = 2800 gr. Egy ilyen „nehéz sulyu” (marca auri gravis ponderis) érték 72 arany forint. 1 arany megfelelt 1 körmöci aranynak, vagyis a mai 11 kor. 30 f.-nek.

1 nehéz sulyu ezüst márka (marca argenti gravis ponderis) = 4 arany forint
1 könnyü sulyu ezüst márka (marca argenti levis ponderis) = 1 arany forint; Egy arany márka 18 ezüst márkát tett ki.

Egy fertó (vierling) = $\frac{1}{4}$ márka.

Egy szepesi ezüst márka = 48 garas és egy budai ezüst márka 56 garas. Hét szepesi márka egyenlő volt 6 esztergomi márkával.

Egy garas $7\frac{1}{2}$ denárt ért, az általános forgalomban azonban csupán 7 denárt adtak érte.

Egy denár a mai pénzérték szerint 10—12 fillért ért, eszerint a régi garas = 70—84 f-rel.

Zsigmond király 1405-ben elrendelte, hogy egy $\frac{1}{4}$ márka 100 denárból álljon. 1453-ben a denár 12 fillér értékéből 4 f-re deválódik.

Épp így mint Németországban egy nálunk is a pénzárverésnél sokáig a kölni márka sulyát tekintették normálisnak. Egy darab finom ezüst kölni márkából 20 rajnai forintot vertek, amely 24 magyar forintnak felelt meg. 1 rhénes azaz német forint = 120 denárral; 1 magyar forint 100 denárral; 1723 óta 1 német forint = 20 garassal = 60 kr.-ral; 1 garas =

3 kr-ral; egy ezüst tallér = 1 imperiális = 1 frt 50 dénárral; 1 máriás = 17 kr-ral; 3 máriás = 1 vonás forinttal = 51 kr-ral; 1 poltura = $1\frac{1}{2}$ kr-ral; $33\frac{1}{2}$ poltura = 1 kurta fort-al = 50 kr-ral,

1753-ban Ausztria és Bajorország között megkötött conventio szerint 1 finom ezüst márkát 20 ezüst vagy pengős forinttal számítottak; 1 pengős forint (conventions münce) = 2 frt 30 kr-ral; váltó (Schein) = 3 huszas = 6 tizes = 12 ötös = 60 pengő frt-al; ezüst tallér = 2 pengő frt = 5 váltó frt-al. Az 1857-iki conventio szerint a márka helyett a vámfontot = $\frac{1}{2}$ klg á 500 gr. vették a pénzláb alapjául, melyből 30 porosz tallért, vagyis 45 osztrák, vagy $52\frac{1}{2}$ délnémet értékű forintot vertek. 1 osztr. ért. frt. 100 o. é. kr-ral; 10 p. kr. = $\frac{175}{10}$ o. é. kr-ral; 20 pengő kr. = 35 o. é. kr-ral.

Mint láttuk egy régi márka sulya 280 gr. volt; a szepesi márka 210.5 gr-ot nyomott; a budai font pedig 491.16 gr-nyi volt. Egy mázsára régente 220 márka vagy 110 font lett számítva, amely 49.028 kilogrammal volt egyenlő.¹

A most ismertetett terület és pénzegységeket szem előtt tartva, könnyen megértjük az 1486. évből származó erdőt országos becsüljét. Eszerint: „... az erdőt vagy cserjést amelyben égéskor a tűz keresztül-törhet, ugy kell megbecsülni, mint a közönséges földet, azaz egy ekényit 3 márkára.

Az eresztvény, vagy a feldolgozásra alkalmas nagy erdőt pedig, 3 királyi mértékkel számított ekén alul, minden ekét 10 márkára.

A nagy bárdos (vadászatra alkalmas) vagy makkos erdőt, 3 ekéig, minden ekét 50 márkára (1 hold 264 frt). Ha azonban az ilyen jövedelmet pontosan ki lehet

¹ Belházy: A régi magyar pénzverési súlymértékek. Selmecezbánya 1889. Neuoesterreichischer Münebuch Wien 1858; Corpus Juris 1723-artic. 68; Schwartner: Statistio I. 1809.

számítani különösen például a makkos erdőnél, akkor a jövedelemnek tizszerese veendő.

Továbbá a törvényen belül az egyházi törvény-székeken az eresztvény minden királyi mértékű holdját 40 denárra.

A nagy és minden mesterségre alkalmas erdő holdját pedig 100 denárra.¹ 1514-ben az erdők országos becslése Verböczy Tripartitumának I. 2. 133 cím 25—33 §§-ának értelmében a következő:

25. §. Továbbá a közönséges erdőt amely után sertés dézsmát vagy adót nem szednek s amelynek valamely biztos jövedelme nincsen, úgy becsüljük mint a közönséges földet, amely t. i. királyi mérték szerint egy ekealj területén fekszik 3 girára.

26. §. A cserjés és bokros helyekről is ugyanezt kell értenünk.

27. §. Továbbá a nagy erdőt amelyet másképen eresztvénynek mondanak, amely közönséges munkára és feldolgozásra alkalmas és királyi mérték szerint három ekealj területen alol van, ekealjként 10 girára.

28. §. Ami pedig a három ekealjon felül van, azt nem becsüljük, hanem a becsüt csupán arra a három ekealjra szorítjuk.

29. §. Továbbá a nagyobb t. i. a fejszés és makkos erdőt, vagyis amelyeket vágásra és vadászatra használnak és amely bárminő munkára és mesterségre alkalmas, s a királyi mérték szerint három ekealj területén vagy kiterjedésben fekszik, ekealjonkint 50 girára becsüljük.

30. §. Ha pedig évi jövedelmét jól kiszámíthatjuk jelesen ha makkos, akkor tizszer annyira becsüljük, mint a mennyit évi jövedelme teszen; ami pedig a három ekealjon felül van, azt mint az eresztvényest nem becsüljük.

¹ Erdészeti oklevéltár I. 28. 97.

31. §. Továbbá ha a szántóföld egy vagy fél királyi ekealjra nem terjed, úgy t. i.; ha öt vagy hat vagy tiz stb. holdat nem tesz ki, akkor minden holdat negyven denárra kell becsülnünk, s azt mondják, hogy az eresztvény erdőről és berkekről is ugyanazt kell tartanunk.

32. §. Mindazáltal ezt a közbecsü gyanánt elfogadott ármegszabást az előbbihez képest igazságosnak és helyesnek nem találjuk, s egyáltalában elvetésre méltónak tartjuk; mert ha egy királyi ekealj területet tevő közönséges földet vagy erdőt három girára becsülsz és ezen ekealj területet királyi mérték szerint 150 holdra osztod, akkor ha jól számitasz egy-egy hold földre 12 denárnál több nem esik, s csak 4 hold marad becsü nélkül, ami 50 denárt tesz ki, Ötven denárt pedig 150 fillérre vagyis mangurra nem oszthatunk, azért szükséges, hogy azt a 4 holdat, a nagyobb részre tekintettel, becsü nélkül hagyjuk.

33. §. A felszámításnál ugyanis egy ekealj területű és közönséges feldolgozásra alkalmas eresztvény erdőt és herket, melyet 10 girára becsülnek holdankint 26 denárra és 1 fillérre kell tennünk és becsülnünk és fölöslegül vagy, maradványul 25 denárt kapunk. Ha pedig másképen ezen összeget girákra akarod felosztani, akkor minden holdat 27 denárra fogsz becsülni is 7 denárt még neked kell ráadnod . . . Ugyanezt teheted ráadással (ha akarod) az előbb említett földrenézve is.¹

Ugyanakkor gondoskodik a törvény az erdei károk megtorlásának módozatairól is. Ha bárki másnak erdejében állatokkal kárt okozott, ezeket behajthatta és az állatok gazdáját felszólíthatta, hogy az okozott kárt megtérítse. Ha a gazda vonakodott, az állatokat három napig magánál tarthatta. Ezeknek le-

¹ Erdészeti oklevéltár I. 32, 105.

teltével napi három nehéz márka büntetésének terhe alatt az állatokat további eljárás céljából az ispánhoz vagy alispánhoz kellett beszoigáltatni. Ha pedig a jobbágy lopva vagy nyilván, erőszakosan erdőt vágott, vagy annak fát bántotta és ezen rajta kapták, mindenét ami nála volt elveszítette és ezenfelül erőszakosságáért „díján maradt.“¹

Sok vadorzó lehetett ezidőtájt, mert Ulászló király V. törvényének 18. cikkében a következő szigorú megtorlást rendeli el ellenük: Minthogy a jobbágyok földjeik művelését elhagyva csupán vadászatból és madarászatból élnek s még az Istennek szentelt ünnepeken is azt üzik, s így a munkától elszokva vagy koldulásra, vagy tolvajlásra adják magukat, azért határozatba ment:

1. §. Hogy ezentul semmiféle jobbágy vagy paraszt szarvasokra, däm vadakra, nyulakra, vaddisznókra továbbá fácánokra, foglyokra és császármadarakra vadászni semmiféle módon és eszközzel ne merészeljen.

2. Akit pedig vadászaton vagy madarászaton érnek, arra a földesur vagy az akinek területén rajtakapják három forintnyi (33 kor. 90 f.) birságot vetlessen.

3. §. Ha azonban [ezt bármelyike megtenni elmulasztaná vagy jobbágyával egyetértene, akkor ezen birságot a vármegye alispánja és szolgabirái a földesuron vegyék meg.²

Erdészeti szolgálati utasítás; Revucavölgyi erdőbejárás. Bogomer örökösei.

1555-ben vitássá vált a felső lubbochnai völgyben lévő Plózka havas és erdejének tulajdonjoga. Julius

¹ Erdészeti oklevéltár I. 33. 106.

² Erdészeti oklevéltár 31, 103.

hó 13-án az érdekelt lykavai és szklabinai uradalmak képviselői magán a helyszínen szemlét tartanak és a a birtoklás jogosultságának megállapítása céljából mindkét fél tanuit kihallgatják.

A tanuk vallomásai a szklabinai uradalom javára szólnak s így így Lykava elveszt ezen területet.¹

Thurzó János krakói polgár 1496-ban szabadalmat nyert II. Ulászló királytól arra, hogy Besztercebánya vidékén ezüst és réz olvasztására kohókat állítson. Midőn pedig később az augsburgi Fugerekkel szövetkezett a rézbányászat nagyon fellendült. A kohókhoz szén kellett, s ezzel megnyílt az erdők kihasználása. 1521-ben II. Lajos nyílt parancsot ad ki, hogy miután a Thurzó Elek által verendő új pénzhez sok szénre lesz szükség; Thurzó emberei a király vagy bármely erdőbirtokos erdeiben a szükséges fát szabadon vágthatják és ott szénre égethetik.² Midőn pedig Merz [György a Fuggerek főbányafelügyelője 1535 július hó 13-án Ferdinánd király és Mária királyné biztosaihoz az erdők állapotáról jelentését megteszi, panaszt emel Pekry Lykavai várur ellen, hogy nem engedi azon 200 boksafát felszeníteni, amely már elő van készítve s amely már eddig is a kohótól való nagy távolság miatt 1000 frt-ba kerül.

Mária özvegy királyné, aki még 1522-ben kapta meg II. Lajostól a bányavárosokat, 1540-ben kiadott utasításaiban elrendeli, hogy az erdők megvizsgálandók, vajjon azokban elegendő szénre alkalmas fa van-e és hogy az erdők ápolandók és fenntartandók, bennök a legeltetés teljesen betiltandó, nehogy idővel a fahiány miatt a kohók üzeme beszüntetendő legyen.

Az erdők rendszeresebb kihasználása és ápolása 1555-ben továbbra haladt azzal, hogy az alsó-ausztriai

¹ Erdészeti oklevéltár I. 50. 122.

² U. ott. I. 34. 107.

udvari kamara kiadta a parancsot, hogy a kohók közelében már kihasznált erdőterület megújítottassék.¹

1564 március hó 20-án történt vidékünkön a legelső erdészi kinevezés, amikor Ferdinánd király a besztercebányai királyi erdőkhöz Khesszler Ádámot Aussee-ből és Pogner Mátyást Perehtelgadenből nevezi ki.²

Ugyanezen évi március hó 23-án a király német nyelven kiadja a két erdész részére a szolgálati utasítást, amely főbb vonásaiban a következő: (Az erdészek szolgálati esküjükhez hiven teljesítsék erdészi hivatásukkal egybekötött kötelességeiket. A bányászathoz a kohókhoz a kamaraházba, hidakhoz és más építkezéshez, valamint az alattvalók részére is sok fára van szükség, azért nehogy idővel fahiány álljon be mindennemű favágás a praefektus és az erdészek tudta nélkül szigorúan tilos. Ügyeljenek arra, hogy a favágás és a szénítés annak rendje és módja szerint történjék, hogy nemcsak a közeli, hanem a távoli erdőrészekben is a vágások teljesen ki legyenek használva, hogy ezekből a fausztató csatornák és gátak segítségével, aszerint amint ezt a helyviszonyok megkívánják, a szénítő helyekre és a gerebekre hozassék. Ügyeljenek az alattvalókra és a polgárokra, hogy csak a megengedett helyeken vágják a fát, usztassanak és szenítsenek.

Az alattvalóknak a fát alkalmas helyen ki kell jelölni, ha pedig ez a rendelkezés ellen vétenének, a praefektus büntesse meg őket.

A kecskékkal nagy kár lett okozva az erdőben, s azért el lesz rendelve, hogy az alattvalók a kecskéket Mihály napjáig adják el, mert ha ezen határnapon túl ki találják hajtani, le kell azokat foglalni.

¹ Tomcsányi Gy. A garammenti kincstári erdők 17, 18, 19.

² Erdészeti oklevéltár I. 77, 134.

A famestereknek a szakmányvezetőket, favágókat és szénégetőket ellenőrizni kell a munkában és abban, nehogy fát haszontalanul döntsenek, továbbá, hogy a levágott ágakat és galyakat rakásokra összehordják, hogy a széltörésekben fát vissza ne hagyjanak, hogy az usztató csatornákat jó karban tartsák, hogy jó és egészséges magfákat hagyjanak állva olyan helyeken, ahol a szél le nem dönti azokat és hol a szél onnan a magot a vágásokba széjjel nem hordja, Nézzék meg gyakran a szénitést, de különösen arra legyen gondjuk, hogy az usztató csatornák, a gátak, a gerebek rendben legyenek.

A favágást mindenkor az erdészek jelenlétében kell megkezdeni és az erdészek engedélyével szabad csatornákat, gerebeket és szénitő helyeket készíteni, a gatakat megnyitni. Ügyeljenek az erdészek a famesterekre, hogy a fadóntést tavasszal vagy ősszel a kellő időben, de nem nagyon későn megkezdjék és hogy a törzsek lehetőleg közel a földhöz magas tuskó hátrahagyása nélkül legyenek levágva.

Csakis a praefectus által meghatározott mennyiségű fát fognak dönteni és azt az előirt mértékben elkészítve, ősszel a vágásokban elrendezni, hogy megbecsülhető legyen. Az erdészek szorgalmazzák, hogy a fa ősszel a csatornákhöz és szénitő helyekhez szállitassék, arra is legyen gondjuk, hogy a vágásokat teljesen kihasználjuk és fát gödrökben ágak és galyak között ne hagyjanak vissza, továbbá, hogy igen széles utat ne csináljanak.

A jövő évi munka költségéről és terjedelméről az erdészek költségvetést készítsenek, ha pedig valamelyik erdőrész teljesen ki lenne használva, intézkedjenek, hogy a feleslegessé vált csatornák is feldolgoztassanak, nehogy felhasználatlanul elkorhadjanak.

Az erdészek kötelessége arra is figyelni, hogy a fa tavasszal az arra való legalkalmasabb időben, jó vizállás mellett, le legyen usztatva s akkor a fa folytonosan, de nem egyszerre és nem nagy tömegekben dobando a vízbe.

Usztatás közben a folyó partján megakadt fát újból a vízbe kell dobálni, a lesülyedt fát pedig ki kell emelni.

Miután a famesterek a munkásoknak a termelési bért egyezer öl után szokták fizetni, azért az erdészek a bérfizetésnél csalások meggátlása végett jelen legyenek.

Ezen utasítás feltünteti az akkori erdőkezelés módját, mely egyuttal a legrégibb szakutasítás is.

I. Ferdinándnak halála után fia Miksa király adta ki 1565 május 15-én azon erdőrendtartási Constituciót melynek szabályrendeletei azután több évszázadon alapját képezték a bánya és erdőkezelésnek.

A Constitutiót megelőzőleg egy 6 tagu királyi bizottság járta végig az összes királyi erdőket és részletes jelentést terjesztett fel a királyhoz.¹

Reánk nézve ezen részletes jelentés annyiban érdekes, amennyiben leírja a revucai völgynek és környékének erdőállományát, s azért ismertetjük belőle az idevágó részletet: „ Proschnitzkától Sucha-Rebutz irányában és innen a rebutzi olvasztó kohó felé fiatalosok vannak, melyeket néhány szénégető-mester nagyrészen levágott és szénné égetett. Feljebb a Hola alatt szintén fiatal erdő diszlik, a Koritnica, amelyben a nevezett Rottenegger két szénégetőt foglalkoztat. Ezek az óhegyi kohónál adják el a szenet, még pedig 1 frt 25 denárjával magyar értékben a szekerét.

Jobb kéz felől bizonyos Scherenitzo völgy és erdő fekszik; itt is Kottenegger szenesít és adja el az óhegyi kohónak a szekerét 1 frt 50 denárjával.

¹ Tomesányi id. Művének 27—29; Erdészeti okl. tár I. 77, 135, 96, 140—143.

A másik oldalon terül el Koritnica fiatalos erdeje. Itt a rózsahegy-i juhászoknak hat szállásuk van és nagy kárt okoznak.

Tovább nem messze Rebutzától bükk és jegenyefenyőből vegyes erdő emelkedik; ebben is sokat ártanak a fának a rózsahegy-i és weissenpachi (fehérpataki) juhászok.

Ezen erdő mögött diszlik az a bükkös és jegenyefenyves erdő, melyet Seditzának hívnak és öt völgye van. De a lykavai juhászok ezt sem kimélik, hanem sok kárt tesznek.

A rebutzi olvasztóhuta és gereb felé haladva erdőt látni, amelynek egyik völgyében serdülő fák vannak, a magaslaton pedig öregebbek. A fiatal erdőben négyen foglal koznak szénégetéssel (nevek).

A rebutzai olvasztóhuta és gerebtől a Claussbach Seillein Plessa mentén Seidl Benedek szénító teréig — ki az arra felfogadott embereknek a fának a patakhoz és onnan a szénítóteréig való szállításáért egyezer hasábjábonkint 3 frt 25 denárt fizet — és onnan az új gátig az erdők mindkét oldalán tövig le vannak vágva. Azonban maradtak még egyes helyek, amelyeken lombérdő nő, így a gát előtt három helyen körülbelül 53000 fatörzsből álló erdő van. Itt két juhász szállás is van, amely mint mondják a lykavai praefektusé. Az említett gátat a nap ellen deszkákkal be kell fedni, nehogy az esővíz a gerendák között összegyűlvén azok rothadását siettesse.

Ezen gáttól fölfelé Lopuschna irányában haladva és innen Posta Luffka felé nagyon szép erdő volt, de a juhászok majdnem a Hola aljáig le legeltették és kivágták.

Posta Luffeától Lopuschna felé Stain nevű völgy mellett áll még egy igen szép felnőtt bükkfával vegyes erdő. Lopuschnára leereszkedve baloldalon, továbbá Kischkában is öreg erdő volt, de ezt is mindkét oldalon levágták a juhászok és tönkretették.

Kischkától kezdve a hosszú völgyben a régi gát mellett Strinitzer-Farkas famester a fákat szénégetésre levágta és még semmiféle sarjadzást nem látni.

A hosszú völgyben balfelé haladva a kisebb Silleni Plessa irányában fenyővel vegyes bükkfa erdő van, de ezt is döntik a juhászok és a levágott fákból nagy rakásokat hordtak össze. Seidl Benedeknek legyen gondja rá, hogy a juhászok ezen fákat felhasználják és azokat megfelelő célra használja fel.

A rebutzai olvasztótól lefelé balra a Rebutz patak mellett egy bizonyos völgyben, amelyben Seidlnek Makathniek nevű bérért felfogadott szénégetője van, megvizsgálván ott a vágást és a szomszédos területet és bejárván az erdőséget egészen a hegytetőn túl, nagy módfeletti devastációt találtak, amelyet állítólag Likava várához tartozó juhászok csináltak és ott is találtak két juhászt, akik a juh és kecskenyáját legeltették és akik azt vallották, hogy Likava vára praefektusainak emberei.

Az említett olvasztótól azaz Rebutz községtől jobbra a felső oldalon a lejtőn van egy kis majdnem $\frac{1}{4}$ mérföldnyi hosszú Sudutzának nevezett erdő. De ugyancsak lejjebb is ezen kis erdő felett van egy kis Ritzahának nevezett erdő, amely ritkás jegenyefenyőből és bükkfából áll. Itt is nagy kárt okoznak a rózsahégyi juhászok.

Innen lefelé haladva van a nagy Ritzahának nevezett vegyes erdő, amelyet a rózsahégyi és weissenbachi (fehérpataki) juhászok majdnem teljesen letaroltak kecskenyájuk részére, van ott hét akluk és hat házikójuk, amelyeket ezen erdő mellett állítottak fel.

Lejjebb a Ritzaha patak mellett van egy nagyon szép bükkal és jegenyefenyővel vegyes erdő, amely majdnem fél mérföld hosszú; itt mindkét oldalon a lejtőn látni öreg erdőt.

Lefelé haladva balra Ritzaha felé egy kis völgy van, melyet kis Ritzahának neveznek ezen vegyes fiatalost is károsítják a juhászok.

A Ritzaha patak mellett a fűrész felé haladva fél mértföld hosszú fenyővel, bükkal és jegenyével vegyes öreg erdő van, mely Redicának neveztetik; itt is nagy kárt okoznak a juhászok a fák lekérgezésével. Tovább van a kis Redicának mondott majdnem $\frac{1}{4}$ mértföld hosszú vegyes erdő, amelyben a juhászok szintén nagy kárt csinálnak. A patakon túl, szemben a kis fűrészszel van a Galva nevű majdnem $\frac{1}{4}$ mértföldnyi bükkal és jegenyével vegyes erdő. Ezt is pusztítják a juhászok.¹

Megtudjuk ezen részletes jelentésből, hogy Revucán két kohó volt üzemben, amelyhez három usztatógát segélyével hozták le a fát a kohók mellett lévő két gerebre.²

A Constitio II. része a szolgálati és erdőkezelési utasítást foglalja magában.

Az 1564-ben kinevezett két erdész (Waldvörster) fizetése 1569 január 14-én 80 magyar arany frttól 90 frt-ra lesz emelve.³

A Constitutiót kiegészíti 1573-ban a Miksa király által kiadott bányarendelet 44-ik articulusa, amely az erdők és szentőhelyek adományozásáról valamint a a teljesítendő munkáról és fuvarozásról intézkedik.⁴

Azon hatalmas birtoktest, amely Szent-lvántól kezdődőleg kelet felé az egyesült Vág balpartján, majd tovább a fehér Vág mentén, ennek forrásától déli irányban egészen Gömör és Zólyom megye határáig elterül és amelyet Bogomer 1264-ben donatio

¹ Erdészeti oklevéltár I. 112—114; Zivuska J: A beszterczebányai m. kir. erdőigazgatóság oklevelei 48—50.

² Tomcsányi Gyula: id. mű. 33.

³ Erdészeti oklevéltár I. 173, 147.

⁴ U. ott. 182, 153.

képen Béla királytól kapott, továbbá Chorba és Wasecz határa, 1580-ban a Bogomértől mint közös törzsből származó Szentiványi, Baán és Zmrechényi családok közös birtokát képezte. Megtörtént azonban, hogy ezen községben lakó alattvalók és jobbágyok (jobbágyones) közös földesuraik területén, ezek tudta és beleegyezése nélkül, szarvasmarháikat legeltették, tüzi és épületfát vágtak, nagyobb vadakra vadásztak, madarászattal és halfogással foglalkoztak, fűrészeket, lentöröket építették, erdőt rét céljaira irtottak s a kötelező adót és tizedest nem fizették be a közös pénztárba. Ezen tulkapások meggátolására Szentiványi Péter, János, Mihály, Zsigmond, Ráfael, továbbá Baán Szaniszló, Tamás és Márton, végül özv. Zmrechényi Péterné szül. Okolichany Jusztina mint közös birtoktársak 1580 jul 3-án Chorban a következő egyezséget kötik: Ezentúl a jobbágyoknak csak a közös birtokosok előzetesen megkapott engedélyével szabad legeltetniök; az adót és juli és kecske utáni tizedet a birtokosok közös pénztárába kell leadniok. Más községbeliek marháit ezen legelőre felvenni, tüzi- és épületfát idegeneknek eladni, más községbelieknek ezen határban vizifűrészeket és lentöröket építeni nem szabad. Egyáltalában pedig tilos mindenkinek 12 magyar arany forint birsága alatt (sub poena seu birsagio) a vadászat és halászat. De még a család bármelyik ágának is csak a többi ág beleegyezésével szabad halásznia és vadásznia. Az összes titokban épített malmot, fűrész- és lentöröt a család maga részére foglalja le. A jobbágyok mindezen műhelyeket bérfizetés ellenében évenként veszik ki a családtól. Az egyezés ezen pontjainak keresztül vitelére és ellenőrzésére mindegyik családag saját kebeléből évente egy-egy tagot választ és ezen hármass bizottság intézi közösen a társbirtokosok ügyeit. Ha az idők folyamán azon eset állna be, hogy egyik vagy másik

ág ezen egyezés ellen vét, akkor 200 magyar forintnyi bírsággal sújtandó. melynek beszedésével a mindenkori megyei alispán bizatik meg.

Aláírták : Lehoczky György jurasossor; Rakovszky János megyei törvényszéki jegyző; Okolichany Sebestyén alispán; Pruzynsky Miklos és Kisel Simon.¹

¹ Erdészeti oklevéltár I. 223—230. 165.

Rózsahegyi és németlipcsei erdőrendtartás. Utasítás a lykavai kamarai főerdész és alantasai részére.

Lykava vára és hozzátartozó uradalma 1709 óta királyi birtokba kerül. Kormányzója Nefftzer János Jakab. A király állandósítani akarván Nefftzernek itteni maradását magyar indegenátust ad neki, amely 1711-ben a megyében ki lesz hirdetve. 1749-ben bárói rangra emelték.¹

Az erdők megóvása érdekében megyénkben eddig alig találunk nyomot, legfeljebb annyi történt, hogy mint a földek, úgy az erdők tulajdonjogát is iparkodtak megvédeni. Maga az állam csak későn kezdte belátni valamely általános intézkedés szükségességét ezen a téren. A vadászat rendszabályozását sokkal korábban tartották szükségesnek. Erről már II. Ulászló 1504. évi törvénye intézkedik. Az erdőkről, több mint harmadfélszázadon át elégnek tartották azon intézkedéseket, amelyeket Verbőczy Tripartitumában a becslésről leirt. A többi XVI—XVII. századbeli törvényeink csak az erdők rovására intézkednek. Így 1548-ban a közlekedési utak mentén az erdőt 200 ölnyire kellett letarolni még pedig amiatt „hogy ezáltal a rablók támadásait megakadályozzák.“ Sok erdő pusztult el a török hódoltság alatt.²

¹ Protoc. Com. Liptó XVII. 28; Nagy Iván VIII. 114.

² Tagányi Károly: Erd. oklevéltár I. XXI.

Igy volt az a lykavai vár uradalmának erdejével is, melynek fáit a nagyszámu jobbágyság, részint építkezés és tüzelés, részint legelőnyerés céljából a hol érhetette pusztította. Láttuk az 1564. esztendő eseményeivel, hogy milyen rettenetes pusztitást végeztetett maga a várpraefektus a revucai völgyben. Természetesen a privilegiált Rózsahegy is követte ezen példát; mindenki, akár volt polgára ezen városnak, akár csak az imént telepedett meg ott, jogot formált az erdők lehetőleg legintenzíbb kihasználására. S ezen határtalan visszaélések arra indították 1739 október 23-án felső-szudi Semberi János besztercebányai kamarai bányapraefektust, mint illetékes hatóságot, hogy Grueber Károllyal kidolgoztatott egy erdőkihasználási szabályrendeletet, ezt elfogadtatta a szt.-Zsófia kastélyában összeült megyei uriszékkal és a jövőben való szigoru mihez tartásul előírta Rózsahegy városának. A szabályrendelet nevezetesebb részletei ezek:

5. Jogos és méltányos, hogy azok akik az erdőt használják a város pénztárába is fizessenek bizonyos összeget, s azért el lesz rendelve, hogy minden egyes polgár egy tutajfáért 40 denárt, kisebb tutajért 20 denárt, egy drb. deszkáért $\frac{1}{2}$ denárt; 100 drb. deszkáért 10 garast (70 denárt); 1000 drb. zsindelyért 10 denárt; vastagabb vörösfenyőért 5 denárt, vékonyabbert $2 \frac{1}{2}$ denárt; minden deszkára alkalmas rönként 4 denárt fizessen; karókat és gerendára alkalmas fákat nem szabad kivágni. Csak olyan gerendák adandók el, amelyek a fűrészben rönkökből lettek kivágva.

19. Ha pedig a város a közszükséglet részére, deszkára és gerendákra alkalmas rönköket fog bevételezni, az illetékes felügyelők a pénztárosnál az ezen célra felvett összeget a rönkök bevételezésére fordítsák azon hozzáadással, hogy kötelesek lesznek számadást benyújtani, hogy mennyi rönköt és darabját milyen áron szereztek be; midőn pedig a rönkök

deszkákra és gerendákra fel lesznek vágva, számolják el hány deszka, gerenda és széldeszka került ki a rönkökből; mennyit fizetnek száza után a molnárnak, milyen áron kelt el a deszkák és gerendák száza. Mindezeket nemcsak hűségesen fel kell jegyezniök, de ezenkívül a vevőktől ellennyugtát is kell bekövetelniök. Az ezenképen begyűlt pénzt nyugta ellénében átadják a pénztárosnak. Ezen pénzből ők semmit sem adhatnak ki a város közcéljaira, hanem pontosan el kell számolniok. Hogy pedig a város kiadásaira mennél több maradjon meg, a rönköknek a vízfürészre, a deszkáknak a Vághoz való elszállításáért semmit sem szabad kiadniok, hanem ezen szállítást sorrendben maguk a polgárok fogják végezni. Azon polgároknak, akiknek nincs igavonó marhájuk, ha a sor reájuk kerül ilyent felfogadni kötelesek.

Miután pedig épp azok, akik vagy nagyon kevés vagy teljességgel semmi városi adót sem fizetnek a város erdeit legjobban használják ki, szükségesnek tartjuk, hogy az adófizetéssel arányban álló erdőkihasználási szabályzat készitessék. Addig pedig még az új adófizetési kimutatás és vele összefüggőleg ezen szabályzat el fog készülni, az erdők kihasználása be lesz tiltva. Továbbá miután a város erdeiben ezidő szerint csupán csak fiatal vörösfenyők vannak, ezeknek vágatása 10 R. frt. büntetésének terhe alatt el van tiltva, de maga az erdő is addig amíg ezen vörösfenyők teljesen ki nem fejlődnek tilalom alá helyeztetik. Miért is a fenntebb megállapított vörösfenyő eladási ár addig amíg ezen erdő fel nem nő, fel van függesztve.¹

Amig a rózsahegyiek pénzen váltották meg a fát nemes Rajcsány Ádám m. kir. udvari kamarai tanácsos, a lykavai kamarai uradalom rendezésével meg-

¹ Erdészeti oklevéltár I. 724. 368. sz.

bizott kir. kamarai commissárius Német-Lipcse város részére Rózsahegyről 1749 július hó 3-ával keltezve a következő szigoruan betartandó szabályrendeletet írja elő: Megengedi, hogy a város közkiadásainak fedezésére, mint eddig ugy a jövőben is, az összes az erdőből, akár vizen, akár szarvasmarhával kiszállított faválasztékok ugymint szálfá, rönkök, zindelyek után, kivéve az egyedüli tűzifát, tizedet szedhessen. Ezen tizedből befolyó fát a bíró hivatali esküjéhez híven lelkiismeretesen kezelje; a szálfákat és más tutajozásra alkalmas fát a bíró vagy a városbeli fakereskedőknek, vagy más idegeneknek adja el. A rönköket deszkákra kell felvágni és eladni, épp így a rönkökből kikerülő gerendákat is. Az eladásból befolyó jövedelem a város közcéljaira fordítandó.

A szállítást ugy kellett eszközölniök mint a rózsahegyieknek. Elrendeli a commissárius a napló és számadási könyvek vezetését is. De megtudjuk ezen szabályrendeletből az igényjogosultság nagyságát is, amely mint alapegyezséghez Német-Lipcsén a „Kventin“-nek nevezett földterülethez volt kötve. Egy kventin a mai négy holdnak felelt meg. Eszerint tehát mindenki évente és kventin-ként saját részére a városi erdőben 4 drb rönkönek alkalmas fát vághatott, ezenkívül két öl tűzifát, végül tutajnak alkalmas fából 4 drbot. A fát az erdőben lehámozni 6 rh. frt-nyi birság terhe alatt tilos volt.

Rendelkezett a város olyan erdőterülettel is, amely tisztán építkezés céljaira volt fentartva. Ezen erdőből csakis a bíró előzetes engedélyével volt szabad fát kiszállítani. Ha valakit itt lopáson értek, 6 fortnyi pénzbüntetéssel sujtották és az eltulajdonított fát elkobozták.¹

Rajcsán Ádám de Eadem 1749 június hó 2-án vette át Mattyasovszky Józseftől a lykavai uradalom

¹ Erdészeti oklevéltár II. 63, 18. szám.

vezetését. Első intézkedései között ott találjuk az uradalom erdeinek kezeléséről kiadott és az udvari kamara által is jóváhagyott szabályrendeletét. Mindenekelőtt kinevezte Schmied Konrádot silvarium obequitator-ává és Köszler Jánost az obequitatornak alárendelt erdészeti tisztviselővé. Hogy ezek nem egyszerű erdőővők voltak, hanem tisztviselői ranggal bírtak, bizonyítja az eredeti az országos levéltárban őrzött okirat, amelyben „officiáles“-eknek neveztetnek. Silvarum obequitator annyit jelenthetett a XVIII—XIX. században mint ellenőrkdő főerdész. A feketevági erdőtiszt, aki alá 1795-ben a szvarini ipolticai, kolepszakii, teplicskai és maluzsinai erdészek tartoztak, szintén silvarum obequitator volt. A latin nyelvben kiadott szabályrendelet egész terjedelmében a következő: A m. klr. udvari kamara által megerősített és a lykavai uradalom silvarum obequitatora és alantasai részére kiadott utasítás. Miután a császári királyi Felségnek és a m. kir. udvari kamarának az a szándéka, hogy a lykavai uradalom erdei jó karban és minőségben fentartassanak és az alattvalók és más idegenek által semmi ürügy alatt pusztitassanak el, azért silvarum obequitatornak és alantasainak elengedhetetlen kötelessége leend, — akik ezért lettek kinevezve és vannak fizetve, — hogy az erdőkre felügyeljenek, azokat bejárják, nehogy a tilosban bárki is fát vágjon, amennyiben pedig egyes erdőkben a lakosoknak a faszedés meg van engedve, felügyelni nehogy azokat rontsák, továbbá arra felügyelni, hogy sem az uradalmi alattvalók, sem idegenek az erdőkben kárt ne okozzanak és hogy az erdő a maga teljességében fennmaradjon. Ha pedig észreveszik, hogy akár az alattvalók, akár más idegenek kárt csináltak, azon esetben ha tetten nem érték őket, a helyszínén a tettesek után való nyomozást indítsák meg és siker esetén jelentsék fel őket az uradalmi jogigazgatónak, hogy a kellő

büntetést kiszabja rájuk; ha azonban tetten érik a kártevőket, akkor kobozzák el a fát, az alattvalóktól szedik el a fejszét és a láncokat, az idegenektől pedig minden náluk feltalálható dolgot, átadván az ügyet az uradalmi jogigazgatónak vagy a provisornak. Ha azonban nagy kárról volna szó, akkor az ügy a magas magyar udvari kamara elé terjesztendő, amely azt birói utra fogja terelni, mert

2. sem az obequitatornak sem alantasainak nem áll jöggörében az erdei kárt tevőket testi vagy pénz-büntetéssel sújtani, hanem ezek elítélése az amugy is gyakran tartani szokott uriszék elé tartozik, ahol a tényállásnak és a kárnak megfelelő testi büntetés mondandó ki és végrehajtandó rajtuk, amely az elítélt hozzájárulásával súlyosabb esetekben 12 frton, kisebb károknál csekélyebb összeggel váltható meg; az idegenek ellen az esetben a m. kir. udvari kamarához való előzetesen történt bejelentése és annak bevérandó utasítása után, a jóságigazgató vagy provisor törvényes uton és módon fog eljárni. De mert

3-szor akár az uradalmi alattvalók által a nekik tilos erdőben levágott fákat, akár bármelyik idegen által is levágottakat el kell kobozni, azért a főerdész (primarius sylvanus) alantasainak jelenlétében, azon pontossággal, amellyel letett esküje értelmében eljárni köteles, az elkobzott fákat minőségük szerint feljegyzi és a jegyzéket a provisornak átadja. Ha az elkobzott fák még az erdőben a gyökér mellett fekszenek, onnan ki kell fuvarozni s úgy ezen mint más elkobzott fák a provisor által méltányos áron eladandók, amely összegből az obequitatornak vagy annak aki az esetet feljelenti $\frac{1}{3}$ adandó. És mert

4-szer ezen lykavai uradalom erdei nagy területen széjjelszórva fekszenek, azért tehát hogy ezen erdőket kellően ellenőrizni lehessen az obequitator Rózsahegyen, alantasa pedig a lubochnai völgy tor-

latában lévő Huty uradalmi majorban fog lakni. Az obequitátor gondozni fogja, a revucái, lykavkai, oszadai, luzsnai, hrboltói, sossói, lizskafalvai, lucskii erdőket és a Csebrad hegyet, valamint az ezen területeken lévő városok és más birtokosok erdeit is; lubochnai alantasa pedig az ezen völgy körül fekvő erdőségeket. Hogy pedig ezen gondjukra és felügyeletükre bizott területek megóvassanak minden kártól, kötelességük leend ezen erdőkbe gyakran, lehetőleg naponta kimenni. Köteles lesz az obequitator még a gombási erdészt is ellenőrizni és azért kéthetenként ki kell mennie a lubochnai völgybe és a körülötte fekvő erdőkbe, de Bisztro völgyébe is és mindezen erdőket felülvizsgálni. Ha pedig alantasánál hiányokat vagy hanyagságot venne észre, vagy azt, hogy ez az alattvalókkal, vagy másokkal összejátszik (amitől az obequitatornak is nagyon kell őrizkednie) mindezeket haladék nélkül az uradalmi jogigazgatónak vagy a provisorinak be fogja jelenteni, akik azt tovább jelentik a m. kir. udvari kamarának. És ha a hiányok, nagyobb mérvű hanyagságok, de kiváltképen az alattvalókkal vagy másokkal való összejátszás, vagy az obequitátorra vagy alantasaira rábizonyulnak, azonnal betiltandók az udvari kamara által részükre kiutalványozott fizetésből. És mert

5. Revucán és más uradalmi birtokon régi idők-től fogva vulgo „hornik“-nak nevezett erdőőrök vannak, ezeket valamint az uradalmi hajdukat is fell kell esketni és az erdők gondozásával és felügyeletével meg kell bizni, még pedig ezeket egyes az adott esetekre, azokat mindenkorra, mert nem deputatumat kapnak az uradalomtól, hanem lakóhelyükön kis szántó és rét darabkát. Valamennyien pedig az erdőben észlelt károkat vagy a provisorinak, vagy az obequitatornak be fogják jelenteni azzal, hogy az az elkobzott fá árának $\frac{1}{3}$ -a őket illeti. És mert

6-szor az ujonnan emelendő épületek céljaira az alattvalók a tilalomban lévő erdőkből fát szoktak kapni, ilyen célokra sem az obequitator, annál kevésbé alantasa, vagy az erdőőrök saját elhatározásukból, de mindenkor vagy az uradalmijogigazgatónak vagy a provisorinak, a dolog szükségességéből kifolyó, csak írásban megadott és az obequitátorral vagy alantásával közölt utalványozására lehet a fát kiadni, azzal, hogy Lubochna völgyében semmiképen sem szabad fát tarolni és onnan kifuvarozni. Továbbá

7-szer, miután ismeretes dolog, hogy az erdők leginkább kiirtás, lehámozás és kiegészítés által mennek tönkre, azért az ilyen kihágásoktól, amelyek a vidék lakóinak is kárt okoznak, nemcsak az uradalom alattvalói, de a városiak is a fennevezett és az uriszék által megállapítandó testi büntetésnek terhe alatt, amely pénzbírság lefizetésével is megváltható, tartozkodjanak, de maga az obequitator, alantasa és erdőőrök is vigyázzanak arra, hogy ilyesmi meg ne essék. És mert

8-szor a fiatal erdőnek fenntartása által lesz nagy erdő, azért a fácskáknak lécekre és karókra való kivágása meg van tiltva.

9. Az volt szokásban, hogy a kiváltképen nagy számban tartott kecskék miatt a fiatal erdőt letarolták és mert a téli időben levágott fa nincs lehámozva és ennél fogva semmi műfára nem alkalmas, hanem az erdő kárára ott korhad el, azért mert a tejtermékek előállítására szükséges kecskeállomány megszüntetése lehetetlen ugyan, mégis ki kell hirdetni az uradalom területén és vigyázni is kell arra, hogy tulsok kecske ne legyen tartva és hogy a pásztorok az erdőt ne tarolják.

10. Nehogy az irtványok a gyökér kiszedés és felégetés folytán szaporodjanak, az erdőket föld

és kő dombokkal kell határolni és minden irtvány szaporítást meg kell akadályozni.

11. Meghagyva az erdők között már meglévő szénapajtákat és csűröket, amelyeket a lakosok egyike másika csak azért emelt oda, hogy alkalma legyen rétnyerés céljára erdőt irtani, újak építése semmiképen sem engedendő meg.

12. Tartani lehet tőle, hogy a tilalmi erdőkben lévő kidölt fák kihordásának tilalmazása miatt fiata fák fognak gyökerestül kivágnak és hogy a korhadó fák az erdő növekedését gátolni fogják, azért az uradalom a szükségben lévő lakosoknak megengedheti a kidölt fák kiszállítását, de az erdészek felügyeljenek arra, nehogy ezen alkalommal álló fák is kivágatassanak. Ott ahol ilyen fák kifuvarozása lehetetlen, ezeknek felégetése semmiképen sem engedendő meg.

13. Olyan vágásokban, ahol még megvannak a tuskók és gyökerek és ahol a lakosok az ezek közötti fűvet ki szokták sarlózni, a gyökereknek és tuskóknak rétnyerése céljából történő kiásása vagy felégetése a fennemlített büntetésnek terhe alatt tilos.

14. Nehogy a juhásztorkalibák építése céljaira az erdők pusztítottassanak s ez által újabb irtványok keletkezzenek, tavasszal és nyáron amikor a szállások elhelyezkednek, minden egyes szállásnak csupán két hely jelölendő ki, amelyen a kalibát és juhaklot felépíthetik, ahová felváltva, ha az időjárás így kívánja juhaikkal együtt átvonulhatnak; de ezen kalibáknak és akloknak olyan jól kell építve lenniök, hogy pár évig eltartanak és hogy ne keljen ezek javítására erdőt vágni, vagy pedig ezeknek befedése céljaira a fákat lehámozni.

15. Ami pedig a „zmraznicza“-nak nevezett őszi juhszállásokat illeti, melyeknek fenntartása az erdő kivágásával és ennek pusztításával van egybekötve, bár ezek be nem szüntethetőek, mert ezektől függ a

nép boldogulása, mindamellett az ilyen szállások részére az erdőben fát tarolni a leghatározottabban tilos.

16. Hogy az erdőket meg lehessen menteni a pusztulástól, azért a száraz, de még tövön álló vagy már kidőlt fákat tüzelőanyagként ki kell vinni, hogy ezáltal az erdő növése biztosítható legyen, de vigyázni kell, hogy a száraz fákkal egészséges fák is ki ne legyenek vágva. Nehogy pedig

17-szer a lakosok szükségletei részére átengedett erdők rendszer nélkül letaroltassanak és ezen átengedés által alkalom adassék a fiatal fákat is pusztítani, ezen szabad erdőben egyrészt ki kell jelölni és felügyelni arra, hogy a fiatal fát is ne vágják ki, ha pedig ki lesz onnan hordva a fa, ezen rész továbbá is erdőnek hagyandó meg. Ujabb vágás csak az uradalmi jogigazgatónak vagy provisoroknak előzetesen elnyert engedélyével és csak akkor jelölendő ki, ha beigazolást nyert az, hogy az előző részben már semmiféle fa sem maradt a lakosok szükségleteire. Ugy ezen üresen maradt rész, valamint a többi erdő is tilalom alá helyeztetnek. Hogy pedig

18-szor váratlan tűzvész, vagy egyik másik uradalmi község elégeése (amitől óvjon meg Isten) esetén a lakosoknak házaik újból való felépítéséhez meg legyen a szükséges épületanyaguk, nevezetesen ezen célra az uradalmi jogigazgatónak és provisoroknak közbenjöttével, úgy a falvak, valamint a városok határaitban legkedvezőbben fekvő erdőkből jelöltessék ki egy tekintélyes részlet. Ezen kijelölt részletben semmiféle körülmények között, csupán fennevezett esetben lesz szabad épületanyagnak való fát vágni. Miután pedig

19-szer némely uradalmi községnek eladásra vagy kereskedésre szánt erdeje is van, nehogy ezen erdeiket kényök-kedvük szerint kihasználhassák, az uriszéken az uradalmi jogigazgató és provisor bölcs belátása szerint meg lesz határozva a szám szerinti

mennyiség, hogy egy-egy sessiónak a szálfákból vagy a deszkákra való rönkökből mennyi adandó ki. Ezen megállapított szabályt protokollumba kell foglalni és ennél többet nem szabad kiadni.

20. Az obequitator és alantasa, ugyszintén az erdőőrök arra is ügyeljenek, hogy az uradalmi erdőkben, folyókban és patakokban, amelyekben a vadászat és halászat tisztán az uradalom szükségletei részére van fenntartva, sem idegen, sem uradalmi alattvaló ne vadásszék se ne halásszék. Ha alattvalót érnek tetten vegyék el fegyverét, ha pedig nemes embert vagy idegent, jelentsék fel az uradalmi jogigazgatónak, aki a törvényszabta büntetéssel fogja őket sújtani.¹

A szomolnoki erdők szintén a királyi kézen voltak; ezeknek fő tisztje erdőmester. Részére a m. kir. udvari kamara 1750. október hó 20-án adja ki a 20 fejezetből álló „Instruction für den bey der kaiserlichen königlichen kupferhandlung zu Schmölnitz bestellen waldmeister Fridrich Penjer“ című részletes utasítást. Ugyanekkor megkapják az ottani alsóbb erdészeti tisztviselők és szolgák, a 10 pontból álló szolgálati szabályzatot is, melynek címe: „Instruktion für die bey der kayserlichen kupferhandlung zu Schmölnitz bestellte waldbediente, als dem waldschaffer Caspar Nikolassy, wie auch zweij holzschaffer Franz Koch und Johann Rusbarky, waldthütter Karoti, holz wirth Johann Olexa, nicht minder für die vier waldheyduckhen auch alle unter ihnen stehende leute, als kohler, fuhrleute holz knechte und dergleichen.“²

A felső uradalommal határos szepesi püspöki uradalomnak akkori birtokosai a schawniki jezsuiták is belátták, hogy nagy kiterjedésű erdeiket alattvalóiknak mérhetetlen pusztításaival szemben meg kell védeniök. Evégből mindenekelőtt Budaházy István de

¹ Erdészeti oklevéltár II. 66—72. 19. szám.

² Erdészeti oklevéltár 29—30. szám.

eadem a felső landsások volt biráját nevezik ki erdőfelügyelőnek 1760 junius hó 24-én 20 rh. frt. fizetéssel, 15 mázsa széna, 12 köből zab, 6 köből rozstermény illetménnyel és a birságpénz egy részének biztosítá-
val és vele együtt megállapítják a következő szabályrendeletet:

1. Kötelessége az inspektornak kéthetenként az összes erdőket bejárni, a kártevőket feljegyezni és a lopott fát confiscálni.

2. Ha idegen alattvalók tesznek kárt, az illető földesuraktól kell megtorlást kérni.

3. Akár az uradalom akár az alattvalók részére készítenek tűzifát, az építkezésre alkalmas törzsek fenntartandók. A vágás tilalom alá helyeztetik és ebben sem szabad pénzbírság terhe alatt marhát legeltetni. A tűzifát egy öl széles és egy öl magas sarangokba kell rakásolni és ezeket az uradalom bélyegzőjével ellátni. Az egyes községeknek kiadandó öl mennyiséget az uradalom fogja meghatározni.

4. Az erdőben elszórtan lévő kidőlt, száraz, görcsös és görbe fákat, nehogy az uradalom kárával elkorhadjanak, össze kell vágni és ölekbe rakni és az uradalom rendelkezésére helyezni,

5. Az alattvalók tűzifa illetményét először olyan helyeken kell kezdeni vágni, amelyek távolabbra esnek és amelyek annak vannak kitéve, hogy a szomszédok ellophatják. Ha az alattvalóknak épületfára lesz szükségük, mielőtt ez kiutalványoztatnék az inspektor ur az alattvalókat az uradalomhoz küldje el, ahol a felmerülő szükség szerint meg lesz adva az utasítás, s akkor, hogy a kiutalványozás be legyen jegyezhető, az „erdei könyvbe“ az inspektor bejelenti az uradalomnak a kérvényezők nevét, a szálfák mennyiségét és minőségét.

6. Az összes erdőkben arra kell felügyelni, hogy az alattvalók a fejlődő és növekedő vörösfenyveket

ki ne vágják. A juhaklok körülkerítésére használják a mogyorófa vesszőkből fonott elmozdítható kerítéseket, ezek több évig tartanak. A kalibákat ne fakéreggel, hanem az urbáriumnál fogva minden évben megadott deszkákkal fedjük be.

7. Hasonlóképen a réteket, kerteket vetéseket ne a régi szokás szerint rudfával, hanem mogyorófa-vesszőkkel vagy a fák lefüggő galyaival, amelyeknek levágása a fa növekedésének javára lesz, kerítsék be. Ezen kerítésekhez olyan karókat használjanak, amelyek az erdő kára nélkül vághatók:

8. Vigyázni kell az inspektor urnak arra, hogy az alattvalók ne termeljenek zsindelet, gerendát vagy hasított fát azon célból, hogy ezeket eladásra kivigyék a 13 városba, valamint arra is, hogy ezeknek készítésével és eladásával, sem odahaza, sem az erdőben ne foglalkozzanak.

9. Az uradalomnak hasznos is, szükséges is, hogy erdeit és hegyeit ismerje, s azért az inspektor ur adjon helyneveket az erdőknek és helyeknek; ugyancsak, hogy a jövőben jó rendet lehessen bevezetni az „erdők és hegyek könyvé”-ben írja le a fák minőségét, a vágásokat, a tilalmi erdőket, a már meglévő réteket, a legelőket stb-it.

10. Az erdők bejárásával átvizsgálandók a községek is, s ha ott becsempészett fát találna, meg kell parancsolnia, hogy ez azonnal a várba szállítandó be, vagy ha jobbnak látná pénzen váltandó meg a lopott fa.

11. Mindazt amit az erdők fentartásának érdekében szükségesnek fog látni, a legnagyobb buzgalommal rendelje el. Ebben pedig segítségére lesznek az összes erdészek, erdőőrök és kerülők. (Eredetiye az orsz. levéltárban. Jezsuit. isseg. fasc. 196.)

Megirtuk az első részben, hogy a Rózsahegyen lévő Szt.-Zsófia kastélya a lykavai uradalom tartozéka

¹ Erdészeti oklevéltár II. 164.

volt. A vár pusztulásával ez lett az adminisztratív központ mindaddig, amíg 1762-ben ez is a Liptóújváron székelő uradalmi praefektusnak alá nem lett rendelve. Egy az 1746—49 évekből megmaradt leltárból¹ megtudjuk a kastély berendezését, épületeinek nagyságát; azt, hogy ott sör és szesz előállítáival foglalkoztak. A gazdasági udvar fel volt szerelve marhaállománnyal és az összes mezőgazdasági szerekkel. Ezen központhoz hozzátartozott: a rózsahegy malom és városi vendéglő, továbbá a jarkovici major 39 drb szarvasmarhával 274 frt 22 kr értékben. (Akkoriban egy teljesen kifejlett nagy ökör ára 12 frt volt. Egy éves tinót pedig 3 frt 20 kr-on lehetett kapni); a liszkófalvi major 63 drb szarvasmarhával 476 frt 18 kr értékben); a lubochnai major 12 szarvasmarhával 84 frt értékben; a lykavai vár alatti major 61 drb szarvasmarhával 462 frt 30 kr értékben; a ribarpolei major 38 drb szarvasmarhával 254 frt 45 kr. értékben. A leltári gabona $1291\frac{2}{3}$ pozsonyi mérőt tett ki. Foglalkoztak juhtenyéssel is; a létszám 422 drb-ot tett ki. Uradalmi korcsmák voltak: Szokolcson, Gombáson, Sztankófalván, Oszadán, Revucán és Liszkófalván. Malmok: Gombáson és Podparacskán, mindkét helyen fűrészszel kapcsolatosan.

A leltár szövegéből kivehető, hogy az egész uradalmat időközönként bérbe is adták, így 1746-ban Gruber Euphrosina a bérlő, 1749-ben pedig Mattiasovszky József. A bérletösszeget nem sikerült kikutatnunk.

Amíg Szt.-Zsófia kastélyában mintagazdálkodás folyik, addig a kamarai erdőkben valóságos pusztítás, tolvajkodás történik. A királyi kézre visszakerült lykavai uradalom jobbágyai sehogy sem tudtak megbarátkozni az új kamarai erdőrendtartással, és épp azért a régi szokás szerint tovább garázdálkodnak a

¹ Liptóújvári m. kir. főerdőhivatali irattár A 8. sz.

tilosban. Ezt tapasztalva az uradalmi praefektusa vizsgálatot indít meg ellenük, mely rettenetes tényeket konstatál. Kiderül u. is 1747-ben, hogy egymagában Revucán 3000 szálfát taroltak le és loptak el. Luzsnán és Oszadán is történtek kihágások, de kisebb mértékben. Lucskin 50 darab fenyőt loptak el és szabadon legeltettek az uradalmi erdőkben. Betetőzi ezen rabló-gazdálkodási rendszert Lykavka községe, ahol a meg-ejtett vizsgálat szerint 5023 szálfát loptak el az uradalmi erdőkből, és amely lopott fát tutajszámra adták el.

Az erdei kihágások megtorlását a megyei uriszékeken intézték el, ahol a tetteseket javarészt kényszermunkára és pénzbírságra ítélték el, ritkábban pedig 15—20 botütéssel sujtották.¹

Magának az uradalomnak fatermelése 1768. ily alakul.² A lubuchnai völgyben nevezetesen a Klakon termeltek 3696 drb szálfát, 7993 drb rönköt, 914 drb gerendát, 1623 drb rudfát, 1300 drb karót és 83 öl bükkfát. El lett adva 2032 drb szálfá, 4908 drb rönkő, 878 drb gerenda, 1623 drb rudfa, 1300 drb karó és 83 öl bükkfa. Ugyanakkor Lubochnára leusztatnak a Csebrad vágásból 239 drb szálfát. Termeltek 228000 drb zsindelyt és lubochnai, rózsahegy, podparacskai és oszadai uradalmi fűrészeken 4223 drb rönkőből összesen 21103 drb különféle vastagságu és jó minőségű deszkát. Az ugyanazon évi lubochnai számadás 10556 frt 10 denár bevétellel, 9317 frt 70 $\frac{1}{3}$ denár kiadással és 1238 frt 39 $\frac{2}{3}$ tiszta jövedelemmel záródik.

A hradeki uradalmi u. a. évi számadások valamivel kedvezőbbek. Összbevétel volt 19664 frt 90 $\frac{5}{8}$ denár, kiadás 15265 frt 19 $\frac{1}{2}$ denár; maradt tiszta haszonképen 4399 frt 71 $\frac{1}{3}$ denár.³

Amint az eddiekből láthatjuk, az uradalmi erdőkben rendszeres gazdálkodás folyik, nem így azonban

¹ Liptóújvári m. kir. főerdőhivatali irattár A 9. és 11. sz.

² U ott 12 sz.

³ U ott

a privilegiált és ennek alapján saját automoniával bíró Rózsahegy, Németlipcse, Tarnócz és Szielnicz városokban. Az ott tapasztalt rendszertelenségek és rablógazdálkodás arra indították Girsik János Xavér akkori uradalmi erdőmestert, hogy ezen városok részére 1768-ban erdőrendtartást dolgozott ki és az erdőkezelést állami felügyelet alá iparkodott helyezni. Erdőrendtartása a következő pontokat foglalja magában.

1. A négy város nagy kiterjedésű erdeinek kezelésére neveztessek ki megfelelő fizetéssel és két ló tartási összegnek biztosításával egy főerdész, akinek székhelye Németlipcse legyen, Melléje adassék kellő fizetéssel és egy ló tartással egy erdész; ennek székhelye Rózsahegy. Alkalmaztatásának a szükséghez képest elegendő számú erdőőrök, de ezek ne helybélielből, hanem idegenekből legyenek kiválasztva.

2. Mindezen egyéneket ne a városok, de a hradeki erdőhivatal alkalmazza és eskesse fel, amelynek egyedül alá vannak vetve. A nekik a 4 város által biztosított évi fizetést is nem városokból közvetlenül, hanem az erdőhivatal közvetítésével fogják megkapni.

3. Mindezen erdők főfelügyeletének joga a kir. erdőhivatalnál lesz, s ennek tartozik a főerdész jelentéseit időközönként írásban beadni.

4. Az erdei kihágások megtorlása nem a városi magistrátus jogkörebe tartozik, hanem az uriszéken lesz elintézve, amelyben a kir. erdőhivatal amúgy is mindenkor jelen van.

5. A négy város polgárainak a legszigorubbán meg van tiltva a főerdész tudta és írásbeli utalványozása nélkül, hacsak egy darab fát is letarolni az erdőben. Ellenőrzésképen a főerdésznek, az erdésznek és az erdőőröknek is bélyegzőjük lesz.

6. Az épületfát szabályszerű módon kell kérni, kiadni, tarolni és kifuvározni, vagyis:

1. §. A városi magistrátus a főerdésszel egyetemben minden év szeptember hónapjában járja végig az összes házakat és a helyszínén győződnek meg, hol mit kelljen építeni vagy javítani. Az ezen célra szükséges épületanyagot jegyezzék fel és a kimutatást terjesszék be a kir. erdőhivatalnak, amely a főerdésszel együtt ki fogja jelölni a helyet, ahol a fa tarolható lesz. 2. §. Erre a főerdész és erdész október és november hónapokban a kimutatásban feljegyzett minden egyes polgárnak külön-külön kijelöli az erdőben a neki esedékes törzset. 3. §. Ennek megtörténtével minden polgár a maga jussát haladéktalanul és ellenkezés nélkül letarolni és még a tél folyamán az erdőből kiszállítani köteles. 4. §. Az épületi anyagnak nem alkalmas fát a főerdész pénzen felfogadott emberek által tűzifának fogja felhasíttatni, amely a főerdész által a polgárok között, az előállítási ár előzetes lefizetése ellenében, lesz szétosztva, mert ha a tűzifa előkészítése és a vágás kitisztítása a polgárokra bizonnáknak, ez három évig is eltartana, azért ezen módus lesz betartandó.

7. Ha a főerdész kerületének bejárása alkalmával azt látná, hogy egyik másik városnak a vész napjaira reservált erdeiben túl sok a fa, intézkedjék, hogy ezen fölösleges fa letaroltassék. Az így letarolt fát a magistratus jelenlétében el kell adni és a befolyt pénzt a város pénztárába a közszükségletek fedezésére be kell fizetni.

8. Szigoruan tilos a vágásokba marhát beengedni; ha pedig kecskét találnának ott, ezeket agyon kell lönni.

9. Ha ezen városokban nemesek is erdőbirtosok lennének, ezen erdőrendtartás a nemesekre is kötelező erővel bír.

¹ U ott 12. sz.

Liptó-Ujvár erdészeti központ. Utasítás a két kamarai uradalom erdőmestere részére.

A felsőkamarai uradalmat 1731-ben váltotta vissza 170 ezer forinton III. Károly király Liechtenstein Emmanuel hercegtől. Ezen uradalomhoz akkoriban a Verbic, Plostin, Illanó, Dovalló, Kokava, Hibbe, Vychodna, Liptóteplicska községek határai tartoztak; a Vág bal partján lévő és egészen Gömör és Zólyom megyéig terjedő nagy erdőségek már nem voltak Bogomer comes utódainak kezén, csupán Vazsecz-Csorba határa amint ezt megtudjuk egy 1733 évi augusztus hó 28-án Neffczér Farkas Konrád kir. kamarai tanácsos, liptóujvári uradalmi adminisztrátor, továbbá felsőszüdi Sembery János kamarai bánya vicepraefektus és Szentiványi György, Baan László, Szmrecsányi Péter által, a liptóujvári kir. uradalomhoz tartozó Vichodna község között és a nemesek tulajdonát képező Vazsec község között megtartott határbejárás okmányból.¹ 17 évvel később rendezve lett a teplicskai kamarai birtok között és a savniki jezsuita uradalom között lévő határ.² Mindjárt a vétel után elsősorban rendezve lett a teplicskai és murányi uradalmi határ.³

¹ Liptóujvári m. kir. főerdőhivatali irattár. 1. 8. 1. sz.

² U ott 2. sz.

³ U. ott 10. sz.

Uj-Váron még 1729-ben állított fel a kir. udvari kamara Liechtenstein Emmanuel herceg édes atyjának Jánosnak engedélyével só- és rézraktárakat. Ide hozták Sóvárról szekereken a sót, Szomolnokról és Maluzsináról pedig az ott előállított rézlapokat és itt tutajokra rakva a Vágon szállították Rózsahegyre, Zsolnára és Szeredre, illetőleg a rezet tovább a Dunán Ausztriába.

A felső uradalmat eleinte a sóraktárban alkalmazott tisztek kezelték, akik részére 1753. dec. 12-én kiadta a kamara a szolgálati utasítást.¹ A sóhivatali telep főnöke Ulrich Sebestyén volt; hová be volt osztva Szartorisz Boldizsár számvevő, Melcher János várnagy, Matarcsik József erdész, Petz Jakab erdőmester. Az uradalom 1761. évi összbevétele 36412 frt 06³/₄ kr; összkiadása pedig 32994 frt 53³/₄ kr. volt. Maradt tiszta haszonképen: 3418 frt 53 kr.²

De mert a sóhivatali tisztviselők nem voltak alkalmasak az uradalom erdeinek kezelésére, de még azért is, hogy ezen uradalom sokkal nagyobb kiterjedésű volt a lykavaynál, az erdészeti központi vezetés felállításának szükségessége is ide gravitált és ezen oknál fogva a kir. udvari kamara a két uradalmat 1762-ben egyesítette, Uj-Vár lett a központ; itt létesült az erdőhivatal (Waldamt) és a hivatal főnöke Girsik János lett erdőmesteri (sylvarum magister) rangfokozattal.

A részére ugyanazon évi július hó 7-én Wienben latin nyelven kiadott utasítás egész terjedelmében a következő: Utasítás a kir. kamarai liptói uradalmaknak erdőmestere részére.

Első fejezet. Az erdők fentartásáról általában.

I. Hogy valaki céltudatosan képes legyen egy ügyet kezelni, magával az ügyel kell teljesen tisztában

¹ Liptóújvári m. kir. főerdőhivatali irattár I. kötet 9 sz.

² U. ott. 3. sz.

lennie. Azért az erdőmester a reá bízott erdőknek teljes ismeretét szerezze meg magának, nemcsak a helyeket tudja, hogyan és hol fekszenek, hanem azt is mi a helynevek, milynemű fák nőnek ott; hol vannak a veres, hol erdei fenyvek, hol a bükkös; hány évesek, hol van az öreg, hol a fiatal erdő. Mindezeknek ismerete meg fogja könnyíteni munkáját és képessé teendi arra, hogy adandó alkalommal azonnal minden fennakadás nélkül kiadja a tarolásra vonatkozó utasításait.

2. Mert a császári királyi Fenségnek, illetve a m. kir. udv. kamarának az az akarata, hogy a kamarai erdők jó karban és jó minőségben tartassanak fenn és hogy sem az alattvalók sem más idegenek által, semmiféle ürügy alatt sem pusztitassanak el, azért az erdőmester urnak és alárendeltjeinek elengedhetetlen kötelessége az erdőkre mindig és folyton felügyelni, ezeket bejárni, a kihágást elkövető ugy uradalmi alattvalókat, mint az idegeneket is megbüntetni, vagyis az erdők érintetlenségének megóvása által esküvel fogadott kötelezettségének eleget tenni. Ha olyan kihágást fog észrevenni, melynek tettesét, legyen az akár alattvaló, akár idegen, nem kapta rajta, a helyszínén szerzett megfigyelések alapján ezen tettet nyomozni és a praefektusnak feljelenteni tartozik, hogy ez őt megbüntesse; ha pedig a tettesl rajtakapja, akkor ha ez alattvaló, elszedendő tőle a balta és lánc, ha pedig idegen, minden nála feltalálható tárgy, melyek a praefektusnak átadandók azzal, hogy a kihágás megtoroltassék; mert

3. sem az erdőmesternek sem alárendeltjeinek sem áll jogkörében a kihágást elkövető uradalmi alattvalókat testi vagy pénzbüntetéssel sújtani, hanem ezeknek ügyét a gyakran megtartani szokott uriszék elé kell vinni, ahol a tényállásnak megfelelően elve-

szik büntetésüket; az idegenek ellen az uradalmi jogigazgató fog törvényes eljárást megindítani.

4. Az akár az uradalmi alattvalók által, akár idegenek által a tiltott erdőben levágott fa azonnal elkobozandó; köteles az erdőmester eskü alatt vállalt kötelezettségénél fogva az elkobozott fa minőségéről egyik vagy másik alantasa jelenlétében jegyzőkönyvet felvenni, ezt a provisornak benyújtani, aki a fát az erdőből kiszállíttatja és elszámolás ellenében méltányos áron eladja. Ezen összegnek $\frac{1}{3}$ -át az erdőmester vagy pedig az kapja meg, aki a kihágót rajtakapta.

5. Miután pedig mindkét uradalom erdejéi nagyterjedelműek, hogy ezekre kellően lehessen ügyelni, ezen mindkét uradalom erdőmesterének segítségére annyi őr fog adatni és neki alárendeltetni, amennyire szüksége lesz. Mindenki közülük már a jövő tavasszal egy egy kerületet kap, amelyet naponta bejárni tartoznak; ha pedig valamely kihágást észrevesznek, ezt azonnal bejelentik az erdőmesternek. De maga az erdőmester is ellenőrizze alantasait és evégből gyakran menjen ki az erdőbe. Ha hibát vagy mulasztást lát, előbb ő maga intézkedjék, ha ezt venné észre, hogy alantasa az alattvalókkal vagy bárki mással is összejátszanak (amitől magának az erdőmesternek is állása elvesztésének terhe alatt őrizkednie kell) azokat haladéknélkül az uradalmi praefektusnak jelentse fel.

6. Tudvalévő dolog, hogy az erdő irtás, lehámazás és tűz által pusztul, s azért az uradalom lakosainak mindezekről az uriszéken rájuk kimondandó és rajtuk végrehajtandó büntetés terhe alatt, óvakodniok kell.

7. Benne van már természetükben a kecskepásztoroknak, hogy nyájaik részére erdőt vágnak, s mert épp a tejtermékek nyerése miatt lehetetlen a kecskéket egyszerűen kitiltani az erdőkből, mégis felügyelni kell arra, hogy a kecskék túl nagy számban ne legyenek

tartva és hogy a juhászok az erdőt ne vágják; s ezt ki is kell hirdetni az egész uradalomban. Hogy azonban a szegény lakosok sorsán segítve legyen, meg kell engedni a kecskéknak mérsékelt számban való tartását, valamint azt is, hogy a fenyőfákat legalyazzák, amely művelet nemcsak hogy nem ártalmas, de egyenesen használ a fa növésének. A fák döntése azonban teljességgel, nagy büntetés terhe alatt, el van tiltva.

8. Hogy az irtványok terjedésének lehetősége meg legyen akadályozva, a régi irtványok föld vagy kődombokkal elhatárolandók, az új vágásokban azonban, hogy megint erdő nőhessen, tilos a füvet sarlózni.

9. A régi és jelenleg meglévő szénapajtákat, amelyek csak azért épültek, hogy erdőirtás által nagyobbítani lehessen a réteket, meg kell hagyni továbbra is, de ujaknak építését semmiképen sem szabad megengedni.

10. Olyan vágásokban, ahol a tuskók még nincsenek gyökerestül kiemelve, ezeknek rétnyerés céljából való kiásása vagy kiégetése tilos azért, mert a régi gyökerekből új erdő nő.

11. Nehogy a kalibák építésének céljára az erdő pusztitassék és ezáltal újabb irtványok keletkezzenek, tavasszal és nyáron amikor a szállások elhelyezzenek, minden egyes szállásnak két hely jelölendő ki, amelyen kalibát és juhaklot állíthatnak és hová felváltva, ha az időjárás így hozza magával nyájaikkal átvonulhatnak. Ezen kalibákat és aklokat azonban amennyire ez csak lehetséges inkább bükkfából, mint jegenyéből és fenyőből kell építeni, még pedig olyan szilárdul, hogy több évig eltarthassanak, nehogy ezeknek évről évre újból való felállítására erdőt vágni és fát hámozni kelljen.

12. Hogy pedig váratlan tűzvész esetén a kárvallott lakosok újból építkezhessenek, azon közel fekvő **erdőrészek, amelyek a kamarai kezelés átvételekor**

már ilyen veszély alkalmára el lettek küiönitve és tilalmazva, továbbra is tilalomban maradnak, azzal, hogy ezekben a fenemlitett büntetések terhe alatt, csupán a mondott esetben szabad fát tarolni.

13. Az erdőkben való vadászat és a folyókban való halászat az uradalom részére van fentartva, s azért az erdömester és alantasai arra vigyázzanak, hogy sem az alattvalók sem idegenek se ne vadászszanak se ne halásszanak. Ha uradalmi alattvalót, vagy nem nemes embert érnek tetten, vigyék el, fegyverét és halászati eszközét, ha pedig nemes embert, jelentsek fel az uradalmi praefektusnak, hogy ez a hazai törvények értelmében megindítsa ellene a büntető eljárást.

2. Fejezet. Az erdők kihasználásának módja.

Utasitva lett már a kamarai praefektus, hogy mindkét uradalom erdeit a magas kincstár javára értékesitse, hasznosítsa s azért, hogy az erdők kihasználásában és fentartásában jó gazdasági tervet meg lehessen állapítani, legközeleb ki lesz küldve a kamarai mérnök (geometra), hogy mindkét uradalom erdeit körülbelül 50 éves fordulóba ossza be. Mely alkalommal:

1. Ugy az erdömester, mint alantasai kell, hogy jelen legyenek, hogy maguknak az erdők ismeretét megszerezzék, és hogy minden alerdésznek (subsylvanus) kijelöltessék a maga védkerülete, mert a közös felügyelet u. is azért haszon nélkül való, mert sohasem lehet megállapítani, kinek mulasztása folytán történtek a károk.

2. Minden alerdész meg fogja kapni a maga kerületét, hogy az erdömester az ellenőrző bejárás alatt, megállapithassa az esetleges kárt és hanyagságot és a mulasztást elkövetőt megbüntesse és a praefektusnak feljelenthesse.

3. Mielőtt az uradalom tüzifa és egyéb faanyag szükséglete, valamint a királyi réz és só elszállítására szükséges tutajfa döntetnék, az uradalmi praefektus minden év elején előbb meg fogja adni az írásbeli rendeletet, és az erdőmester ezen írásbeli engedély alapján meg fogja jelölni a területet, ahol a fák döntendők. Amely döntésnek irányadó legyen az

4-szer, hogy ezen célra válassza ki az öreg erdőt, és a kijelölt erdőrészt határolja el a többi erdőtől dombokkal. A termelt fát, hagyván ezen területen a megfelelő távolságban magfákat, osztályozza minőség szerint; az erős használtassék fel anyagra, a középerősségű tutajfának és a vékony dorongnak és karónak.

5. Ez lesz az általánosan követendő eljárás; azonban a tarolásnál akadni fog odvas, görbe és göcsös fa is, amely sem deszkára nem dolgozható fel, sem tutajfának nem alkalmas; fenmaradnak a szálfák csucsai és más egyéb fa: nehogy tehát tűzifa előállítására céljából álló erdőt kelljen vágni, mindezen fenemlített fát tavasszal amikor hóolvadáskor megdagadnak a patakok, le kell usztatni az uradalmi raktárakba. Hogy pedig ez pontosan teljesítve legyen

6-szor a fatorolásnál nemcsak az illető erdésznek, akinek kerületében van a vágás, állandóan jelen kell lennie, de maga az erdőmester is minél sűrűbben ellenőrzi majd a munkálatokat.

7. Azon uradalmi alattvalók házainak felépítésére, akiknek nem jelöltetett ki saját erdő, a szükséges épületanyagot, a tiltott erdőkből szokás kiadni. Ha tehát ilyen eset áll be, az erdőmester ezt előzőleg bejelenti a praefektusnak, vagy provisorának és csak akkor fogja elrendelhetni a vágatást, ha a praefektustól az engedélyt írásban megkapta.

8. Ha pedig valamelyik községnek saját használatára erdő lett adva, nehogy ezen jogukkal vissza-

éljenek, az erdőmester kötelessége leendő felügyelni arra, vajjon a lakosok sessiójuk arányában veszik-e a fát. Az ezen célra szolgáló vágást csak a praefektusnak írásban adott utasításaira fogja kijelölni.

9. Hogy pedig a községi erdő meg legyen kímélve és ne kerüljön a sor a fiatal fák vágására, az erdőmester a tűzifa céljára szükséges fát a széltörésekből fogja kijelölni és felügyelni fog arra is, hogy fekvő törzsek az erdőből kiszállításának még mielőtt ott elkorhadnának. És csak akkor, ha már ezen fa fel lett használva, jelöltessék ki a vágás, amelyben azonban meg kell hagyni a fiatal fákat és amelyet ha már a fa teljesen ki van hordva onnan, tovább is erdőterületnek kell hagyni. (Fogalmazványa „a cs. és kir. közös pénzügyministeriumi levéltár“ „Münzen und Bergwesen Arten“ osztályában. Fasc. 918.)¹

Egy 1764 évi augusztus hó 20-án, a lubochnai völgyben fekvő és Kundrat Kasic nevű vágásnak kezelése céljából, Gombás Sztankován, Soso, Hrbol-tova községekkel, valamint a gombási korcsmárossal és ugyanottani molnárral megkötött szerződésből megtudjuk, hogy Lubochnán már kamarai fűrész volt üzemben; megtudjuk továbbá, hogy a két uradalom praefektusa Pongrácz Antal; pénztárosa Vissny Ferenc, obequitárra pedig Molaresik József; kitűnik végül, hogy Lubochnáról nemcsak szálfat és deszkaárut szállítottak a Vágon, hanem szőlőkarókat is.²

Liptóvármegye szabályrendelete az erdők megóvásáról. Geusau báró rendtartása a hradeklykavai kamarai erdők számára.

Ezen időkben az erdők pusztítása az egész országban olyan mérveket öltött, hogy már is attól lehetett tartani, hogy a legközelebbi jövőben még a

¹ Erdészeti oklevéltár II. 209-215. 94 sz.

² Erdészeti oklevéltár 229; 79. sz.

házi szükségletre sem marad többé fa. A magyar udvari kancellária látva és ismerve ezen nagy bajt, 1754-ben tartott együttes ülésében határozatot hozott, hogy ezen pusztítások meggátlása végett Magyarországon elodázhatatlanul szükséges egy erdőrendtartást behozni. Ezen határozat az udvarnál is jóváhagyást nyert, mire a helytartótanács körrendeletben felhívta a megyéket, hogy az erdők megóvása és fenntartása érdekében szabályrendeletet hozzanak be. Ezen intézkedés a magyar állam első erdészeti intézkedése,¹ amely az erdők gondozását országos közügynek magaslatára emeli.

Ezen rendeletről kifolyó törvényhatósági erdőrendtartások között majdnem az első között találjuk Liptó megyének ilyen irányú intézkedését. 1768 évi február hó 27-én Liptószentmiklóson megtartott megyegyűlésükön az egybegyűltek meghallgatják, megvitatják és végül elfogadják az Okolicsányi Antal alispán és Palugyai Mihály vármegyei jegyző által megszerkesztett erdőrendtartást, amely a jövőre nézve ezenképen intézkedik:

1. Egyetlen egy jobbágnak sem szabad földesura erdeiben élőfát, dorongot, karókat, hajtásokat vágni, ezeket vagy hazaszállítani vagy ezekkel kereskedni; de még a földesur engedélyével levágott vastag fát sem szabad másnak eladnia. Ha ez mégis megtörténnék, a fa elkobzandó és az elkövető a 4-ik pont alatti büntetés szabandó ki.

2. De még maguknak a földesuraknak nemeseknek és compossessornak sem szabad kereskedelmi célra vágni rudfát, karókat és fiatal fákat; ha valakit tetten érnek, a fa elkobzandó, az összes kár megtérítendő és a tettes 12 forintnyi büntetéssel sújtandó, mely összegnek $\frac{2}{3}$ -a az ügyészt és a bírót, $\frac{1}{3}$ -a pedig a feljelentőt illeti.

¹ Tagányi Károly, id. művének XXIV. old.

3. Tilos a jobbágyoknak földesuraik engedélye nélkül új irtványokat létesíteni.

4. Senkinek sem szabad tehát sem a földesuraknak, sem jobbágyaiknak élő fát lekérgezni; ellenesetben a nemes 12 frt birságot fizet, a nem nemes és jobbágy 40 botütéssel sujtandó.

5. Az erdőben lévő kalibákat tilos elvinni. Szilárdan építendőök, s nem kéreggel, hanem deszkával vagy zsindellyel fedendőök be. Az ez ellen vétőre a fenti büntetések rovandók ki.

6. A juhászok és pásztorok juhaik és kecskéik részére fiatal előfákat ne merészeljenek levágni. Hogy pedig ennek eleje vétessék, tilos nekik baltát magukkal hordaniok. Büntetésük a fenti.

7. Az erdei réteket csakis kiszáradt fák maradványaival szabad bekeríteni. Büntetés ugyanaz.

8. A juhászoknak kalibáikban csakis kiszáradt fákkal szabad tüzelniök. Ha valaki ezen célra élőfát vágna le, 40 botütéssel sujtandó.

9. A megye által kiszabandó súlyos büntetéssel sujtandók azok is, akiknek gondatlansága, vagy épp rossz akarata folytán gyulladt ki az erdő.

A földesurak és compossessorok kötelessége, hogy az erdő minden általuk legjobban kigondolható módon megóvassék és fentartassék, ha pedig ezt elmulasztanák, vagy pedig az erdei kihágást elkövető jobbágyaikat nem büntetnék, a megye ellenök tegye meg a megtorló intézkedéseket. (Egykorú másolata az országos levéltárban a turóci jezsuiták iratai között. Fasc. 11. Nr. 11 alatt).¹

A megyének ezen erdőrendtartási határozatát minden egyes községben kihirdették, a nemes embereknek latinul a középnyelven pedig anyanyelvükön.

Az 1754 évi kamarai utasítással hasonló fontosságú azon 1766 évi királyi rendelet, amelynek értel-

¹ Erdészeti oklevéltár II, 273—276. 101. szám.

mében az összes kamarai erdők megvizsgálándók és rendezendők. A kamarai erdőgazdálkodás egyöntetűségét ezen időponttól kezdve kell számítanunk.¹

U. a. évi december hó 29-én a pozsonyi kir. udvari kamara főtisztje Erdődy I. gróf és Sághy Gergely átír Grassalkovich gróf kamarai elnökhöz, hogy Ő Felsége parancsára a jövő tavasszal elsősorban a hradeki és lykavai uradalom erdei, amelyeknek fája oly annyira szükséges a királyi só és réz szállítására, megvizsgáltassanak és elrendeltessék, hogy ott a szállításra vágott fa kivételével semmiféle más fát ne vágjanak.²

Ezen megvizsgálással es a két kamarai uradalom erdeinek kezeléséről szóló rendtartás kidolgozásával Geusau báró jeles szakember lett megbizva. Ezen munkálata mintául szolgált azután a többi kamarai erdők folytatólagos rendezésének. Az 1767 évről szóló latin nyelven írt instructiója egész terjedelmében így hangzik :

Utasítás.

Az erdő fentartása és folytonossága más módon nem érhető el, mint ennek részekre azaz vágásokra való felosztásra által, vagyis hogy az erdő előzetes tanulmányozása által megállapittatik azon időszak, amelyen belül a fa tekintettel a hely és talaj különféleségére teljesen megérik és ezzel szorosán összefüggőleg annyi számú vágásra osztatik fel, hogy amikor sorreneben az utolsó vágásra kerül a sor, addig a legelőször tarolt részben a fa már teljesen megnőtt.

Ezzel ellentétben azon erdőkben, amelyekben nincs meg ezen elrendezés és ahol a fát kényük-kedvük szerint vágják, a fák nem egyformán fiatalok és öregek, továbbá az öreg fák döntése és kifuvározása által, a fiatalok² megsérülnek, következésképen

¹ Tagányi K. id. m. XXVI.

² Erdészeti oklevéltár II. 251. 88. sz.

az erdő sohasem lesz sűrű; ki lesz téve a szélroham okozta döntéseknek és kisebb hasznot fog hajtani a tulajdonosoknak. A vágás rendezésének meg van azon haszna is, hogy évente sem kevés, sem tulsok fa nem lesz tarolva és hogy a fák nem maradnak benn az erdőben mindazon korig, amelyben már korhadni kezdenek.

Miután pedig az éghajlat különbözősége szerint a fák más és más évszakban vágandók és mert lomblevelűek más eljárás alá esnek mint a tűlevelűek, azért áttérek a lykavai tüleve'ü erdők tarolása idejének és módjának leírására.

Ezen vidéken a fák vágását szeptemberhó végén, vagyis azon időben kell megkezdeni, amikor a fákban a nedvkeringés már megszűnik és amikor az alattvalók a mezei munkák befejeztével kisebb béren fogadhatók fel.

A tarolásra kijelölt részen először a vékonyabb fakkal kell kezdeni azért, nehogy ezeket a ledülő vastagabb törzsek összetörjék, azután az érett fákra kerül a sor. Az egészen fiatal fácskák meghagyhatók ugyan, de hogy meg ne sérüljenek, jobb ezeket is mind kivágni és az egész területet a jövőre fiatalosnak átengedni. Ahol elegendő munkás van ott a karókat gyökerestül ki kell szedni és a sör és szeszyárosoknak eladni; miután azonban itt munkáshiány mutatkozik, elég ha a törzs egészen közel a földhöz lesz levágva. Nagy előnnyel járna, ha a már más tartományokban használatban lévő kézifűrészeket, amelyekkel a rönköket és ölfát állítják elő, ide is behoznák.

Minden kezdet nehéz s azért ajánlom, hogy az elforgácsolás kikerülése céljából hat lábas tűzifa hasittassék.

Hogy a fatorolás a nagy hideg beálltáig, amikor a munkát már nem lehet folytatni, be legyen fejezve,

elegendő számu munkásokat kell felfogadni. A jeges utak arra lesznek jók, hogy a ledöntött fa könnyű szerrel a mellékvölgyekből a fővölgybe szállíttassék, ahonnan hóolvadáskor vizen a rendeltési helyre fog továbbíttatni. A vágásterületet pedig tavasszal; amikor már a hó teljesen elolvadt, ki kell tisztítani a korhadt fától és levágott galyaktól, és ha ezen anyagot nem lehetne értékesíteni, akkor ott a helyszínen el kell égetni, hogy a terület az új benövésnek, amelyet mag bevetéssel elő kell segíteni, átengedtéssék.

Ezen magbevetés az említett erdőfelosztással összefüggésben van, mert ha az erdő felújítása tisztán a természetre van bízva, kérdés, érett lesz-e az erdő akkor, amikor reá kerül a tarolás ideje és rendje, mert az erdő felújítása nem kultivált területen csupán husz és több év múlva látszik meg csak. Egyes helyeken semmiféle, más helyeken egyenlőtlen felújulás fog beállni. Oka ennek abban rejlik, hogy az erdő felújulása be nem vetett vágásokban tisztán a szél rohamaitól függ, mellyel az egyenlőtlen mennyiségben a szomszédos területre elragadott mag, részben a fű által lesz elnyomva, részben pedig csak évek múlva kél ki.

Hogy az imént felsorolt káros következmények, melyek az erdők fennmaradását és fentartását veszélyeztetik, elháríthatók legyenek, a vágásokat magbevetéssel kell felújítani, amely eljárásnál a következők tartandók szem előtt: a különböző fajú mag érésének és szedésének ideje; a mag eltartásának módzatai; az egyszáz négyzetölnyi területre elvetendő mag mennyisége, és az elvetés ideje.

Miután itt csak tülevelű fák neveltetnek, azért elhagyván a különféle lomblevelű fák ismertetését a tülevelű fák magja érési és szedési idejének leírásával kezdem.

A mag különböző időben érik; így a pinusé szeptember végén, a larix-e október elején, az abies magja február elején, a rubro pinus-é pedig február végén. Mindezeket száraz időben kell összeszedni. Annyi bizonyos, hogy a mag nyérése első sorban az időjárás hőmérsékletétől függ, de az is bizonyos, hogy a két utóbbi magfajta-többször már ősz végén vagy tél elején felszedve sikerrel lett elvetve, Ajánlom, hogy a mag csak a rendes érési időben szedessék össze. Mindenki, aki az erdei dolgokban jártság tudja, hogy az abies magja februárban és március elején az rubro pineus magja márciusban sőt némelykor még április elején, amikor a nap melegebben kezd tűzni, hull alá a fákról, amiből az következik, hogy a magot a téli hideg érlelte meg. Jobban tesszük tehát, ha a magot mielőbb ez a fáról magától hullna le, onnan leszedjük, már csak azért is, nehogy az új helyett, régit szedjük össze. A magot a tobozokból semmiképen sem szabad, amint ezt általánosan teszik, meleg szobákban, annál kevésbé kenyérsütő kemencékben kipergetni, mert ezen mesterséges meleggel ki lesz szárítva a magnak zsíros alkotórésze, amelynek hiányában vagy épenséggel nem, vagy csak nagyon későn kél ki, sőt ha nincs nagy nedvesség, teljesen el is szárad.

A magot legjobban érleli a levegő és a nap. Azért tehát a kellő időben összeszedett tobozok a levegő és nap behatására maguktól fognak megnyilni és a magot kipergetni.

Az így összeszedett mag hűvös és egerektől mentes helyen több évig eltartható; de mert nem minden évben szokott elegendő és jó mag teremni, ajánlatos, hogy bő-terülő években nagyobb mennyiségű mag szereztessék be.

A magelvetés tavasszal, nevezetesen áprilisban és május elején történik. Nem szükséges a magot földdel leszórni ha a vetés erős és szélcsendes időben történik, akkor u. is már pár nap múlva csirázni fog;

ha azonban száraz időben lesz elvetve akkor sokáig a felületen marad és az egerek és madarak zsákmánya lesz.

Az egészen új vágás, ha nincs benne sok fű, már is jó talaj a vetésre. Ha pedig régi vágás, mező, rét avagy pedig elhanyagolt terület lesz beerdősítendő, szükséges ezt az év végén és elején kétszer felszántani és megboronálni. Az ezenképen elkészített talajra a mag elszórandó.

Egyszáz négyzetölnyi területre, ha sűrűbb erdőt akarunk, a pinus magból 16 font, a larix magból 10, az abiesből pedig 12 font szükséges.

Öregbbr magból ugyanakkora területre több mag kell; megjegyzendő azonban, hogy bármilyen mennyiségű mag vettetik is el, ez a fiatalosnak csak hasznára lesz.

Ezeknek előre bocsátása után az erdőnek felosztásáról fogok tárgyalni.

A lykavai uradalom összes kamarai erdei öt főrészsre azaz osztályra, ezeknek pedig mindegyike, az erdők állapota, terjedelme, a talaj minősége szerint különféle alosztályra esnek szét, az oszlop, szám és év megjelölésével amely szerint tarolandók.

Az első főosztályt képezi a Vág és Rózsahegy városa mellett lévő Csebrad hegy, amely 80 vágásra van felosztva azért, mert az említett rendszer értelmében annyi év kell hozzá, amíg ezen területen a fa teljesen kifejlődik.

A második főosztályt képezik a Loviszkokozy Chrbti, Pod Behar és Dedinszka, nevű erdők, amelyeknek jobb talajában a fa 70 év alatt fejlődik ki, miért is itt 70 vágáslelt kijelölve.

A harmadik főosztályba esnek a lubochnai fővölgybe torkoló Rudno Visna, Krátka Nyisna, Visna Chmelinczova, Balczova, Zazihlov, Thüreczka, Kamena Murinka, Skutova, Klakova, Hlinova, Chovanova Mu-

rinka, Szalatin, Sztupeczka, Kraczkova, Hatalka és Preztova mellékvölgyek és a velük összefüggésben levő összes kisebb völgyecskek; mindezek a fenti rendszerre való tekintetből 90 vágásra vannak felosztva.

A negyedik főosztály, amely 140 alosztályra esik széjjel képezik a szintén Lubochnai fővölgybe torkoló mellékvölgyek, nevezetesen a Hlinova, Rakova, Rebrova, Petreczova, Lippova, Nisna és visna, Csepelova, Marnova, Jarabinszka, Nisna, Blatna, Brskova Kunkratka, Nisna és Visna, Bolfova és Jaraviszka és összes völgyecskeik. — Miután az itt található fák nagyon is alkalmasak hajóépítési anyagul és közel is esnek a nagyfűrészhez, azért intézkedtem, hogy ezen a többenél valamivel termékenyebb terület 140 éves fordulóval, amely idő alatt a fák teljesen ki fognak fejlődni, hajóépítésre tartassék fenn.

Az ötödik száz vágásra felosztott főosztályba soroztatnak a hasonlóképen a lubochnai völgybe torkoló Javorina fele, a Stephanovo, Nisna és visna, Mathejova, Podmocsidlom, Podcsiernim Kamenom, Velki, Mali Rakitvo összes apró völgyecskeikkel együtt. — Ezen területek talaja terméketlen, s azért 100 év kell hozzá, amíg a fák itt teljesen kifejlődnek.

Minden jól elrendezett erdőben egyik vagy másik részlet reserválva lesz azon beállható eshetőségre, hogy egy évben több falu le talál égni, vagy maga a vágás is tűz által pusztul el; hogy tehát ilyen esetekben elég fa legyen és hogy a megállapított tarolási rend fel ne bomoljon, reservált erdőnek is kell lennie. — S azért az első főosztályban felsorolt kisebb Csebrad és a magas Csebradnak egyik része továbbá a második főosztály Kacska nevű hegye, és az ötödik főosztály Jarabinszka Visna, a Javorina völgy fele része nem lettek alosztályokra felosztva, hanem reservált erdőknek minősítve, a mi a térképen is jelezve van.

De kell, hogy tekintettel a mai háborus időkben a dunai hajók építési anyagára is. Ezen célra legalkalmasabbnak tartom a Lubochnya fővölgygel összefüggő és a negyedik főosztályba tartozó gyönyörű Csernova völgyet, amely fekvésénél fogva, leginkább pedig az ott található óriási fáknál fogva, a Dunán közlekedő hajók építésére lesz fentartva; ami a térképen s ki van tüntetve.

Ugy ezen reservált, valamint a többi itt felsorolt erdőknek területi nagysága, a vágásokba való felosztása részletesen ki van tüntetve az öt térképen, leírásuk és állapotuk pedig le olvasható a megszerkeztett tabelláról. (Fogalmazványa az Országos levéltár kincstári osztályának instructiói között:)¹

Erdészeti fejlődésünk korszakos eseményeként kell tekintenünk a Mária Terezia által 1769. dec. 22-én kiadott 55. pontból álló országos erdőrendtartást.²

A technikai vívmányok is kezdenek lassan alkalmazást nyerni az erdők kihasználásában: az eddigi vizifűrészek pótlására, olyan helyeken ahol nem volt meg a vízi erő, 1767 év elején királyi rendelettel ló által hajtott fűrész lesz ajánlva.³ majd meg 1769. nov. 13-án egy ember által kezelhető fát taroló gépet hoznak használatba.⁴ 1771 január hó 14-én a vágásokban visszamaradt tuskók és gyökerek kiemelésére alkalmas gépet ismertetnek. — A kézfűrész használatát Geusau báró hozta be 1767-ben a hradek-lykavai uradalomba, az ország többi vidékein azonban ismeretlen lehetett ezen acél szerszám, mert a királynő 1771 július hó 20-án rendeletet ad ki a helytartó-

¹ Erdészeti oklevéltár II. 268–273. 100 sz.

² Közölte az Orsz. Erdészeti Egyesület 1870 évi évkönyvében. — Erd. oklevéltár II. 296-314; 116 szám. Schmidt F. A.: Chronologisch Sammlung der Bergesetze Wien, 1834 XIII. 183-206.

³ Erdészeti oklevéltár II. 95 szám.

⁴ U ott 114. szám.

tanácsához, amelyben meghagyja, hogy a fák tarolásánál az eddigi fejsze helyett a fűrészszert használják.¹

Ezen időben épül a fenyőházai erdészlak.²

1799-ben megveszi a magyar udvari kamara a Liszkófalván lévő Török-Musztafa nemesi birtokot 12012 frt 67 denáron.³ Török Musztafa őse 1545-ben kapta ezen nemesi curiát Pekry Lajos akkori lykavai várurától.

1782 augusztus hó 2-án kelt hradeki uradalmi praefektusi rendelettel Hibbe privilegiált város bírása és az ottani polgárok concessiót kapnak a maluzsinai határban lévő Malá és Velka Dostyankán vasérc bánya nyitására. Ugyanezen évben földesurasági engedéllyel Rupprecht János Liptóvármegye főchirurgusa is bányát nyit a swarini határban fekvő Javoriszkóban és a kokavai határban lévő Tomanovában.⁴

Verbic-Husták területe kamarai birtok volt, lakosai kamarai jobbágyok. Mint ilyenek, kötelesek voltak robott munkát teljesíteni, de mert a Cseh- és Morvaországból itt megtelepedett Stodola Ádám, Pesek Tamás, Zsuffa Ádám, Volko János stbik már is bőri-parral foglalkoznak és ez nekik szépen jövedelmez, 1788. november hó 29-én a kir. udvari kamara bizonyos előnyöket ad nekik, nevezetesen felmenti őket a robott munka alól, de ellenszolgáltatás címén köteles fizetni minden ház után 4 Rftot, minden zsellérség után 2 frtot. A kamara megengedi nekik a szabad sör és pálinka főzést és ezen italok kimérését, kötelesek azonban évente minden egyes üst után 2 frtot, a kimérés után pedig 1 frt 30 krt fizetni. A bor kimérését a kamara továbbá is magának tartja fel.⁵

¹ Erdészeti oklevéltár II. 138 sz.

² Liptóújvári főerdőhiv. irattár I. R. 16. sz.

³ U. ott. 20. szám.

⁴ Főerdőhiv. irattár. I. K. 24. sz.

⁵ U. ott. 26-27. sz.

Ehhez hasonló kedvezményben részesítette a kamara már 1778-ban Kis-Bobróc és Pálfalva lakosait. Lykava uradalmának jobbágyai voltak, az urbárium kötelezettségeket rótt rájuk. Ezeken enyhített 1778-ban a kamara azáltal, hogy összes urbéri tartozásukat községenként és évenként 294 frt-tal váltották meg. Sőt a kamara még tovább megyen: megengedi nekik a bor, sör és pálinka kimérést, utóbbinak még főzését is, megengedi a hus kimérést, a halászatot és vadászatot átengedi nekik a malomjogot. Mindezekért évi 63 frtot tartoznak fizetni.

Az udvari kamarai Tanács azonban óvatos volt, mindezen kedvezményeket u. a. évi március hó 27-én hozott határozatával egyelőre csupán hat évre adta meg.¹

1786-ban Pongrácz Antal eddigi uradalmi praefektus Besztercebányára kamarai adminisztrátornak lett kinevezve, utóda Girsik János Xavér, aki Petrasch Ágoston Liptóvármegyei mérnökkel szerződést köt a hradeki-lykavai uradalom erdeinek, réteinek, irtványainak és urbéri telkeinek, felmérése és rendszeres térkép megszerkesztésének ügyében. Különös, hogy dacára annak, hogy Liptóújváron már erdőhivatal van, a hivatalos pecsét körirata még most is a régi: k. k. kupfer transport amt in Hradek.²

1786-ban a magyar udvari kamara azonaj ánlatot teszi a Szent-Ivány családnak, hogy Kis-Porubán, Vázsecen és Csorbán lévő erdő és földbirtokait engedje át a kincstárnak, amely birtoktest ellenében a kamara az ország más helyén ki fog hasítani a családnak hasonló terjedelmű erdő- és földbirtokot. A család u. évi február 15-én megtartott értekezletén elhatározza, hogy a kamara ezen ajánlatát csak azon esetben fogadja el, ha a kincstár a jelzett birtoktesten kívül a család összes többi, nevezetesen a bocai, szent-

¹ U. ott. I. A. 16. sz.

² U. ott. I. A. 21, 22, 24. számok.

iváni, magyarfaivai és németporubai birtokait is átveszi, illetőleg becseréli.¹

A birtokcsere, amint ezt a mai állapot is igazolja nem sikerült.

II. József elrendelte, hogy a közös erdőbirtoklás miként való megszabályozása iránt neki vélemény adassék. A főkörmányszék 1787 novemberében ez ügyben előterjesztést tett és december havában az összes vármegyéket véleményadásra szólította fel. Liptó és Árva vmegyék 1788 május hó 24-én terjesztették be együttesen javaslatukat a közös erdők használatát illetőleg, amely a következőképen volt megszövegezve: In betreff der steuerung der waldexessen, wodurch denen wäldern eine verwüstung bevorstehet, wird zufolge der hohen verordnung vom 8. Jänner uro 1766. in aller unterthänigkeit der aufgetragene vorschlag mit unmaassgeblichen gutachten nachstehendermassen einer hochlöblichen königlichen statthalterey vorstellig gemacht.

Die widerholtenmassen kund gemachte forstordnung sehet man dergestaltt eingerichtet zu seyn, dass bei dessen gewünschter beobachtung die dem publico nachtheilige waldverwüstungen von sich selbst eingestellt werden müssen.

In jenen dahero örtern, wo mehrere compossesores gezehlet werden, wo die wälder ungetheilt sind, wäre erforderlich die wahre proportion nach verhältniss der grösse der waldungen und nach massgab der proportion der condivisionalität und wo die mitbesitzer nicht einerley recht hegen, ab intravillano abgemessen dergestelt einzuführen, dass es zwar einem jeden mitbesitzer freystünde von dem windfälligen und anderen durren holz so viel, als er zu seiner häuslichen nothdurft benöthigt aus den gemeinschaftlichen waldungen führen zu lassen, von dem grünen

¹ Liptóújvári főerdőhivatali irattár. I. A. 25. sz.

holz hingegen nur soviel, als die ergründete proportion zulässt, einem jeden gestattet werde.

Zur unterstützung dieses vorschlags werden folgende beweggründe gehorsamst angeführt:

1-o. Dass auf diese art ein jehner mitbesitzer maas seines possessorii in dem genuss verbleiben wird und doch die willkührliche benutzung der gemeinschaftlichen wäldern, woraus die endliche verüstung folgen muss, am sichersten gesteuert werden kann.

2-do. Dass die in vorschlag gebrachte proportion entweder ex mutuo concessu der partheyen, oder im weigerungsfalle, ohne sich in die processual weitläufigkeiten einzulassen, actore fisco magistratuali, da es das allgemeine beste erfordert, einzuführen könne; nach dessen einföhrung aber

3-tio. Müsse dem komitate die erlaubniss und vollmacht eingeräumt werden, nach eingehnem einsicht von der grösse und dem bestand der wälder der nothdurft der mitbesitzer, das von jahr zu jahr zu fällen thumliche quantum zu bestimmen und die übertreter nach maass des excesses zu bestrafen; endlich

4-to. Andurch wurde den grundherrschaften die mindeste gelegenheit zur unbilligen benutzung der wäldern benohmen und die unterthanen zur beobachtung der forstordnung angehalten. Dergestalt aber alle ersinnliche excessen gesteuert, da alljährlich sowohl dass zu fällen kommende holz-quantum, als auch jenes, wie viel holz ein jeder mitbesitzer schlagen zu lassen berechtigt sey, bestimmt und bekannt werden müsste.

Szent-Miklós, den 24. Maji 1788. Joseph v. Reviczky m. p. Lypto-Arvaer 1. v.-gespann. Karl v. Muslay m. p. obernotär.

(Eredetije az országos levéltár helytartótanácsi osztályában Publ. Pol. 1787. évi 479. pos. 34. alatt)¹

Girsik János uradalmi praefektus 1794-ben halt meg, utódjául morgensterni Wisner Ferenc lett kinevezve. Ő adta ki 1799 dec. 31-én a hradek-lykavai uradalomban alkalmazott hradeki kamarai örök részére a következő, akkori németséggel megírt szolgálati utasítást:

Vorschrift für das königl. cameral-waldrennamt über die wochentlich bestimmte beeedete holzknechte und schichtenarbeiters bey denen ober und untern wasserablassen, rechen, saagmühlen und bergständen, und zwar:

Woher	Nahmen	Täg- lich an lohn	Wochent- licher geldbetrag	
		kr.	fl.	kr.
Gombass	Anton Schmidt holzknecht auf der bergstadt pr 6 täg . . .	24	2	24
Hradek	Martin Pallay holzknecht auf der bergstadt pr. 6 täg . . .	24	2	24
Likauka	Joann Bukovy bey den obern ablässen und saagmühlen . . .	24	2	24
Dovalló	Mateg Bobula bey untern ab- lässen und saagmühl	24	2	24
Sz.-Péter	Jano Ulisny als schlichter und wachers samt nachtwache	22 $\frac{1}{2}$	2	37 $\frac{1}{2}$
Magyarfalv.	Jano Simoncsek als schlichter und wachers samt nachtwache	22 $\frac{1}{2}$	2	37 $\frac{1}{2}$
Sz.-Péter	Jano Csiniga als schlichter und wachers samt nachtwache . . .	22 $\frac{1}{2}$	2	37 $\frac{1}{2}$
Porubka	Misso Juriss als schlichter und wachers samt nachtwache . . .	22 $\frac{1}{2}$	2	37 $\frac{1}{2}$
Sz.-Péter	Andreg Csesznak als schlichter und wachers samt nachtwache	22 $\frac{1}{2}$	2	37 $\frac{1}{2}$
Sz.-Péter	Adam Csatlós als schlichter und wachers samt nachtwache . . .	22 $\frac{1}{2}$	2	37 $\frac{1}{2}$
Porubka	Jano Kovács als schlichter und wachers samt nachtwache . . .	15	1	45
Hradek	Jano Pallay bey der praefecto- rats kanzley nächtlich	8	—	56
Hradek	Mateg Pallay bey der cassa wechselweis	8	—	56
Hradek	Mateg Bobula bey der cassa wechselweis	8	—	56
Summa		—	29	54

¹ Erdészeti oklevéltár II. 578-9. 24. szám.

Erstens. Wenn nun bei solchen ober und untern wasserablüssen und saagmühlen, dann bergstädten nach zeit und umstände und erfordernüß ein und andere mehrere arbeiter aufzunehmen seyn werden, so kommen solche in derley wochentlicher schichtenliste nach obigen continuative einzutragen und zu specificiren, jedoch wird hiebei zu beobachten aufzutragen, dass ja ohne vorläufigen vorwissen und beynehmigen des praefektorats keine mehrere nicht aufgenommen werden, sondern immer bey jeden fall vorhero die erforderniß angezeuget und die bewilligung gewärtiget werde, und sollte in ein und andern dringenden fällen sich eine nothwendigkeit ergeben, die etwann aus abwesenheit des praefektorats nicht, gleich könnte gemeldet werden, so ist eine dergleichen veranlassung entweder des ein oder des andern herrn beamten, dernach selbe ihre beschäftigungsbestimmung haben, jederzeit, sodann wenn die wochenliste zur ersehung und bestättigung dem praefektorat vorgeleget wird, auch eines solchen seine schriftliche nothwendigkeitsanstellung bey dieser oder jener aerariaarbeit oder vorsendung beyzulegen, um einsehen zu können, ob auch die nothwendigkeit richtig also gewesen seye, im gleichen wird auch gleich wie keine arbeits specification, so auch diese ja nicht ehe auszuzahlen seyn, bis nicht von dem verfasser der arbeitslisten dann dabey gewesten practicanten, aufsehern und dabey gearbeiteten meistern unterfertiget, durch h. wald-offizier übersehen und unterschrieben und auf dem umschlag des praefektorats revisum wird aufgesetzt seyn. Sollen übrigens in ein und andere angelegenheiten die ohnengeltlich sich verwendete practicanten verschicket, oder bei denen arbeiten angewendet werden, so kommen selbe in jene specification, bey welchen gegenstand sie sind angewendet worden, nach vorläufiger praefektorats bestättigung einzutragen.

Zweytens. Und da nun bey dem königl. wald-reutamt die zwey fixirten wochen-schicht-listen bestehen, nemblich jene in wald und königl. holz-schlägen, sodann diese bei denen zwei wasserablässen, rechen und saagmühlen, dann bergstadts arbeiten so haben keine andere arbeitslisten nicht plaz, ausser dasselbe mit einer ordentlichen und der rechnung beizulegen verordnung gedeckt seyn.

Drittens. Gleich wie dahero für die wald und holzschlagsarbeyten immer der holz-meister und ohnehin in holzschlägen schon fest gesetzte auswärtigen holz knechte zu hafften haben, oder jene rewier-försters, von welcher die wald-schicht-liste einlauft, so wird das königl. wald-reut-amt genau auf die richtigkeit solcher listen wachen, da solches das rechnung wessen betrifft, und bey einem zweyfelhaft oder unrichtigen fall solchen dieser praefectur sogleich anzeigen, von dahero auch diese praefektur ja ehe diese arbeitslisten, es seyen wald oder andere arbeiten, in keine super-revision nehmen wird, bis nicht von seite wald-reutamtlicher individeum solche als revidirt unterfertigt seyn werden.

Viertens. So ingleichen was weiters die bestimmung deren bey denen wasser-ablässen, saagmühlen und bergstädten betreffende holz-knechte, wächter und arbeiter anbelagt, so haben eigentlich der

Anton Schmidt und Martin Pailay bei all und jeden flossholz schindl, weinstöcken und sonstig aus stamholz erzeugenden requisiten, einlösungen, übernahmen uud verabfolungen gegenwärtig zu seyn und hat das königl. wald-reutamt all dieses mittelst selbe und keine andere befolgen zu lassen und sie nach der ohnehin bereits schon eingeführten ordnung in hinsicht deren schriftlichen anweisungen zu behandeln und zu ihrer schuldigkeit zu verhalten und ja keine mündliche verabfolgung zu veranlassen. Und da diesen ihre

pflichten die richtigkeitspflege derley materialen zum zweck haben und ihre stätte anwesenheit durch den tag erfordern, von daher müssen solche von denen nächtlichen wachhaltung entlediget bleiben, als selbe sonst ohnmöglich den ganzen tag über von anbruch desselben bis die spätte nacht genug thun könnten.

Fünftens. So wie holz-knecht Jano Bukovy bei den obern ablass und Mateg Bobula bey den untern ablass rechen und saagmühlen in der arbeit stehen und alle hierbey sich ereignende unglükte oder beschädigungen, sie mögen was immer nahmen oder herkommen haben zu verhütten schuldig sind, so eben haben sie onehin schon weitläufiger erklärt und eingeführter massen auf alle bey denen saagmühlen und ablassen befündlichen materialen und requisiten alle sorgfahle zu tragen und so wie ihnen obliget, bey allen denen erzeugenden und übernehmenden schnittmaterialen gegenwärtig zu seyn und selbe unter ihrer aufsicht in nichtigkeit und ordnung zu erhalten, davon red und antwort zu geben, so eben kann und darf ohne solchen ja nichts, sondern nur mittelst selbe das angewiesene, sobald es der eingeführten ordnung und instruction gemäss mittelst den königl. reut-amt anselbe schriftlich gelanget, erfolget werden und haben derley anweissungen heilig aufzubewahren, als bey was immer für einer inventur in verstossmässigen fälle einzig derley schriftliche legitimationen werden geltend seyn.

Sechstens. So wie diese erst besagten beyden holz-knechte diese obige pflicht in genanen vollzug zu bringen haben, so eben werden sowohl auf den stäts gutten zu erhalten den stand deren ablassen nicht nur zu wachen haben, sondern sind verbunden all und jede derley werks-gebäude, depositionen und bergstädte stäts in ordentlichen und reinen stand, so wie es onehin schon vorgeschriebener bestehet, zu besorgen, übrigens aber

Siebenstens. Treffete diese bey den holt-knechte zur nächtlichen sicherkeit der waldamts-cassa die wechselweisse wachhaltung bey selber, da aber der Jano Bukovy bei dem obern ablass, rechen und saagmühl zu enfernt ist und selbst alldort nachtllich so wie tag die obhut halten muss und nicht einen tritt von dannen abgehen darf, so wird statt dem gedachten Jano Bukovy der förster Mateg Pallay zu solch wechselseitiger cassa wacht zugetheilet.

Achtens. Endlich in hinsicht deren übrigen wächtern, welche sowohl bey tag als nacht auf alle feuer sicherkeit als übrig sonstige veruntreuungen genau zu wachen, all und jeden aufenthalt verdächtiger leuten zu verhütten haben und in allen denen in diessfälliger ordnung und sicherkeit eingeführten sazungen allivo ihre pflichten umständlicher geschildert werden, genau nachzukommen verbunden sind, so wie ihnen auch obliget, ausser ihrer wachzeit sich zu andern aerarial-vorfallenheiten gebrauchen zu lassen, so wird jedoch keiner von solchen, obwohlen sie bey denen h. beamten mehr darum eingetheilter bestehen, auf das sie in jeden ärarialvorfall ämtlicher angelegenheiten des dienstes wegen sogleich können gebraucht zu werden, ja zu keine privat-versendungen anzuwenden seyn und es hanget selbst von denen herrn beamten ab, auf solche ein obachtsammes aug zu haben, damit sie ihre obliegenheit sowohl tag als nächtlich pünktlich nachkommen und den solchen wächtern es onehien obliegt, jeden fall genau sogleich der instruction gemäss zu melden, um unverschreibliche zu rechtweisung zu erhalten, folglich auf dass sich selbe in jeder gelegenheit, da die h. beamten im ihren amtsgeschäften bald dort, bald da zerstreut sind, zu helfen wissen mögen. Mithin wird sowohl ihrer als andern partheyen wegen, welche etwas anzubringen haben, auf den praefektorats-kanz-

ley eingang aufgezeichneter zu finden seyn, welches individuum von wochen zu wochen die kanzley-inspektion habe, und da ein solches individuum ganz sicher alstáts in loco anwesend seyn wird, so haben dergleichen sich in vorkommánden fällen an solchen zu wenden, als von welchen sie, in soweit es umstände und thunlichkeit zu lassen wird, einstweilige zu rechtweissungen erhalten werden. Damit aber

Neuntens. Absonderlich bey denen náchtlichen wachhaltungen bestimmt seyn, wer und welcher eigentlich, dann zu welcher zeit wirklich auf denen bestimmten posten sich befinde, um in jeden fall einer vernachlässigung auf den schuldigen zu kommen, mithin, da jederzeit eine halbe nacht ein oberwächter mit dreÿen mitwächtern, sodann die andere halbe nacht der andere oberwächter mit 3 andern mitwächtern bey denen gesamen holz-bergstädten, rechen, saagmühlen, holz-, eissen-, kupfer- und salz-depositionen die wachen zu besorgen haben, von dahero

Wird jederzeit die erste halbe nacht von abend bis mitternacht der oberwächter Adam Pallay mit denen 3-en mitwächtern als

Misso Juriss
Jano Simoncsek und
Adam Csatlós,

Von mitternacht aber bis früh der oberwächter Jano Kovács mit denen 3-en mitwächtern als

Jano Ulissny
Jano Csunga und
Ondrej Czesznak.

Die nachtwachen befolgen und durch den ganzen jahreslauf die wachstunden so zu beobachten haben, auf das wehrend denen 4 monathen November, December, Januari und Februari von 6 uhr abend bis 12 uhr, dann von 12 bis 6 uhr früh, wehrend denen

4 monathen September, October, März und Aprill abends von 7 uhr bis 12 Uhr, und sodann von 12 bis 5 früh und endlich die übrigen 4 monathen, als May, Juni, Juli und August abends von 8 bis 12, dann von 12 bis 4 früh so in vollzug gebracht werden, auf dass gleich wie in denen sazungen schon festgesetzt ist, keiner seinen posto zu verlassen habe, gleich wie demnach

Zehntens. Jäne wächter von abend bis mitternacht bis früh ihre posten in drey theil abgetheilte haben, als nemlich Adam Csatlós und Jano Csunga die Drevarna den ablass und bergstadt bis zum klausmeisters quartier, so eben von klausmeisters quartier, an die saagmühl, saagklötzer, alldortiger flossholz und und gesamte gebäude von einer seite bis ober die kirche und so von der andere seite unterhalb des würlshaus und holz depositionen werden die wächters Misso Juriss et Jano Ulissny. Endlich dem untern theil von eissen-verschleiss-magatzin, salzamt und kupfer-depositionen, dann untern flossholz-portu die wächter Jano Simoncsok und Ondrej Csesznak besorgen so wie also ein jeder dergestältiger wächter seinen eingetheilten posten stäts zu protocolieren und in gemässheit deren in sazungen festsetzen regeln fürzuschreiten hat, so eben wird derjenige oberwächter, welcher die wacht hat, jene voreingetheilte wechselweis visitiren und so wie er allenthalben selbst wachsam zu seyn hat, dieselben anzuhalten und bey befund einer nachlässigkeit bey den früh-rapport den praefectorats-kanzley inspektionsführenden individuum anzuzeigen hat. Und da

Eilftens. Die stunden-ausblassung eingeführt ist, dass solche der oberwächter zu befolgen hat, so wird solches sowohl von jehnen gegen mitternacht als diesen gegen morgen unachtsichtlich selbst und durch keinen andern zu befolgen seyn, so wie die übrigen

wächter jedweder mit den eingeführten nachtpfeiffeln stäts versehee seyn müssen, mittelst welchen sie in nöthigen fall einer entdekung oder erforderlichen hielf solang, damit das zeichen zu geben haben, bis dass der allenthalben obhut habende oberwächter oder auch in fall die benachbahrten neben-wächter dahin komme, wo der ruf geschehe.

Zwölftens. Ist genau darauf zu sehen, das diese und sowohl alle jene vorenthaltenie holzknechte allstäts mit ihren schildern versehener und nie ohne solchen erscheinen.

Gegeben von königl. cameral Hradek und Lika-vaer waldpraefektorat zu Hradek den 31. December 1799. Franz Wissner v. Morgenstern mp. wald-
prafekt.

(Másolata az Orsz. Levéltár kincstári osztályának Präsíd. Forst gyűjteményében.)

A lipóujvári erdészeti iskola.

Az új praefektus nevéhez fűződik hazai erdészeti oktatásunk megteremtése.

Az erdészeti szakoktatás kérdése 1768-ban merül fel legelőször, amikor a királynő átirt a magyar udvari kamarának és elrendelte, hogy válasszon ki a hazai ifjuság közül kettőt, aki a geometriai ismerekben kiválik s akit a külföldre lehessen küldeni azzal, hogy ott elsajátítsák az erdészeti tudományt. A két boldog ifju a szempei kir. akadémiai collegium tanulója volt, névszerint a 19 éves Fidler János Mihály, kassai harmincadosnak fia, és a 19 éves Schwartz János, győri kir. sóhivatali ellenőrnek fia. Kár, hogy ezen kiküldetés csupán a két fiatal emberre szoritkozott, mi miatt, ugymint azelőtt ezután is, a szakembereket a külföld adta a magyar erdőknek. Ezen külföldiek mellett gyakorolták bele magukat a miéink, de ezen

methodus nem felelt meg sem a szakerdészet folytonos térfoglalásainak, sem a magasabb szellemi igényeknek. Az ügy javulni kezd azzal, hogy a királynő 1770. április 2-án elrendeli, hogy a selmecbányai új bányászati akadémián az erdészet is bevétessék a tantárgyak közzé: „es ist aber auch auf den unterricht in der Waldkultur der sorgsame Bedacht mitzunehmen, zumalen diese Cultur dem Bergbau ohnumgänglich nöthig ist.“ Az intéző körök azonban csak annyiban feleltek meg a királynő inteniójának, hogy a 3 tanszékkal 3 évre megállapított tanfolyam harmadik évében a bányaműveléstan, ércelőkészítés és bányajog mellett az erdőgazdászat is lett tanítva. De ez sem tartott sokáig, mert pár év múlva a bányaműveléstani tanszék eltörlésével, az erdőgazdászat tanítása is megszűnt. Az 1791. évi országgyűlés által a bányászati ügyekre kiküldött országos bizottság megsürgette az erdészettudomány előadásainak felvételét. Majd ismét Mak Domonkos budai matematikai professor sürgeti az erdészeti katedra felállítását, s maga ajánlkozik ennek betöltésére. Mindkét kísérlet hasztalan volt, mert amíg a bizottság javaslata felett napirendre tértek, addig a kancellária Makot 1792. november 26-án 11894 sz. rendeletében arra hívta fel, hogy előbb szakművet írjon meg és ezt mutassa be a kancelláriának.¹

Amíg a renitens hatalmi körök huzzák-halasztják az erdészeti tudományos szakképzésnek megoldását, morgensterni Wisner Ferenc praefektusban szülemlik meg egy fenkölt eszme, amely további kifejlődésében hozzájárul a selmecbányai erdészeti akadémia létesítéséhez. Midőn 1795-ben kinevezték a hradek-lykavai uradalomnak praefektusává, sajnálattal konstatálta, hogy

¹ Vadas Jenő: a selmecbányai m. kir. erdőakadémiai története. Tagányi K. id. m. XXXII. Erdészeti oklevéltár II. 104; 225; 226 sz.

székhelyén Liptóújváron (akkoriban Hradeknek nevezték) még egyszerű iskola sincsen és hogy az egész napon át elfoglalt, néha pedig huzamosabb ideig távollevő erdészeti alkalmazottak gyermekei minden oktatás nélkül vannak. A maga, barátai és a szülők költségén felfogad egy Grünwald György nevű tanítót, évi 200 R. frt fizetést ad neki, kibérli 25 frt-on a Lichtner György-féle magánházat (mostanában a templom alatt lévő első ház) ahol a tanítás 1796 február 2-án kezdetét veszi. Az elemi iskolai tantárgyakon kívül a fiuk egy Wisner által megírt „Forstcatichismus-“t tanulnak, amelyből megismerik az erdészet elemeit olyan sikerrel, hogy amikor Mandich beszercebányai püspök, mint tankerületi főigazgató, az újvári iskolát első alkalommal meglátogatta, kis erdészeti tanintézetre bukkan ott, amelyben a tanulók kitűnően megfelelnek a nekik feladott erdészeti kérdésekre is.

Wisner, hogy az általa alapított erdészeti szakképző intézet jövőjét biztosítsa, az udvari kamarához fordul anyagi támogatásért. Inventiv ügybuzgalma megérdemli, hogy az országos levéltárban őrzött ezen folyamodványát a maga eredetijében közöljük.

Hochlöblich königl. hungarische hofkammer!

Bei dem antritte der hierortig mir allergnädigst anvertrauten waldpraefektorats-stelle habe ich sowohl zum höchsten aerarial, als auch allgemeinen nachtheil befunden, dass auf dieser Hradeker niederlag und denen dazu gehörigen waldämtlichen neben-revieren von den verschiedenen werkmeistern, saag- und holz-knechten, dann förstern beamten und sonstig hiesig erforderlichen manipulations- und werkleuten ihre kinder, deren zahl zusammen genommen mit der eisenhandlung, so eben unter dieser wald-praefektorats-direktion stehet, sich auf 60 und noch weit mehr belaufet, als an einem entlegenen einöden ort wo-

selbst man ohne aller menschlicher hilfe verlassen ist, sich selbst überlassener ohne dass weder von religion noch andern doch jeden menschen nur allen höchst erforderlichen kenntnissen, um sich jemals ihr brodt verdienen und dem staate nützlich seyn zu können, theils aus entlegenheit von allen schulen, theils wegen mittellosen umständen ihrer eltern, die sich kaum selbst erhalten und nicht auf entfernte versendung ihrer kindern gedenken können, aller gelegenheit beraubt sind, in mindesten etwas erlernen zu können, sondern durch den müssiggang veranlassen nichts als zöglinge für das höchste aerarial und das staats-beste, wohl aber als höchst eine gefährliche jugend heranwachset, welche weder menschen-pflichten, noch gehorsam, noch sonst etwas nützlich auszuüben zu erlernen in stand gesetzt ist.

Was hieraus durch jahr von jahr zunehmend dergleichen sich und dem müssiggange frey überlassenen kinder da es ihren eltern, welche tag täglich ihren manipulations-arbeiten obliegen, theils in wäldern, theils bey denen werkern abwesend sind, vielen onehin selbst an kenntnissen gebricht, dass also von selben keinen unterricht zu hoffen haben, dem allgemeinen wohl für ein nachtheil und was für eine sorte menschen in einer solchen einöden-entlegenheit heran wächst, erachtete ich in unvorgreiflich allhier nicht weiters erörtern zu dürfen, da es einer hohen anerkennung ohnehin nicht entgehen wird. Ich habe mich daher dahin bestrebt mittel zu ersinnen, auf auf welche art ich diesen nachtheil, in so weit meine und andere guten freunde kräfte es zulassen, vorbeugte, um wenigstens die schon erwachsenen kinder aus diesem verderben zu retten und durch gemeinschaftliches zusammen beytragen um einen mann zu besorgen, welcher diejenigen kenntnissen und erforderlichen besonderen gaben vorzüglich besitzt, einen lehrer vorzustellen und da ich zugleich trachtete einen

solch geschickten namens Georg Grünwald hiezu handhaben, weichen ich nebst denen national schul-traditions ersten klassen auch zur beybringung der hiesigen jugend höchst erforderlichen waldwesens kenntnissen anwenden könnte, indeme alle dergleichen nachwachsende zöglinge sich onelien meist wiederum bey denen nämlichen manipulationen ihr brod zu verdienen trachten müssen und dieses eben hier zu land bishero verabsäumte höchst erforderlich zu stand zu bringen wäre, dass mann in hiensicht der wälder ihrer entstehung, pflege, nachpflanzung, dann ordentlichen bearbeitung derselben mittelst ordentlich theoretisch und praktischen kenntnissen die jugend, in solcher gegend, wie hier bestehet und wo alle derley hätte sich an vorzüglichsten ereigen und zurechtweise und durch öffentliche lehre zugebildete und dem land nützliche und wahre waldmänner gestalte, so hatte man eins weilen denenselben einen ordentlichen forst cathedismus entworfen, welcher nebst denen übrigen schullerungs-obliegenheiten zu festgesetzten zeiten dieser jugend, aus welchen man einestweilen bis 30. seit ersten Hornung d. j. vorhrneme und zu ordentlichen schulgange anhielte, mit besten erfolg, wovon man in anwesenheit des (p. t.) herrn bischofs Mandich bei einer ordentlichen durchreise, so wie auch bei einer ähnlichen gelegenheit des herrn conseiller und proto-notairs v. Aczél ein ordentliches examen vorgenommen und wohl selbe die diesfällig besten bezeugnisse abstaten können beigebracht hat und da durch in so weit möglich gewesen ist, durch eigenes und deren eltern wenig beytragen den untergang soleher jugend vorgebeuget wurde, allein da dieser so nöthige und allgemein nützliche fortgang unmöglich aufrecht zuerhalten ist, da ein so geringes beytragen einzelner personen und wohlthäter hierorts weder hinreicht noch von dauer ist und da doch

den allgemeinen wohl, soviel daran liegt, für die bildung der jugend fürzusorgen und es denen höchsten normalien angemessen ist, so unterfanget man sich hierin falls um eine gnädige uuterstützung unterthänigt einzukommen, auf das in anbetracht dessen für diese entlegene gegend, woraus doch dem aerario und dem land so viel nutzen zufließt, gnädig möchte rücksicht genommen und ein für solchen hiesigen niederlaags-lehrer erforderliche jahrsgehalt, welcher um dieser müseligen theuern gegend sich durchzubringen, sich auf 200 fl. belaufen dürfte, da er zugleich der forstwesens lehre nach hiesiger waldpraefektoratsleitung obzuliegen hat, wozu ich gern die diessfälligen erforderlich bey handen habenden anthores mittheile, in gnaden möchte beygetragen werden. Es wird diese gnädige angedeyhung nicht nur durch vervielfach hieraus erzielenden nutzen anwiederum hereingebracht, sondern es werden dabey so viele menschen gerettet, welche durch vernachlässigung dem abgrund ohne allen beybringenden begriffen notwendigerweise entgegen eilen müsten

Hradek, den 11. Oktober 1796. Franz. Wisner m. p. praefect.¹

Az ezen folyamodványban jelzett szerzők, amelyeknek nyomán Wisner az erdészeti katechismust megszerkesztette ezek: Matulit: Praktische Rechnungsaufgaben aus der Geographie Naturgeschichte und Technologie; Hennert: Beiträge zur Forstwissenschaft; Jugel: General-Physik; Wiebeking: Wasserbaukunst; Walch: Mechanik.

A 60 tanuló részére azonban szűk volt a Lichtner ház és kevés az egy tanító, Wisner tehát újabban felírt a kamarához pénzt kérve, úgy az iskolai épület felépítésére, valamint az új tanerő fizetésére. Az új iskola építési terveit elfogadták ugyan 1798 február

¹ Erdészeti oklevéltár II. 238 sz.

hó 22-én a két tanító fizetését és failletményét is ki-
 utalványozták, de több pénzt nem adtak. Wisner tehát,
 hogy eszméjét megvalósíthassa országos gyűjtéshez
 fogott. Sikerült is neki időn belül összehozni
 és pedig a kamarai tisztectől és más alkalmazot-
 taktól 771 frt 26¹/₂ krt.
 az országos főrendektől 3229 frt 53¹/₂ krt.
 egyéb adományokból és pénzbir-
 ságokból 28777 frt 10¹/₂ krt.

 összesen 32776 frt 90¹/₂ krt.

Amikor ezen összeg megvolt Wisner azonnal
 hozzálátott az iskola építéséhez. Két év alatt elkészült
 az egyemeletes 20 helyiségből álló iskola főépület és
 és 3—3 szobás két más tanítói lakás. De az építési
 összköltség 36018 frt 90¹/₂ k-ra rugott; végre az ud-
 vari kamara megadta a még hiányzó 3242 frtot.¹

Wisner ezen nagyszerű alkotásának emlékét őrzi
 még manapság is a márványba vésett két chrono-
 gramm. Az északi főkapu felett lévő lap felirata ez :

BELLO
 CESSANTE IN
 TER CAESAREM ET GALLOS
 AC PACE CONFECTA
 MUSA SUB AUSPICIIS
 AUGUSTI CAESARIS ATQUE
 REGIS FRANCISCI DEFEROR
 USQUE AD HRADEK
 PALLADIS ET SYLVAE DOCEN
 ARTEM: ADJUTA POTENTI
 HIC BENEFACTORUM
 MUNERE NUNC HABITO
 HUC QUOD PERTIGERIM FRANCISCUS
 NONNEGO WISNER † DE MORGENSTERN
 ET CAUSA ET ORIGO FUIT.

¹ Liptóújvári m. kir. főerdőhiv. irattára.

Magyar fordításban: A császár és a franciák közötti háboru megszüntével és a béke megkötése után, Ferenc felséges császár és király uralkodásának elején én a Múza ide hozatom Hradekre. Pallasnak és az Erdőnek tudományát tanítom: a jötevők adományából lakom itt, hogy pedig idekerültem annak kezdeményezője és létesítője morgensterni Wisner Ferenc volt.

A déli kapu felett pedig ezen felirat van fehér márványlapba vésve:

EN SEGES ANTE FVIT
COLITVR IAM SACRA DIANA
ARTIBVS INGENVIS
INSTRVITVRQVE PVBES

Magyarul: Ime mezőség vala itt régen, most már szabad tudományokkal tisztelik Dianát és tanul az ifju sereg.

Az első tanév 1799. év őszén nyílik meg.

Az országos levéltár helytartótanácsi osztályában Scholar national. 1803. évi foris 62 pos. 1 alatt eredetiben megőrzött tanterv a következőképen volt összeállítva.

Haupt-ausweis aller lehrgegenstände, die in her hiesig königl-forst und hauptnational schule binnen eines schulescourses den schüllern beiderlei geschlechtes beigebracht werden und zwar

Die schüller der I. nationalclasse lernen:

I. Den vorgeschriebenen kleinen christlichen catechismus schlovakisch und deutsch ganz.

II. Schulgesetze aus dem methodenbuche auch in 2 sprachen.

III. Buchstabenkenntniss. buchstabiren und lesen vollkommen in 4 sprachen, gedruckt und geschrieben nach denen rechtlesungsregeln.

IV. Aus der rechenkunst, die zahlenkenntniss, ausschreibung und vollkommen gute numeration in 2 sprachen.

V. Das schreiben in 4 sprachen nach denen schönschreibkunstregeln.

VI. Aus der forstlehre die eintheilung, benennung der waldbäume und vorläufigen begriffe des forstes.

In der II. forst- und hauptnational classe:

I. Aus dem grossen christlichen katechismus im I-ten semester: Von dem glauben und der hoffnung. Im II-ten semester: Von der liebe und heiligen sakramenten slowakisch und deutsch.

II. Die biblische geschichte in erzählungen mit moralischen lehren untermischt slowakisch und deutsch.

III. Fortsetzung des lesens in 4 sprachen aus denen normalmässigen namenbüchern mit catechisation.

IV. Deutsche und slowakische ortographie nach nach den regeln der rechtschreibung mit beispielen und dictando schreiben ganz.

V. Aus der ungarischen sprache abänderungen der haupt- und beiwörter mit und ohne geschlechts- worte sammt deren ausnahmen.

VI. Aus der lateinischen sprache quinque declinationes nominum substantivorum regulares, adjectivorum comparationescum notis et exceptionibus perfecte.

VII. Aus der rechenkunst die einfachen und zusammengesetzten 4 rechnungsarten.

VIII. Die schrif wird immer verschönert und verbessert.

IX. Den 1-then theil der forstwissenschaft von der kenntniss der waldbäume in 2 sprachen.

In der III. forst- und hauptnationalclasse :

I. Den grossen christlichen katechismus in schlovakischer und deutscher sprache ganz.

II. Biblische geschichte in erzählungen sammt anwendung der moral.

III. Fortsetzung des lesens in schriftlichen auf-sätzen und namenbüchern.

IV. Die ortographie in 4 sprachen nach regeln mit dictando schreiben ganz und vollkommen.

V. Aus der anleitung zur deutschen sprache die theile von der wortforschung und wortständigung, bis inclusive bildung der zeitwörter.

VI. Aus der ungarischen sprache die abänderungen der haupt-, bei und zahlwörter bis abwandlung der richtigen und unrichtigen zeitwörter inclusive.

VII. Aus der lateinischen sprache repetitionem, declinationum et comparationum pronomina, formationem adverbiorum, conjugationes, 14 praecepta et redimenta.

VIII. Aus der rechenkunst die 4 rechnungsarten in genannten zahlen, dann auch in brüchen.

IX. Die schriften werden noch immer vermög schönschreibekunstregeln verbessert, und nach geschicklichkeit der lehrlinge bis zur grossen fraktur- oder druckschrift erweitert.

X. In den schriftlichen auf-sätzen werden nebst kurzen anleitungs fragen in der deutschen und schlovakischen sprache auch für 1 jahr brauchbare amst-bögen zu verschiedenen copierungen zeit des ganz-jährigen examens an die verschiedenen aemter sauber und rein rubricirter verabreicht.

XI. Aus der forstwissenschaft den II. theil von der fortpflanzung und guter pflege der waldbäume.

In der IV-ten zugleich grammatical-classe :

I. Den grossen katechismus schlovakisch, deutsch und lateinisch.

II. Ortographie in 4 sprachen ans verschiedenen uibungen wird wiederholt.

III. Aus der deutschen, ungarischen und lateinischen sprache die wortforschung und ysntaxis, sammt verschiedenen uibungen und uibersetzen.

IV. Aus der rechenkust die regel detri in allen fällen, das ist gerad und umgekehrt, 3 und 5 gliederig. Die einfache und zusammengesetzte gesellschaftsrechnung, dann zinnsrechnung.

V. Aus den schriftlichen aufsätzen kommen auszügen, quittungen und verschiedene dergleichen leichte ins amt einschlagende schriften zu verfassen, und zu rubriciren.

VI. Die naturgeschichte von pflanzen und thierreiche als es zum forstwesen dienlich ist.

VII. Die geschichte von Ungarn in lateinischer sprache.

VIII. Aus dem forstwesen von der beschaffenheit des waldbodens. Von den innerlich wesentlichen bestandtheilen des holzes; und von der cultur der nützlichsten baumsorten.

In der zeichen-schule :

I. Aus der arithmetie die abhandlung deren 4 rechnungsarten in unbenannten und benannten ganzen und gebrochenen zahlen, von verhältnissen, dann daraus entstehenden proportionen. Von decimal und quadratzahlen, sammt ausziehung deren wurtzeln auf die anwendung zur geometrie. Schlüsslichen die toisir rechnung zur anwendung des riemenmases.

II. Aus der geometrie die longo- und planometrie.

III. Aus der baukunde.

IV. Aus der zeichnung der situation.

V. Aus der zeichnung der geometrischen figuren,

VI. Aus der zeichnung der baukunde, so weit es die fähigkeiten der schüller erlauben.

In der musikwissenschaft :

Herr professor Laner. Die 1-ten anfangsründe der musik theoretisch und zwar, von nottenplan, tonschlüsseln, zeitmasse von den verschiedenen gattungen der notten, ihren werth, benennung versetzungszeichen, verlängerungszeichen, pausen, von denen bewegung und leidenschaft anzeigenden zeichen und wörtern bis zur anwendung der praktischen musik.

Herr professor Prohaszka. I. Die ausübung der erlernten theorie und zwar in gesange der sopran- und altstimme, im kirchen und cameral-styl. II. Flauto traverso, obva clarinetti et viola die alto im kirchen cameral styl, samt klavier oder piano forte, so weit es die fähigkeit der jugend erlaubet.

Herr professor Grünwald. Practische ausübung der instrumenthal-musik und zwar in violino und violoncelo, in so weit die geschicklichkeit der betreffenden jugend sich eigen machen kann.

In dem weiblichen geschäftsunterricht;

I. Alle arten stikerey von verschiedener grösse und für beide geschlechter, als strümpf, säckeln, schlafmützen, kinderstrümpf, kinderhäupchen, handschüch, hosensäcke, geldbenteln und was von stikerey sich durch dimädchen erzielen lässt.

II. Verschiedene merkarbeit, als wäsche und dergleichen mit allerlei buchstaben und zahlen.

III. Ausnähmungen allerlei mustern von westen, blindschirm, tischelüberzüge und dergleichen mehr.

IV. Alle arten nähery, so wohl männlich als weiblicher wasche. So auch

V. Tamburstickarbeit und was sonst nützlich es für eine häusliche mädchenerziehung an handarbeit sich tunlich erweisen wird.

Sign. Hradek, am 8-ten April 1803. Franz Wisner v. Morgenstern s. k, direktor Johann Grünwald s. k.

1-ter professor. Karl Franz Prohaszka s. k. 2-ter professor. Franz Ullmann s. k. zeichenlehrer. Paul s. k. lehrer der I. classe. Anna Prohaszka s. k. lerneisterin.

Anmerkung. Die königl. wasserwerks und klauenmeisters h. h. Johann Lojdl und Anton Vizauer geben zu freyen stunden in wasserwerks-erbauungs modell-verfertigungen denen dazu geeigneten schüllern unterricht. Nebst bei aber werden von denen auswärtigen königl. subalternen dienerschaften 50 knaben in gewissen dazu bestimmten stunden zu den, bei wasserbergbau vorkommenden handarbeiter angewendet, wofür sie einem ihrem alter angemessenen lohn erhalten, für solchen in dem institut unter eines führers aufsicht ihren nahrungs unterhalt bekommen, welcher führer sie auch in militarischer ordnung pflaget, zugleich in freyen stunden in militarischer leibesübungen bildet.¹

Érdekes ezen tarterv nemcsak az akkori erdészeti szakképzés szempontjából, hanem nagyon becses adat az ezen időbeli elemi iskolai oktatás történetéhez.

A tanterv további tanulmányozása fonalán megtudjuk, hogy Wisner az intézettel kapcsolatosan női kéziipariskoiát is nyitott egy Prohaszka Anna nevű tanítónő vezetésével. Pa'lasnak és Dianának kultuszától itt eltekintették, a főszly egy praktikus leánysereg kiképzésére lett helyezve.

Ezen iskola programja a következő :

I. Alle arten stickerey von verschiedener grösse und für beyde geschlechter, als strümpf, säckeln, schlafmützen, kinderstrümpf, kinderhäubchen, handschüli, hosensäck, geldbeuteln und was von srickerey sich durch die mädchen erzielen lässt.

II. Verschiedene markarbeyt, als wäsche und dergleichen mit allerley buchstaben und zahlen.

¹ Erdészeti oklevéltár II, 223,—227 282 sz.

III. Ausnähmungen allerlei mustern von westen, blindschirm, tischelüberzüge und dergleichen mehr.

IV. Alle arten näherey, sowohl männlich als weiblicher wäsche. So auch

V. Tambourstickarbeit, und was sonst nützlich es für eine häusliche mädchenerziehung und handarbeit sich thumlich erweisen wird.¹

Az így szervezett iskolának hire csakhamar egészen a trónig jutott el és a király 1802 évi október hó 22-én „kiváló tetszését nyilvánítja Wisnernek.”²

Ugyanezen királyi tetszésnyilvánítás egyuttal az erdészeti szakoktatás kérdését is napirendre tüzi. Amit a legkülömbözőbb oldalról jött javaslatok nem tudtak elérni, t. i. a legfőbb körök hajlandóságát, az egy bátor tett varázsa alatt most magától megjött. Ugyanis a király látván a hradeki erdészeti iskola célszerűségét és létjogosultságát, meghagyja a helytartótanácsnak, hogy ugyanolyan iskolát az ország más vidékein is fel kell állítani és elrendeli, hogy a helyekre a költségvetésre nézve javaslatot terjesszen fel.

A helytartótanács a király ezen rendeletéből kifolyólag Wisnerhez fordul, tőle kérve részletes utbaigazítást, aki 1803 február hó 20-án kelt előterjesztésében ezeket írja:

Untherthänigstes gutachten, wo als hier zu lande im königreich Hungarn, gemäss allerhöchsten auftrag, in der gleichförmigkeit der bereits zu Hradek eingeführt bestehenden theoretisch und praktischen königl. forst- und haubt national schule allenfalls mehrere ähnliche zu errichten, in aller untherthänigsten vorschlag gebracht werden, und zwar

Erstens um in jeden fahl eine dergleichen forstwesens haubtunterrichts schule zweckmässig zum allgemeinen wohl des statts, und allerhöchst sr. mayes-

¹ Erdészeti okl. tár.

² U ott 275. szám.

teets nutzen erzielen zu machen, so wird der allergnädigst höchst weisen anerkennung nicht entgehen, dass der augenmärck eines solch zuwählenden orts nothwendig dahin ohnvorgreiflich zurichten seye, woselbst alle diese vervielfacht, sich mit dieser forstwissenschaft vereinbarenden nothwendigen mehreren känntnisse bereits in wirklich praktische aussübung gebracht und durch zunehmende industrie verfeinert werden.

Zweytens. Das nicht genug seyn für ächt zubildende forstleute, wenn ihnen zwar theoretische, und in fall auch praktische känntnisse von der entstehung der wälder, ihrer eingeschaften, forstpflanzung und erhaltungspflege allein beigebracht werden, sondern sie müssen sich auch die benutzungs arth dieser wälder nach beschaffenheit der holz sorten, und gegenden vorzüglich mit vortheile eigen machen können, um nicht allein die gelegensam zur handsich darbietenden näheren waldstrecken ohne weiterer kunst, zum nachtheil des allgemeinen wohls so glatterdiegen, zuentblößen sondern mit mehr schonung dieser ersteren durch mehanique und hiermit vereinbahrten wissenschaften die entlegenen zugewinnen, und auch aus denen noch so unmöglich scheinenden tiefesten gebürgslaagen, und anderen allen zutritt versagenden gegenden die herbeyschaffungen aller holz sorten nützlich zuleisten.

Drittens. Aber dass nicht nur wissen lernen, die vorzüglicheren gehölz-gattungen allein noch einr typografischen ordnung anwendbar zumachen, sondern um einen wald vollkommen zu benuzen, auch dass noch so unbedeutend scheinende von grösten bis zum kleinsten. und auch selbt allda, wo sich kein holz mangel einfindet, dennoch durch besondere industrie dasselbe anwendbar zumachen kündige begriffe sich einerndten müssen, als hiervon die ächtheit der wahren wald cultur und nachpflanzungs beschlei-

nigung abhängt, mithin um in all diesen sich dem endzweck gemöss zubilden, woselbst man auch der bestrebung einer zu erlangend näheren Neptuns und Vulkans verwandchafts känntnis nicht ausweichen kann, um auch diesen in erforderlichen fällen bey derley fort wissenschafts mässiger behandlung sich in vorfallenheiten meister seyn zukönnnn; so wird

Viertens. Hieraus von selbst ganz einleichtlich seyn, dass zu vervollkommung einer solch ohnentberlich ausmehr wissenschaften bestehenden wahren forst kunde, nebst ohnehin vorausgehenden ohnentbehrlichen normal unterricht, landes üblicher sprachen, sowohl elle arthen der rechenkunst, mathematique architectur, hydraulique alfe arthen wasser und tag gebäuden, dann mechanischer maschienen, sie mögen mittelst feuer, oder wasser ihren umtrieb erheischen, als die wahre grundlage zu dem ganzen vereinbahrten lehrgegenstände so wohl theoretisch, als wie auch praktisch ausmachen müssen, mithin um endlich zu wahr gebildet nützliche forst gerechte beförderer des stattsbesten, und allerhöchst maystaeds nuzen zu gelangen, auch das einzige mittel sich erübriget, gleich aus der jugend in solchen gegenden ähnliche geschöpfe zu bilden, woselbst sie sich die ächten begrieffe hiervon eigen zumachen, im stande seyn können, und da bereits

Fünftens. Von all jenen bemelten verhandlungsgegenständen in jeden fach sich auch in ganzen land einzig zu einer ähnlichen bildung am aller vorzüglichsten die hiesige Hradeker gegend mit allen diesen versehen geeignet findet, und sich auszeichnet als woselbst die forstmässige waldpflege, und alle arthen von wasserwerkern, tag gebäuden und anderen erforderlichen manipulations kunstwerkern zu einen vollkommenen grad gebracht sind, und daher auch mit ungemainen vorthail ähnliche forstschulen alda bereits

allergnädigst dortieret bestehen, so kann ich auch einzig nur in jeden verstand, als den hierzu aller vorzüglichsten orth, diesen um so mehr zur ferner aller mildherzigsten unterstützung zu allerhöchsten gnaden anempfehlen, als hieraus wirklich bereits der statt, und allerhöchst sr. mayestaedt den nuzen schon beziehen; um abar einen zweyten solchen orth zu einer ähnlichen massen zu dotierenden forstschule im land unthänigst in vorschlag bringen zudärfen, so wird

Sechstens. Einzig annoch nach Hradek die treflichste bestimmung vielleicht für die Marmorosch ausfallen, dann da ein dergleichen lehrgegenständen unterricht keines weegs in einer stadt zu erzielen ist, sondern entlegene waldgegenden woselbst solche pflegungen und haubt manipulationen wirklich der kunst gemäss in ausübung gebracht werden, die vortreflichsten, und der jugend in jeden verstand höchst nützlich angemessen sind, so wird sich auch keine andere, als jene ähnliche gegend, woselbst eben denen Hradekern zimlich gleichkommende katedral waldmanipulationen im umtrieb bestehen, nicht so leicht an die hand geben können und um den zweck ganz zuentsprechen, so würde sich meine unterthänigst onmasgebliche wohlmeinung auch in der Marmorosch dahin beschräncken, dass keineswegs die errichtung einer solchen forstschule etwann in dem haubt orth zu Szigeth, wohl aber in denen auswärtigen districten, entweder zu Bocsko oder Dombor zugescheben haben sollte, woselbst wirklich die geschäfts übungen praktisch für sich gehen, und dabey dem allerhöchsten besten hie mit zugleich soviel guttes zufließet, das gleich wie zu Hradek aus einer zahlreichen, in solchen wald districten befündlichen conventionirten subaltern, und werksleuten jugend, welche bishero gleichsam verwildert und wegen mittellosigkeit ihrer eltern zu umgesitteten menschen ausgeartet sind, durch einen ähn-

lichen in ihren mittel eingeführten unterricht dem statt und dem höchsten monarchen nun zu nützliche, zahlreiche gessittete bürger nicht nur gebildet und erzogen, sondern auch bey denen immer wehrenden manipulations arbeiten, wobey sie sich die praktischen kánntnisse noch mehr eigen machen, zu ihren gesetzten stunden gegen einen lohn, welcher anderen ihren alter angemessenen arbeits knaben systemisirt ist, angewendet, und aus diesen ihren verdienenden zum institutsfond beybehaltenden lohn ihren unterhalt und pflegung erlangen, und nach militairischer regel in ordnung gehalten werden, so eben wäre auch dieser so heilsame zweck in der Marmorosch auf gleiche weiss in ausführung zubringen, ohne dass solche verpflegungen weder dem allgemeinen, noch dem höchsten aerario zu last fallen würden. Was sohin

Siebentens. Die arth und weiss der dotierung und einrichtung dieser erwähnten forstschule anbelagt, so wird solche freulich nur am füglichsten durch eben diejenige allerhöchste milde sr. mayestaedt auf die zu Hradek zu erzielen seyn, und würde durch das bestreben geschickt gepriefter lehrer und eines hierzu allergnädigst zu wählenden, für das allgemeine wohl des stattes und allerhöchst sr. mayestaedt bestens sich ganz widmenden, und auszeichnenden mannes, welchen die leitung gnädigst zu verleihen wäre, und sich mit ganzen kräften durch industrie der dotation auf alle mögliche weiss beizustehen befleissen möchte der zweckmässige vorschub in einer gegend wie die Marmorosch ist, gleichfahls gänzlich erzielet werden können. Wass ausser diesen allenfahls

Achtens. Noch einen anderen hierzu geeigneten dotions orth anbetreffen möchte, so wäre vielleicht einzig, wo sowohl theoretisch als praktische forstunterrichte mögen können angebracht werden, annoch der Temesvarer kameral districkt am meisten geeignet

hierzn die hand zu biethen, wo aber eben die änliche anlage keineswegs zu Temeswar selbst, sondern eben so wie in der Marmarosch in denen auswärtigen districkten, wo selbst der forst und mit selben vereinigtewerks manipulationen betrieb am meisten florirend befunden würde zugeschehen hätte. Sign. Hradek in Liptauer comitat, den 28-ten Hornung, 1803. Franz Wisner v. Morgenstern s. k. präfect.¹

Ezen jelentés szerint Wisner az ország más helyein is felállítandó erdészeti iskolák helyéül a Máramarossziget mellett lévő Bocskót vagy Dombot és a Temesvár közelében fekvő kincstári erdőbirtokot ajánlja.

A helytartótanács 1803. május hó 24-én kelet a királyhoz intézett előterjesztésében ezeket elfogadásul a maga részéről is ajánlja, sőt, hogy az erdőkezelés képzett egyének kezébe kerüljön, egy lépéssel tovább megyen: a Dunán tuli részben, Pechváradon, vagy pedig a Bakonyban is javasolja egy ilyen intézet felállítását.

Ugyanezen felterjesztésében kiemeli Wisnernek az erdők conserválása iránt kifejtett nagy érdemeit és arra kéri a királyt, hogy mindezek elismeréséül és jutalmául Wisnernek a királyi tanácsosi címét díjmentesen adományozza.

A király 1804-ben ezen javaslatok közül Péchváradot szemeli ki és elrendeli, hogy a hradekinek mintájára ott állitassék az erdészeti iskola. A tervezet elkészítésével Wisner, annak felülvizsgálatával pedig Mitterpacher és Statt pesti egyetemi tanárok bizattak meg. A kiadások a pesti egyetem alapjából lesznek kiutalványozva.

Wisner ezen királyi intézkedést nem találta célszerűnek azért, mert a péchváradi erdőkben a haszon-

¹ Erd. oklevéltár II. 819—822, 281. sz.

² Erd. oklevéltár II. 819—822, 281 sz.

fák közül csupán két fanem, a tölgy és a bükk tenyészik és inkább a pestmegyei Maróthot ajánlotta.

A sok latolgatásnak végre az lett az eredménye, hogy a kancellária 1806-ban javasolja a királynak, tekintsen el a már kiadott rendeletétől, mert az erdészettudomány olyan tárgy, amelyet sikeresen csak felnőtteknek lehet előadni. A fennálló viszonyok között 10—13 éves fiúk tanulják ezt. Fejletlen koruk miatt az iskola kijárása után nem alkalmazhatók azonnal; mire pedig megnőnek, elfelejtették amit pár évvel azelőtt tanultak. Hradeken kedvező a helyzet, mert ott a tanulók az intézeti tanulmányok befejezése után erdészeti alkalmazásban lévő szülőikhez térnek vissza és a szülői házban maradva, szerzett ismereteiket gyakorlatilag tovább fejlesztik.¹

Mialatt ezen tárgyalások folynak, a hradeki iskola derekasan megfelel céljának.

Egy az 1807—08 tanévből fenmaradt számadási iratból² fogalmat alkothatunk az iskola beléletéről. A fenntartási költségeket a következő forrásokból merítették :

1. A hradek-lykavai uradalom pénztára	5127 frt 42 kr.
2. 20 növendék eltartás címén fizetett	3486 frt 42 kr.
3. Társasláda hozzájárulása	1397 frt 30 kr.
4. Az ugynevezett „ártatlan fundus“-ból vagyis az uradalmi korcsmákban elért tiszta haszonból	3643 frt 11 kr.
5. Önkéntes adományokból	1099 frt 59 kr.
6. Különféle bevételekből	4836 frt. 69 kr.

Az iskola évi bevétele összesen 19.590 frt. 53 kr. tett ki.

Ezen bevételből a tantestület fizetése így volt rendszeresítve :

1. A catecheta évi fizetése	100 frt — kr.
2. Az első professzor : Grünwald János	400 frt — kr.

¹ Tagányi id. műve XXIII.

² Liptóújvári m. kir. főeredőhivatal irattára. Iskolai köteg.

3. A második „	Prohászka Károly	475 frt — kr.
4. A harmadik „	Lahner Pál	438 frt — kr.
5. A negyedik „	Pospisil György	250 frt — kr.
6. A számtan és rajz professora: Láng		
János		747 frt 30 kr.
7. A karmester	Virauer Antal	200 frt — kr.
8. Női kézimunka tanítónő: Jaretsky		
Karolina		150 frt. — kr.
9. Liszkay Antal felügyelő		379 frt — kr.
10. Bruntner János uradalmi chiruagus		24 frt — kr.

Alkalmazva volt ezeken kívül még 15 más egyén is, ugymint felvigyázó, őr, szolgálta és nőcseléd. A készpénzfizetésen kívül a professorok terményjándósságot is kaptak,

A tanulók évi tartásdíja az 1806—07 tanévben 150 frt. volt; az 1807—08 tanévben 200 frt.

Voltak bejáró- és az intézetben lakó tehát tartásdíjat fizető tanulók. Összes számuk 150-re is emelkedett. Ezek fele teljesen szegény szülők gyermeke volt.

Voltak az intézetnek magasabb iskolát végzett növendékei is, akiket a többiektől elkülönítve tanítottak. A cursus három évig tartott. Számuk az 1806—07 tanévben 13 volt. Találjuk közöttük Liptó és a szomszéd megyék nemes családjainak fiait u. m. a Thuránszkyakat, Okolicsányiékát, Reviczkyékát, Radyékát, Komáromyékát, sőt még a lengyel wieliczka-i sóhivatali pénztáros, nemes Stephanides is ide küldte Tibor és Péter fiait. Más uradalmak is, u. m. az Eszterházyék, Illésházyék is itt képeztették ki leendő erdészeiket.

Az 1807—08 évi zárszámadás 19590 frt. 53 kr. bevétellel és 18.500 frt 0.5 kr. kiadással van lezárva.

1807 július hó 17-én a magyar udvari kancellária felír a királyhoz és jelenti, hogy a következő tanévekben az ártatlan alap jövedelmét másra kell fordítani és azért ajánlja, hogy a most megadandó 4256 frtnyi segély összegből 1400 frt az egyetemi alapból.

700 forintot pedig a tanulmányi alapból utalványoztassék ki, a hiányzó összeget, továbbá a 72 mérő rozsból, 250 font sóból, 270 mázsa szénából, 100 mázsa szalmából álló terményjárandóságát, valamint a 18 öl kemény, 66 öl lágy tűzifailletményt továbbra is a kamarai uradalom szolgáltatassa ki a tantestületnek. Ezen javaslatra elrendelte a király, hogy tekintettel arra, hogy a nagyon hasznosnak bevált hradeki iskolában a tanítás minden fennakadás nélkül tovább is folyhasson, a segélyösszeget a kamara bármely arra alkalmas alapból, későbbi visszatérítés kötelezettsége mellett, utalványozza ki. Hogy pedig a felnőtteknek az erdészeti tudomány célszerűen adassék elő, a végleges tanítási és javadalmazási tervezetet Duschek és Kalina hradek-lykavai uradalmi commissáriusok dolgozzák ki, felülvizsgálatra pedig Mitterbacher professornak adják ki és végül Hardegg bécsi udvari fővadászmester véleményezése kíséretében neki terjesszék elő.¹

Ezen királyi rendeletre az érdemleges válasz sokáig késett. 1811. március hó 8-án adta meg azt a magyar udvari kancellária, még pedig az iskolára nézve nem kedvező előterjesztésben: hivatkozik Duschek és Kalina commissáriusok, valamint Mitterbacher és Fabrici véleményére, akik javasolják, hogy a hradeki erdészeti iskolát be kell zárni, mert az erdészettudomány elsajátítására nagyobb előképzettség szükséges; 8 éves gyermekeknek ezt nem lehet előadni; Selmeceen már megnyílt az erdési iskola. Fentartandó azonban a 4 osztályu főelemi iskola és az ott meglévő convictus; a tantestület fizetésére szükséges 4354 frt; a 222 ölnyi failletmény, valamint a 40 convictor ellátására szükséges 6800 frt, összesen tehát 11154 frt-nyi összeg továbbra is megadandó. A 40 convictort a szegénysorsu kamarai alkalmazottak gyermekeiből kell

¹ Erdészeti oklevéltár II. 886.

kiválasztani; ha pedig módosok vagy idegenek gyermekei akarnak ott tanulni, ezek évi 200 frt-ot fizeszenek. Ugyanílyen véleményen volt Hardegg gróf bécsi fővadászmester.

Ezen felterjesztésre a király u. a. évi június hó 11-én Badenben kelt elhatározásával elrendelte, hogy convictus további fentartásának nincs többé helye; a grammatikai osztály is beszüntetendő; maradjon meg az elemi oktatás azonban olyan beosztással, hogy mindaz ami szükséges alsóbb erdészeti alkalmazottak kiképzésére ott taníttassék; azért ujonnan megállapítandó tantervet kell benyújtani. Maradjon meg ezen iskolával kapcsolatban az eddigi leány iskola is.

A fentartási költségeket a király a kamarai kincstárból utalványozza ki.

A király tehát továbbra is megtartotta az erdészet elemeinek oktatását.¹

(Eredetije az orsz. levéltár kancelláriai osztályában 1811. évi 6796 sz. alatt.)

Az udvari kancellária a király ezen határozatát áttette Wisnerhez és felhívta őt, hogy az iskola rendszerezésére tegye meg a javaslatot. Ez u. a. évi szeptember hó 22-én meg is történt, amelyben a praefektus jelenti, hogy

a) az ottani erdészeti iskola tanulóinak száma megközelíti a 150-et;

b) javasolja, hogy az ujonnan rendszeresítendő csupán főelemi iskola a grammatikai osztály kihagyásával három osztályu legyen és három tanítói állás-szerveztessék. Tananyaga a főelemi iskolák részére előírt tanmenet legyen, de adassanak elő az erdészet elemei is. Hogy pedig a szűkös anyagi viszonyok között élő erdészeti tiszték gyermekein is segítve legyen, 10—12 ifjunak adassék ösztöndíj és részükre egy erdészettani tanár alkalmaztassék, aki őket az

¹ Erdészeti oklevéltár III. 44—49. 13. sz.

erdészetben oktassa. Ugyanő legyen az összes tanulók rajztanára is.

c) alkalmaztassék egy zenetanító is. A már meglévő hangszerek használatáért minden egyes tanuló 30 krt. fizessen.

d) Neveztesék ki ezen iskolához egy tanítónő, aki a leányokat a kézimunkára tanítsa. A helybeliek ingyenes oktatásban részesítendőök, a vidékiek havonta 1 frtot tartozzanak fizetni.

e) A tantestület álljon egy erdészettan és rajz-professzorból, három tanítóból, egy zenetanítóból és egy tanítónőből. Alkalmaztassék ezeken kívül egy szolgál és egy nőcseléd.

f) A fenti pontban felsorolt személyzet fizetéséhez szükséges 3440 frt-nyi összeg. 120 ölnyi tűzifa, 18 mérő termény, 50 font só, 60 mázsa széna és két szekér szalma kiutalványozására kéréssek meg Ő felsége.

g) Az erdészeti, rajz és leányiskola szereltesék fel a kamara költségén, amely befektetés a leányiskolában az év folyamán előállított és eladott női kézimunkák árából meg fog térülni.

Felhozza a hradeki sóhivatali tiszték folyamodványát, amelyben ők úgy a meglévő erdészeti iskola és vele egybekötött convictus további fentartását kérelmezik.

h) Az iskolát úgy lehetne segíyezni, hogy az eladandó fa árának egy bizonyos része kiutalványoztatnék ezen célra, mert ha az erdészeti intézetet megszüntetik a tiszték fiaikat nem lesznek képesek taníttatni.

A hradeki erdészeti iskola professorai szeptember 4-én a nádorhoz irtak fel, amely folyamodványban arra kéri, hogy a királynál kieszközölje, hogy az erdészeti iskola és a convictus továbbra is meghagyassék. Segélyösszegnek csupán 4000 frtot kötnek

ki és azt is, hogy a hradeki-lykavai uradalomban lévő korcsmák haszonbérlete az iskolának adassék ki. Ezeknek jövedelméből fogják fenntartani az iskolát.

A kancellária felhívására Venger Ignác kerületi tanfelügyelő is benyújtott egy tervezetet. Ő is hive az erdészeti iskola fenntartásának. Tanítói fizetés címén 2090 frtot állapít meg. Az összes épületek fentartását vállalja el a kamara. A tanítóknak biztosítandó természetbeni lakás, kertillelmény, legeltetési jog és tüzi-failletmény címén összesen 20 kemény és 36 lágy öl. Utalványoztassék ki 30 frt a szegénysorsu tanulók könyveinek beszerzésére, továbbá hat kiváló tanuló részére 1200 forintnyi ösztöndíj. A leányiskola csak az első évben lesz segélyezendő, azután önmagát tartja fel. A zenetanító állomás rendszeresítését nem tartja szükségesnek.

Ugy Wisner, valamint a kerületi tanfelügyelő javaslata is felkerült a tankerületi főigazgatóhoz, aki Wisner előterjesztését fogadja el. A zenetanítói állomás rendszeresítéséhez hozzájárul, de olyan irányban, hogy itt az intézetben a vidék részére az orgonálásban és énekekben jártas kántorok képeztesse ki.

Mindezen javaslatok véleményezés céljából Duschek Ferencz budai erdőfelügyelőnek adattak ki. Szerinte, miután a convictus a király rendelete értelmében már is megszűnt és Hradeken sem lakás, sem ellátás nem kapható, a javasolt 1200 frtos ösztöndíj nem utalványozandó, hanem megadandó a selmeci erdészeti iskolába járó ifjaknak. Hradeknek elég két tanító. A zenetanítást végezzék ők. A női kézimunkaiskolába járó minden leány fizessen tandíjat. A tantestület álljon a catechetából, amely tisztet betölti a helybeli plébános, két tanítóból és egy tanítónőből, ezenkívül alkalmaztassék egy szolga. A tanítónő fizetése legyen 350 frt készpénz és 20 öl tüzifa. A többiek fizetése pedig összesen 1070 frt, 36 mérő

termény, 100 font só, 72 mázsa széna, 6 szekér szalma és 82 öl tüzifa. A tankönyvek beszerzésére 30 frt vétessek fel. Az épületeket tartsa fenn a kamara. A tanítóknak adassék meg a természetbeni lakás, kertilletmény és szabad legeltetési jog. A tanulók tandíjat ne fizessenek. Az erdészettanok előadását teljesen be kell szüntetni, Hogy azonban a tiszték és egyéb alkalmazottak fiain segítve legyen, 54 tanulónak egyenkint 100 frt-nyi ösztöndíj engedélyezendő. Ezen fiúk az elemi iskolát vagy Hradeken vagy Rózsahegyén végezhetik; a grammatikát pedig Rózsahegyén végezhetik, Hogy pedig ezek az erdészeti szakra előkészítessenek, Rózsahegyén egy tanár tartandó, aki őket a matematikára, geometriára és rajzra oktassa. Fizetése évi 600 frt készpénz, 50 frt tanszerbeszerzés, szabad lakás és 20 öl failletmény legyen. Mindezen költségek fedezésére, amelyet a hradek-lykavai uradalom pénztárából folyósíthassanak, a fa és vas árát fel kell emelni. Végül felemlíti Duschek, hogy a hradeki internátus felépítéséért Paracska András és Floch György vállalkozónak még 5000 frtnyi követelésük van. Ezen összeg az eladandó internátusi leltári tárgyak árából fedezendő.

Duschek erdőfelügyelőnek ezen véleményezését a magyar kamara általában elfogadta és csupán ezen módosítást tette, hogy a tanítónő az összes leányokat díjmentesen oktassa. Az iskolában készült és eladott női kézimunkákról a számadások a számvévőséghez nyújtandók be. Elég lesz 36 ösztöndíj.

Az udvari kamara helybenhagyja a magyar kamara felterjesztését, de kimondja, hogy ösztöndíjat nem ad. Selmecen van 12 ösztöndíjas hely. Az erdészettan előadatik a keszthelyi „Georgicon”-ban és a pesti egyetemmel kapcsolatos gyakorlati gazdasági iskolában is. Paracskának és Flochnak ki kell fizetni a 5000 frtot.

Mindezen véleményezések alapján a magyar udvari kancellária 1812 június hó 19-én a királyhoz azon felterjesztést tette, hogy Hradeken sem a tanulóknak, sem a Wiesner által javasolt már előképzettséggel bíró 10—12 ifjunak sem adandó elő az erdészet; ilyen iskola Selmecen van; következésképen az ösztöndíj sem engedélyezendő. A tantestület álljon a katechétából, két tanítóból és egy tanítónőből. A zene-tanítást illetőleg javasolja, hogy ott ének és orgona ismeretekkel nem bíró elemi iskolai tanítók képeztesse ki kántorokká. A rózsahegyén iskolába járó elemi és gymnasiumi tanulók részére javasolt ösztöndíjat ellenzi, valamint az ott felállítandó matematikai cathedrát is.

Ezekre a Felség Töplitzben 1813 évi szeptember 4-én kelt elhatározása a következőképen döntött: Hradeken főelemi iskola szervezendő. A leányiskola felállításához hozzájárul, de a leányok ingyenesen tanítandók. A költségek fedezését illetőleg hivatkozik 1811 évi június 8-iki rendeletére. A tanszemélyzet fizetésére nézve új előterjesztés teendő. A többiekre vonatkozólag 1811 évi június hó 8-án kelt elhatározása marad érvényben. Érdekes, hogy amíg az össze hivatott tényezők sürgetik a királynál, hogy a hradeki iskolában be legyen szüntetve az erdészeti szakoktatás hivatkozva minden elképzelhető indítékra, a Felség nem enged, hanem továbbra is fentartja azt.

A király által elrendelt iskolai szervezés tervezetének kidolgozásával a budai főerdőfelügyelő lett megbizva. Elaboratumát betérjesztette a magyar udvari kamarához. Miután a király az erdészettannak tanítását továbbra is fentartotta, ezt szem előtt tartva hármass alternatívájú tervezetett nyújtott be.

I. Rendes három osztályu elemi iskola, mindazon tantárgyakkal amelyek ilyen iskolák részére elő vannak írva. Tanszemélyzete a hitoktató, aki mindig a

helybeli plébános; és két tanító. Kap az iskola egy szolgát is. Az erdészettudomány elemeit előadja a két tanító egyike. Előadásait ismétli, bővebben kifejti, és kikérdezi hetenkint a hradeki erdőtiszték egyike. A tanulók gyakorlati oktatásait azon célból, hogy ezekből hasznavehető alsóbb foku erdészeti alkalmazottak válhassanak, szintén az erdészeti tiszték közül valaki fogja végezni.

Fizetésüket így állapítja meg: Hitoktatói remuneratio 100 frt. Az első tanító készpénzben 350 frtot; irodai célokra és könyvekre 30 frtot. A második tanító 300 frtot és irodai célokra 30 frtot. Azon tanító részére aki a templomban a kántori teendőket végzi 50 frtot. Hangjegyekre és a hangszerek kezelése címén 30 frtot. Az iskolaszolga díja 150 frt. Jutalmakra és a szegénysorsú tanulók könyveire 30 frt. Összesen készpénzben 1070 frt. Ezen fizetésen kívül kap minden tanító 18 mérő rozsot, 50 font sőt, 36 mázsa szénát, 3 szekér szalmát és 20 öl lágy tűzifát. Az iskolaszolgának 6 öl lágy tűzifa; a két tanterem fűtésére 24 öl lágy tűzifa.

II. A fenti elemi iskolai szervezet de külön erdészettani tanítóval. Ez esetben az iskola négy osztályú főelemivé emeltessék. A rajzot ő tanítsa az összes osztályokban. Fizetése 380 frt. és a többi tanítóéval hasonló termény és tűzifailletmény.

III. Háromosztályu elemi iskola és ezzel kapcsolatban 10-12 ösztöndijas már előképzettséggel bíró ifjunak felvétele egy külön erdészeti képzettséggel bíró tanár alkalmazásával. Ennek fizetése legyen 500 frt; irodai átalány és könyvbeszerzésre 40 frt. Termény és tűzifa illetmény ugyanolyan mint a tanítóké, 12 ifju ösztöndija 150 frt.=1800 frt és a tanterem fűtésére 12 öl lágy tűzifa.

A női kézimunka tanítónő fizetésére 350 frt. utalványozandó ki; ezenkívül a saját használatára 20 öl, a tanhelyiség részére pedig 12 öl lágy tűzifa.

Az őszes épületek építése és fentartása a kamarai kincstár terhét fogják képezni. Végül valamennyi tanítónak természetbeni lakás, kertilletmény és legeltetési jog adandó meg.

A főerdőfelügyelő ezen tervezetei pénzügyi szempontból való elbírálás céljából fel lettek küldve az udvari főpénztárba is, ahol azonban „a magas kincstár szűk pénzügyi viszonyaira való tekintetből“ el lett vetve a harmadik alternatíva és el lett fogadva a második tervezet, azon módosítással, hogy a kinevezendő tanítónő fialletményét 32 öltre emeli fel.

Ezen megoldást elfogadta a magyar udvari kancellária és 1814 évi május hó 6-án helybenhagyás és megerősítés végett felterjesztette a királyhoz.

De a bécsi udvari körök már elejétől fogva rossz szemmel nézték, hogy az országban egy hatáskörükön kívül álló intézet keletkezett és a fejlesztés útján van, 1807 június hó 9-e óta, amikor a hatalmuk alatt lévő selmeci bányászati akadémiával kapcsolatban az erdészeti akadémia felállítását határozták el, mindenféle ürügyek hangoztatásával rábírní igyekeztek Ferenc királyt arra, hogy a hradeki erdészeti iskolát beszüntesse. A felséges ur mint az iskola egyedüli jóakarója 1816-ig ellenállott törekvéseknek. Végre u. a. évi július hó 3-án a Felség meghagyásából Rajner főherceg aláírásával megjött a döntő határozat: „az erdészeti oktatástól Hradeken el kell tekinteni; az előterjesztés többi részeit jóváhagyom.“

Ezen királyi intézkedéssel a hradeki híres iskola, mely megteremtette a hazai erdészet haladásának legfontosabb szervét, a felsőbb szakoktatás intézményét, elemi iskolává süllyedt vissza. Eredeti méreteiben, teljesen jó karban, homlokán lángbuzgalmu alapítójának márványba vésett emlékével, még most is fennáll, hirdelve régi dicsőségét: az erdészeti kultúra téréen elért nagy sikereit.

Wisnernek a Liptó vármegyei levéltárban őrzött nemesi oklevél másolatából megtudjuk, hogy 1740 körül született. Édes atya katona volt. Ő maga is a katonai pályára lépett; 1768-ban már tüzérkapitányi rangig vitte fel. Ugyanezen évben átlépett a kamarai erdészeti szolgálatba és Mármarosba lett helyezve. Itt kiváltképpen azzal tűnt ki, hogy mindenféle vízművek létesítésével megkönnyítette a fatutajozást. Csakhamar erdőmesterré lett. 1764-ben Bukovina megszerzésével az oda kiküldött királyi commisióban mint kereskedelmi és közegészségi biztos szerepel. Mármarosból Aradra lesz áthelyezve, ahol erdőrendtartási intézkedéseivel továbbá, az 1785—86. évi telepítésnél és az ugyanakkori aradi nagy árvíznél mentési akció-ójával válik ki. Az erdélyi oláh lázadás Krassó Szörény megyéig hatolt el, mely alkalommal Wisner erdészeivel és alantos erdőőreivel jelentékenyen közreműködik a lázadás elfojtásában. Az 1789-iki török háborúban a temesvári katonai kórház építésénél szerez érdemet. Ugyanakkor a szerb határra küldik ki, hogy egy bizonyos nagy erdőkárnál rendet teremtsen. Felesége nemes Metzner Gertrud volt; házasságukból György és Karolina nevű gyermekeik születtek. 1795-ben a hradek-lykavai uradalmak praefektusává nevezik ki, amely fényes hivatalban 1808-ig maradt meg.

1811 május hó 28-án a magyar udvari kamara 9549. számú rendeletével részletes utasításokat ad ki a a hradeki-lykavai uradalmak erdőmestere, főerdésze, számvevője és sáfára, végül az erdészek és alerdészek részére. Megtudjuk ezen utasításokból, hogy, a központi hivatalnoki kar a következő tisztségekből állott: az uradalmak kormányzója, a praefectus volt; alája voltak rendelve, az ügyész, erdőmester, gazdasági intéző, kohófelügyelő, pénztáros, főtisztok; továbbá a kasznár, ellenőrökdő főerdész, anyagszámvevő, kohósáfár, pénztári ellenőr, anyagsáfár, anyagszámvevő ellenőr, ellenkőrökdő erdész, ispán tisztok.

A lykavai uradalomban pagonyerdészi (Rewierförster) állomások voltak: Hutty, Csernavy, Rakitau, Teplo, Korytnica, Luzsna, Lucsky; alerdészi állomások: Gombás, Oszada, Csernavy, Lykava, Liszkofalva székhellyel, és Lykava Hrboltova székhellyel

A lipitújvári uradalomban: pagonyerdész állomások: Maluzsina, Szvarin, Feketevág, Chmelenicza, Ipolticza, Rásztoka, Verbicz, Koleszarka, Teplicska, Vychodna és Kokava, alerdészi állomások: Feketevágon és Kokaván.

A megfelelő számú erdőőrökön kívül alkalmazva voltak famesterek, továbbá a fa-, fűrész-, zsilip-, gereb-, part- és utfelvigyázók, szénégetők, és fűrész-munkások.

Az 1811. évi erdőgazdasági utasítások alapján indult meg a két egyesített uradalomban a rendszeres kezelés, mely a múlt század folyamán lassan-lassan tovább fejlődve elérte a virágzás és jövedelmezőség mai fokát.

TARTALOMJEGYZÉK.

1. Előszó.	I.
2. Bevezetés.	
3. Lykava vára ; Hunyady ; Zápolyai.	19.
4. Szt.-Zsófia kastélya ; Illésházyek.	30.
5. Thökölyiek ; Lykavai királyi kézen.	45.
II. rész.	
6. Királyi erdőővők ; Erdőhasználat ; Vadászat, halászat	68.
7. Pénz és területegység ; Erdő értéke ; Erdei károk	72.
8. Erdészeti szolgálati utasítás ; Revucza-völgyi erdőbejárás ; Bogomér örökösei	77.
9. Rózsahegy és németlipcsei erdőrendtartás. Utasítás a lykavai kamarai főerdész és alantasai részére	87.
10. Liptó-Ujvár erdészeti központ. Utasítás a két kamarai uradalom erdőmestere részére	104.
11. Liptóvármegye szabályrendelete az erdők megóvásáról. Geusau báró rendtartartása a hradek-lykavai kamarai erdők számára	111.
12. A liptóújvári erdészeti iskola	132.

